KÖZLEMÉNYEK

MARTIN KORNÉL–UGRON ISTVÁN

FEJEZETEK A SZENT LÁSZLÓ HADOSZTÁLY TÖRTÉNETÉBŐL*

1944. Az októberi megalakulástól az év végéig

Bevezetés

Immár fél évszázada annak, hogy a második világháború utolsó – számunkra legkegyetlenebb – szakasza során végigdúlta hazánk területét is. A kényszerű harccselekmények egyik magyar részese, a Szent László hadosztály történetének megírására mindezideig mégsem került sor. Bizonyára ennek is tulajdonítható, hogy az alakulatot máig hol „nyilas" hadosztályként emlegetik, hol a magyar SS páncélgránátosokkal cserélik össze, hogy csak a legbanálisabb tévedéseket említsük.

A történetírás nehézségei kézenfekvőek. Alig van eredeti okmány, hiányoznak a hadműveleti naplók, harcjelentések, veszteséglisták, a töredékes egyéni visszaemlékezések pedig kivétel nélkül utólag készültek.

A szerzők most – életük alkonyán – a hadosztállyal kapcsolatos megmaradt, rájuk hagyományozott, fellelt – részben mások által már publikált – anyag röviden összefoglalt, esetenként személyes emlékekkel is bővített közreadásával kettős célt követnek. Egyfelől a jövendő hadtörténetírását szeretnék néhány további adattal szolgálni, másfelől átfogó tájékoztatást kívánnak adni a szélesebb nyilvánosság számára e hányatott sorsú hadosztály létrejöttéről s alkalmazásának egyes fejezeteiről. Egyben remélik a még élő – egyre fogyatkozó – bajtársak, tanúk részéről a múltat idéző sorok kiegészítését, vagy éppen dokumentált helyesbítését is.

Irodalmi előzmények, források

Már 1954-ben megjelent két fejezet a Szent László hadosztályról vitéz Adonyi Ferenc vezérkari őrnagy összefoglaló művében[1], Ruttkay Jenő vezérkari

* A szerzők e helyt is szívből köszönik *dr. Bonhardt Attila* őrnagy úrnak, a hadtudomány kandidátusának, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatóhelyettesének a Szent László hadosztályra vonatkozó archív anyag áttekintéséhez évek során át nyújtott értékes segítségét és hasznos tanácsait.

Bakay Zoltán, vitéz Kövesdy Dezső és *dr. Palágyi Tivadar* bajtársainkat írásos emlékeik átadásáért illeti külön köszönetünk.

A kéziratot 1995. március 7-én zártuk le.

1 *Adonyi Ferenc*: A magyar katona a második világháborúban. M. H. B. K. Tanulmányi Csoport (kiad.) 1954. (A továbbiakban: *Adonyi*)

százados[2], és S. H. (Sanna Henrik) százados[3] tollából. Minthogy az Adonyi-kötet a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Tanulmányi Csoportja támogatásával Ausztriában került kiadásra, itthon még évtizedeken át nem volt hozzáférhető, hazai megjelentetésére pedig máig sem került sor.

A Ruttkay-cikk sok jelentős adatot tartalmaz, részint a hadosztály megalakulásával, részint a felvonulással és az Ipoly-, Garam-menti harcokkal kapcsolatban. Azonban pl. a hadrendből kimaradt a felderítő osztály - holott parancsnokát később, sebesülése kapcsán megemlíti -, s a harcok leírása is elnagyolt, a vázlat pontatlan. A Sanna-cikkben foglaltak értékelésére itt nem térünk ki, mivel a harccselekményeknek mindkét szerző - különböző időszakokban - részese volt. Így ezeket a megfelelő fejezetekhez kapcsoltan tárgyaljuk.

Meg kell viszont emlékezni Huszár János – számos publikációján nyugvó – a pápai ejtőernyős ezred történetét feldolgozó művéről[4]. A hadtörténeti fejtegetéseket kerülő, a hadvezetést csak a szükséges mértékben tárgyaló kitűnő munka elsősorban az egykori ejtőernyősök emlékiratain, feljegyzésein, szóbeli közlésein, valamint a szerző személyes élményein alapul. A mindvégig életszagú írás utal a történelmi helyzetből s az egyre elviselhetetlenebb nehézségekből fakadó jelenségekre is. A mérhetetlen szovjet túlerő s a német alárendeltség okán a felső és hadosztályon belüli vezetés és a csapatok közti, máig hullámokat vető nézeteltérések boncolgatását azonban bölcsen elkerüli. Ezzel homlokegyenest ellenkező Bárczy János sok vihart kiváltott könyve.[5] Az inkább szépirodalmi, mint hadtörténeti – és sajnos 1981-es megjelenése idejének hivatalos történelemszemléletét is tükröző – mű katonai szempontból legnagyobb érdemének véljük, hogy Tassonyi Edömér őrnagyot, az ejtőernyős ezred parancsnokát, életének utolsó évében – a könyv tartalmán felháborodva – hat részes emlékirat papírra vetésére késztette az ejtőernyősök harcairól, személyes élményei alapján. Ebből az 1., 3. és 4. rész meg is jelent, önálló közleményként, változtatás nélkül a Kanadai Magyar Szárnyakban.[6] (Ide kívánkozik még a Magyar Aero Múzeum [Kanada]

2 *Ruttkay Jenő:* A m. kir. „Szent László" hadosztály hősi harcai. I. Az Ipoly- és Garam-menti hadműveletek, 1944. december 22–1945. január 7. In: *Adonyi*, 175-179. o. Ruttkay a hadosztály megalakulásakor anyagi (I./c.) vezérkari tiszti beosztást kapott. A hadosztály vezérkari főnök, *Lajtos Árpád* vezérkari őrnagy 1945. március 26-i önkényes távozása (l. alább: *Pályi*, 1945. 16. o.) után került a hadosztály vezérkari főnöki beosztásba.

3 *S. H. (Sanna Henrik):* A m. kir. 2. ejtőernyős zászlóalj hősi harca 1944/45 telén. „1." alatt, In: *Adonyi*, 208-215. o.

4 *Huszár János:* A magyar ejtőernyős alegységek harci tevékenysége 1944-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* (HK), 1987. XXXIV/2., 284-314. o.; *uő.:* A pápai ejtőernyős ezred háborús szereplése 1945-ben. HK 1988. XXXV/4., 698-731. o.; *uő.:* Két év a magyar katonai ejtőernyőzés történetéből. 1940-1941. HK 1992. CV./1., 139-168. o.; *uő.:* Honvéd ejtőernyősök Pápán. A Magyar Királyi „vitéz Bertalan Árpád" Honvéd Ejtőernyős Ezred története. A pápai Jókai Kör kiadványa 2., Pápa, 1993.

Huszár 1944 őszén, a pápai ejtőernyős ezredhez önként bevonult honvédként, az I. ejtőernyős zászlóaljban, részese volt a hadosztály dunántúli harcainak. Ma a pápai Jókai Kör titkára.

5 *Bárczy János:* Zuhanóugrás. Tények és tanúk, Bp., 1981.

6 *Tassonyi Edömér:* Zuhanóugrás. *Kritika*, 1982 január. 1–5. o. (Kézirat) Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében. 6–13. o.; Az ejtőernyősök szerepe Budapest védelmében: A soroksári és dunaharaszti harcok. 13–20. o.; Az isaszegi harcok. 21–26. o.; A megerősített I. zlj. harcai Kéthelyen. 26–32. o.; Harcok a Garamtól Ny-ra, a Csallóközön. 32–43. o.; Az I. eje. zlj. és közvetlenek harca a Balaton-i visszavonulásban. (Nem készült el.) A teljes kézirat egy másolati példánya Ugron István birtokában. Egy példányát, Tassonyi leveleivel együtt a Magyar Aero Múzeum archívuma őrzi. (A Szerkesztő közlése, *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1984. 73. o.)

Tassonyi Edömér: Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében. *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982. 78–81. o.; *uő.:* Az isaszegi harcok. Uo. 1983. 53–55. o.; *uő.:* A megerősített I. zlj. harcai Kéthelyen. Uo. 1984. 73–76. o.

vezetősége nekrológjának[7] említése, Tassonyi Edömér elhunyta – 1982. július 4. – alkalmából.)

Egy, a Szent László felderítő osztály történetének egyes eseményeit 1944. XI. 17–XII. 27-ig tárgyaló saját (Martin) kézirat[8] is főleg Bárczynak az Ipoly-menti harcok leírásánál vétett pontatlanságai miatt született meg 1988-ban. A felderítő osztály decemberi harcbavetését a parancsnok szemszögéből világítja meg Nyéki-Takáts László százados 1993-ban, tartalmában és kiállításában egyaránt nagyszerű önéletrajzi kötetében[9], egyben további adatokat nyújtva a hadosztály és a felderítő osztály megalakulásához.

Bírálta Bárczy könyvét már 1982-ben Ormay József is.[10] Sajnálatos módon a Magyarországon széles körben ismertté vált Bárczy-féle visszaemlékezés tárgyi – illetve a szerző szemléletéből adódó – tévedéseit bíráló írások nagyrészt egyáltalán nem, vagy ha igen, akkor külföldön jelentek meg; ily módon a hazai olvasóközönség számára ismeretlenek maradtak.

A Szent László hadosztály történetét elsőként egy francia származású Henry L. de Zeng nevű történész írta meg az Egyesült Államokban, angol nyelven.[11] Noha a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a Vitézi Rend – Darnóy Pál szerint – közösen ki kívánta adni, nem tudunk róla, hogy erre sor került volna. Darnóy végül is a „Hadak útján" c. emigráns folyóiratban közölt terjedelmes – tudományos igényű – cikksorozatában írt a Szent László hadosztály alkalmazásáról[12] is. A magyarországi hadműveletek keretébe foglalt addigi legátfogóbb beszámoló jó általános tájékoztatást ad a hadosztály mozgatásáról, harcairól, de már a futólagos olvasás is jó néhány pontatlanságot, hibás adatot talál.[13]

Ami a hadosztály egyes alakulatait illeti, a legrészletesebb kézirat a repülő-lövészezred I. zászlóaljának parancsnoka – a későbbi repülő-lövészezred parancsnok – Pályi György százados hagyatékában maradt ránk.[14] A repülő-lövészezred

---

7 Tassonyi Edömér eje. őrnagy, 1910–1982. A Magyar Aero Múzeum vezetősége által T. E. halálakor kiadott sajtóközlemény. *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1982. 72–73. o.

8 *Martin Kornél:* Néhány adat és emlék a „Szent László" felderítő osztály életéből, 1944. XI. 17–1944. XII. 27. (Kézirat) 1988. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Visszaemlékezések, tanulmányok gyűjteménye (a továbbiakban: Tgy.) 3138. sz.

9 *Nyéki-Takáts László:* Visszatekintés az elmúlt időkre. (Kézirat) HL Tgy. 3388. sz., 44–68. o.

10 *Ormay József:* Renegát katona „könyvsikere". *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1982. 75–77. o. (Eredetileg megjelent a *Kanadai Magyarság* 1982. április 24-i 17. számában., 8. o.)

11 *De Zeng, Henry L.:* The Royal Hungarian Honvéd „Szent László" Division, October 1944–May 1945. 1–7. o. HL Tgy. 3084. sz.

12 Darnóy Pál szolgálaton kívüli vezérkari százados (München) 1983. február 16-i levele Marosszéki Jenőné Szügyi Viktóriának, Szügyi Zoltán Ausztráliában élő leányának. (Másolatban Ugron István birtokában.)

Darnóy Pál: A Budapestért vívott harc. 66. folyt. *Hadak Útján,* XX. 1968. 235. sz., 9–10. o.; 67. folyt. *Hadak Útján,* XXI., 1969. 232–236. sz., 8–10. o.; 68. folyt. *Hadak Útján,* XXI. 1969. 237. sz., 8–10. o.; 69. folyt. *Hadak Útján,* XXI. 1969. 238. sz., 8–10. o.; 70. folyt. *Hadak Útján,* XXI. 1969. 239. sz., 8–10. o.

13 A kirívóbbak közül példaként említjük meg, hogy Tassonyi és a leharcolt I. ejtőernyős zászlóalj soha nem került bevetésre Helembánál, ellentétben azzal, amit Darnóy – alighanem de Zeng nyomán – közöl (70. folyt., 8. o.). Nem csoda, hogy Tassonyi – ezt később olvasva – felháborodott levelet írt. (Mindemellett ez a cikksorozat sem került idehaza publikálásra.) Tassonyi Edömér 1980. augusztus 3-i levele Duska Lászlónak. HL Tgy. 3064. sz.

14 *Pályi György* hagyatéka. Gépelt kéziratok. Tervezett cím: A Szent László hadosztály légierőkből szervezett repülő lövészezredének története. 1–54. o., Függelék: 54/1–25. o., I–IX. o., 1945/1., 9., 9a., 14–17., 17a., 18., 18a., 19–23., 23a., 24–28. o., 28a–d., 29–30. o. Dátumok nélkül. HL Tgy. 3064. sz. Pályi György százados eredetileg repülő megfigyelő harctéri tapasztalatokkal rendelkező gyalogos fegyvernembeli hivatásos tiszt volt és mindvégig a Szent László hadosztály kötelékében harcolt. Sajnos Chiléből – ahova a háború után emigrált – a kommunista Allende rezsim hatalomra jutásakor egész iratanyaga hátrahagyásával menekülnie kellett, így kéziratát emlékezetből reprodukálta. Ez a

harcairól – ezen belül főleg az 1/I. repülő-lövészzászlóalj letkési helytállásáról – Pályi tárgyszerű – noha nem könnyen áttekinthető – kézirata alapján két jócskán kiszínezett publikáció[15] is megjelent a Kanadai Magyar Szárnyakban. Minthogy a neves folyóirat évenként egyszeri példányai a repülő fegyvernem egykori tagjainak tiszteletet érdemlő hagyományápolása folytán hazánkba is jelentős számban eljutottak, szükséges felhívni a figyelmet a fenti cikkek néhány pontatlanságára.[16]

A Szent László hadosztály történetét megírta a legilletékesebb, maga a hadosztályparancsnok, vitéz Szügyi Zoltán is. Mivel megbízói csak a számukra megfelelő változtatások után kívánták munkáját kiadni, Szügyi a pótolhatatlan kéziratot tűzre vetette.[17]

Lajtos Árpád vezérkari őrnagy, a hadosztály egykori vezérkari főnöke tollából maradt ránk a Szent László hadosztály története megírásának legnagyobb szabású - a szerző halála miatt befejezetlenül maradt - kísérlete. A Lajtos-tanulmány - a hadosztály vezérkari főnökéhez illően - átfogó, helyenként részletekbe menő összefoglalás. Sajnos az írás számos értékes és érdekes – a továbbiakban ismertetésre kerülő – adat közlése mellett nemcsak félbemaradt és hiányos, hanem jó néhány tévedéssel is terhelt; megjegyezzük, hogy munkánkban csak azokra mutathatunk rá, amiket saját és/vagy mások hiteles tapasztalataiból, vagy okmányokból tudunk. Lajtos nem ismerhette a Hadtörténelmi Levéltárnak a hadosztály szervezésére vonatkozó szerény számú dokumentumát sem, a fellelhető emlékezésekből pedig szinte kizárólag Pályi György anyagára támaszkodott. A Lajtos-„töredék" néhány további jellegzetességére és egyes – lényegbevágó – hiányosságaira főleg itt, és

anyagban – a repülő-lövészezred, főként pedig saját zászlóalja harcainak érthető hangsúlyozása mellett – néhol tárgyi, adatbeli tévedéseket, ismétléseket és ellentmondásokat is vont maga után. Pályi dicséretére legyen mondva, hogy amikor 1988 szeptemberben itthon járt és pl. a II. ejtőernyős zászlóaljbeli Pethő Sándor hadapród-őrmesterrel beszélt, az általa és más által is tévesnek mondott adatokat kéziratában utólag helyesbítette, sőt munkája függelékében elismeri, hogy „az eredeti szöveg átírásra szorulna". Becsületességét jellemezve el kell még mondani: amikor az egyik szerkesztő rá akarta venni, hogy egy emlékiratot elhunyt bajtársa helyett, annak stílusában és neve alatt fejezzen be, ezt így visszautasította. Másutt bírálja egyik volt katonája két folyóiratban is megjelent cikkét, annak túlzott heroizálása miatt, egyben kétséggel fogadva a *Hadak Útja* kivételével minden más forrás, újságcikk – „sok esetben még a *Magyar Szárnyak*" – történelmi értékét is. *Pályi György:* Szittyakürt, 1984 szeptember.; *Pályi* hagyaték, 4–25. o.; *Strébely Zoltán:* A Szent László hadosztály harcai. (1944. december 22. Részletek.) *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1984. 63–65. o.; A Szent László Hadosztály Ipoly-menti harcai. *(Strébely Zoltán)* feljegyzései alapján. *(Hadak Útján,* 1990. nov.–dec., 11–13. o.

15 *Pályi György:* A Szent László hadosztály repülő lövészei. *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1982. 81–84. o. (A továbbiakban: *Pályi,* 1982.) *Pályi György:* A letkési ütközet. (A Szent László hadosztály repülő lövészei.) *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1983. 11–14. o. (A továbbiakban: *Pályi,* 1983.)

16 Így pl. a repülő-lövészezred nem 28-án, hanem XII. 24-én éjjel ürítette ki a hídfőt Letkésen. (25-én 0^h-kor robbantották a német utászok az Ipoly-hidat.) Ezt a következő Pályi cikk írja is. A második közlemény második bekezdésében hiányzanak, illetve pontatlanok az adatok. A Fótról érkező – még jelentős erőt képező, mintegy 800 fős – II. ejtőernyős zászlóalj első lépcsője XII. 19-én alakította ki a letkési hídfőt. – Az I. repülő-lövészzászlóalj nehézfegyver százada parancsnokának neve helyesen Csörgey László (nem Görgényi) főhadnagy. A szovjet páncélos erők nem az Ipoly jobbpartján, hanem a Garam balpartján törtek előre, mint később látni fogjuk. A hadosztály vezérkari főnök idézett kitétele az ejtőernyősökkel kapcsolatban téves. (Lajtos többszörösen téved, erre még visszatérünk.) *Pályi,* 1982. 82. o., 1983. 14. o.

17 Uo.

csupán lábjegyzetben utalunk, hogy ezzel a harcok több forrásra támaszkodó leírását ne tördeljük széjjel.[18]

18 Lajtos a Zrínyi Katonai Kiadó megbízásából fogott a munkához, de nem tudta azt bevégezni. A már papírra vetett anyagot és szerzői jogait egy, még 1986. április 28-án kelt meghatalmazással és ehhez kapcsolódó kísérőlevéllel Ugron Istvánra hagyta. Minthogy viszont Lajtos a második világháborús tevékenységével kapcsolatos iratait végrendeletileg a Hadtörténelmi Levéltárra hagyományozta – megemlítve, hogy a Szent László hadosztályra vonatkozó anyag Ugron kezelésében van – így a Lajtos féle visszaemlékezésnek a Levéltár is birtokába jutott.

A Hadtörténelmi Levéltár 335/1987. sz. és 529/1988. sz. levele Ugron Istvánnak.

Lajtos Árpád: cím nélküli kézirattöredék a Szent László hadosztályról. 1/a–7/a, 1–66. o., 73–84. o. HL Tgy. 3403. sz.

Lajtos Árpád levele Pályi Györgyhöz. 1982. 10. 02. 1–8. o. Másolatban Ugron István birtokában. A levelezésre Pályi is utal. A munka első része (1–31. o.) a hadosztály hadrendjével és a szervezés nehézségeivel foglalkozik 1944. X. 17–XII. 02. között (18. oldal), majd a XII. 03-tól XII. 20-ig terjedő felvonulási időszakot írja le (13 oldalon). Az írás elején csupán a hadosztály „elgondolt" hadrendjét adja közre, azzal a megjegyzéssel, hogy „a hadosztály igazában sohasem alakult meg teljesen". Mégsem fogadható el, hogy a már október 21-i HM rendelettel (l. később) a hadosztályba beállított felderítő osztály egyszerűen kimaradt. Ez a hiányosság sajnos a harccselekmények leírását is végigkíséri. Ugyanekkor szerepeltet – hadosztályközvetlenként – egy lovas, ill. kerékpáros századot, számunkra ismeretlen parancsnokokkal (Platthy Zsigmond hu. alez., Takátsy György szds.). A továbbiakban téved Lajtos, hogy a rohamtüzérosztály mindvégig rohamlövegek nélkül maradt volna. Rohamtüzérek XII. 24-i letkési bevetését szemtanú bizonyítja. A támadásban két alakulat is részt vett. A vezérkari főnök többször kitér a magyar fővezérség tehetetlenségére, arra, hogy igazából a németek parancsoltak. Kritikusan szól az esztelen kiürítési rendeletről, majd elragadtatással a Tassonyi vezette 1/I. ejtőernyős zászlóalj október végétől Budapest védelmében elrendelt soroksári és isaszegi harcairól, ugyanakkor sem itt, sem másutt nem ejt szót a hadosztály kötelékébe vont, Isaszegen ugyancsak harcba vetett, majd az ipoly–garami harcokban is alkalmazott 1. közepes aknavető tüzérosztályról, a VIII. gépvontatású közepes tarackos tüzérosztályt a hadosztály egyedüli tüzérségeként említve.

Lajtos újólag nagy elismeréssel adózik a Kéthelynél német parancsra bevetett 1/I. ejtőernyős zászlóalj eredményes-veszteséges harcának, majd a felvonulás címén ide-oda dobált hadosztályról s a közben tapasztaltakról – német fosztogatás, önkény – ír. Az utókor itt is szembesülhet a m. kir. honvédség 1944. október 15. utáni harcbavetésének egyik legsúlyosabb kérdésével, hiszen a gondolkodás képességével nemcsak a hadosztály vezérkari főnök volt megáldva, hanem az egyszerű lóápoló honvédig bezárólag mindenki – cselekvőképességében más és más szinten korlátozva. Az egykori átállók, fogságba esettek, sebesülten, vagy épségben túlélők, visszamaradók, vagy nyugatra távozottak, hazatértek, vagy emigránsok között váltakozó hevességgel fél évszázad óta folyó, kívülállók által is tüzelt, soha véget nem érő vitában a szerzők nem kívánnak állást foglalni. Úgy vélik, hogy ebben végleges enyhülést csak az érintettek „hadak útjára" való távozása hoz majd. Egy dolgot azonban minden túlélőnek szem előtt kellene tartania, mielőtt – képletesen szólva – egymás torkának esnek. Mi mindannyian azért maradtunk meg, mert a többiek – bajtársaink – hősi halált haltak. Ez a harctér – szerénységre intő – rideg sztohasztikája.

A Lajtos tanulmány további 36 oldala és 5, magyarázattal ellátott vázlata az 1944. XII. 20–1945. I. 09. közötti eseményeket tárgyalja. Bevezetőben ismét szóvá teszi a tájékoztatás hiányát, a magyar fővezérség tehetetlenségét, az elégtelen német támogatást, s hogy ezt látva el volt szánva a katonák életével és vérével való takarékoskodásra. Az az érvelése azonban, hogy mindezek után – noha a háború kimenetelét nem látta befolyásolhatónak – a hadosztály csapatainak addigi harcos szelleme, elszántsága és áldozatkészsége „ragadta magával", nem elegendő argumentum néhány későbbi, vitatható – az előbbi állásponttal ellentétes – intézkedésének alátámasztására. Ezek esetében – egyesekre még visszatérünk – inkább az elháríthatatlannak érzett német nyomásnak engedett.

Mindennek kapcsán a hadosztálynak a LXXII. német hadtest alárendeltségébe kerülésére – ennek részleteire és következményeire a Szent László hadosztály harcvezetését illetően – ez az egyetlen első kézből származó forrás. Részleteire az események leírása során térünk ki. Sajnos mindjárt a szöveg elején súlyos hiányossággal találkozunk. Lajtos nem tudott a Fótnál harcoló II. ejtőernyős zászlóalj mozgásáról. Ez nem véletlen, hiszen Sannáékat már XII. 19-én átdobták, német paranccsal, Ipolyszalkára. A 20-án odaérkező vezérkari főnök pedig kész helyzetet talált a letkési hídfővel. Mindebből folyt, hogy Lajtos további írásában az 1/II. ejtőernyős zászlóalj létezéséről, harcairól elfelejtkezik, egyetlen – komponáltnak ható – alkalom kivételével. Szó szerint idézzük: „XII. 22-én ... megjelent Ipolytölgyesen" (?) „az 1/II. ejtőernyős zászlóalj parancsnoka (Szanna [sic!] százados), 80 fő ejtőernyőssel, akik a Fót, Mogyoród körzetében vívott utóvédharcok (sic!) után szivárogtak(!) el ide. Szanna a zászlóalja többi részéről nem tudott felvilágosítást adni. (?) Szanna csoportjának feladatul az Ipolytölgyes kelet-en létesítendő kis hídfőben folyó-megfigyelést (sic!) adtunk."

A fentiekhez annyit, hogy aki ismerte Sanna „Harryt", az tudja, hogy nem volt az alakiságok híve. Az egykori huszárra sokkal inkább egyfajta „understatement" volt jellemző. Talán egy ilyen egyszeri találkozás, vagy még inkább hamis információ élhetett Lajtos emlékezetében. Ami pedig a 80 főt illeti, még a Garamon XII. 27-én átlábolt és a Kicsindnél ugyanaznap fogságba esett ejtőernyősök – az egyhetes harcokban tizedére csökkent zászlóalj – létszáma is több volt nyolcvannál.

Kimaradt Lajtos tanulmányából a felderítő osztály XII. 22-i kovácspataki – Helemba előtti – reteszállása is Altorjayék (a 2. páncélos hadosztály Helembát védő csoportja) visszaszorítása és az II. gránátos zászlóalj a községet visszafoglaló támadása között. Itt Lajtos elfelejtkezik a testőr-gránátosezred II. zászlóalja kötelékében hősiesen harcoló csendőrökről és jutasi tiszthelyettes-képzősökről – sajnos róluk azóta sincs bővebb forrás.

Ellentmondásos Pályi írásaival, hogy – Lajtos szerint – XII. 21-én csupán az 1/II. repülő-lövészzászlóalj érkezett be Freyer százados (?) parancsnoksága alatt s feladatul – Letkési pihenő (?) után Ipolytölgyes irányába történő felderítést

Az 1944. XII. 28–1945. I. 07-ig lezajlott garami utóvédharcokról Lajtoson[19] kívül Tassonyi[20] – aki a hadosztály utolsó, kétségbeesett ellenállása során ezredparancsnokként harcolt az 1/I. töredékes ejtőernyős zászlóalj és az 1/II. zászlóalj maradéka élén a Garamtól nyugatra –, valamint Huszár[21] tudósít. Erről, továbbá a hadosztály újjászervezéséről, a márciusi balatonfelvidéki harcokról, a Balck-ügyről, a hadosztály további sorsáról és Szügyi Zoltán hadosztályparancsnokról később – munkánk második részében – kívánunk beszámolni.

A hazai hadtörténeti művek Szent László hadosztályról szóló részei még szegényesnek is alig nevezhetők. Dombrády Lóránd és Tóth Sándor – e vonatkozásban, úgy tűnik, a szovjet hadtörténetíráson nyugvó – „A magyar királyi honvédség 1919–1945" című kötetében[22] az általános helyzet ismertetése után csupán a Szent László hadosztálynak a Dunántúlról XII. 19-én történt útbaindítása szerepel, német alakulatokkal együtt, a Börzsönyt megkerülő szovjet „csapás" megállítására. Majd pedig az, hogy „heves páncélos küzdelem"... után a 6. gárda-harckocsihadsereg 26-án kijutott Kicsind-észak körzetébe; a 7. gárdahadsereg pedig Esztergomnál elérte a Dunát". (Valójában: Garamkövesdnél a Garamot. M. – U.) ...„Két nap múlva befejeződött az Ipoly és Garam közének teljes megtisztítása. ... a Szent László hadosztály feltöltése végett ismét békehelyőrségébe vonult." A Tóth Sándor szerkesztette „Magyarország hadtörténete" c., valamivel korábbi reprezentatív kötetben ugyanez a szövegrész szerepel.[23] A továbbiakban mindkét

kapott. (Ahol már ott voltak az ejtőernyősök.) Később viszont már a tényleges, délre történő „felderítéssel egybekötött tüntető menetről" ír, mint a repülő-lövészzászlóalj jól sikerült, veszteség nélküli tűzkeresztségéről. Pályi neve és az I. repülő-lövészzászlóalj szóba sem kerül – szöges ellentétben a már idézett Pályi cikkel és Pályi kéziratával – csupán 23-án, mint „ugyancsak" a hídfőbe rendelt alakulat. Lajtos kiemelten emlékezik meg a 2. páncélos hadosztálytól kölcsönkért Derestey vezérkari próbaszolgálatos százados – mint a „nagyon lelkes, de a földi harcok vezetésében teljesen járatlan" Heinrich ezredes, repülő-lövészezred parancsnok segédtisztje, valójában XII. 24-ig ezredvezetője – szerepéről, aki Pályinál csak futólag kerül említésre.

A továbbiakban Lajtos arról ír, hogy „elkapta őt az összes csapatok, de különösen a repülő lövészek és természetesen az ejtőernyősök kivételesen nagy harci szelleme, bátorsága, áldozatkészsége", ugyanakkor félreértésnek minősíti a Pályi által felidézett, hadbírósággal való fenyegetődzését, kijelentve, hogy Pályi – tőle is gyűjtve adatokat levelezés útján – sok vonatkozásban elfogadta „téves emlékezete" kijavítását. Pályi kéziratait olvasva ilyesmi valóban fellelhető, de nem Lajtossal kapcsolatban.

A vezérkari főnök a következőkben, XII. 24-én csupán fegyvertelen, gépkocsikon visszavonuló német gyalogságról ír, szemben a Martin által Ipolyszalkán megszámolt mintegy 200 páncélozott járművel. A XII. 25-i általános szovjet támadás kapcsán említi Lajtos először a felderítő osztályt és ismét „Takácsy György" (?) századost parancsnokként. Ehhez csak annyit, hogy a tényleges parancsnok, Nyéki-Takáts László százados XII. 24-én súlyosan megsebesült és a parancsnokságot XII. 25-én vitéz gutori Földes Gyula százados vette át – két napra ...

Lajtos a XII. 26-i hadosztály-visszavonulással kapcsolatos cselműveletét – a híradó-összeköttetés látszólagos megszakítását, hogy az arcvonalparancsnokok önállóan elrendelhessék az ellenség által kikényszerített visszavonulást, s a hadosztályparancsnokság mentesüljön a felelősség alól – szemléletesen írja le. A baj a valóságban azonban az volt, hogy a visszavonulás elrendelése a harcoló csapatoknál – vagyis a leválás az ellenségről – késve történt. Ennek következménye lett a hadosztály még megmaradt harcoló létszámának csaknem teljes elvesztése.

Végül meg kell jegyezni, hogy a vezérkari főnök emlékiratában, egy kezdeti „tiszteletkörön" kívül, méltatlanul keveset szerepel a hadosztály parancsnoka. Holott vitéz Szügyi Zoltán – múltjához híven – a hadosztály élén az utolsó percig, sőt azon túl is, angol fogságban is aktív, bátor, koncepciózus vezető volt. Háború utáni keserű sorsát büszkén vállalta. Lajtos a hadműveleti (I. a) osztály vezérkari tisztjét – a hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök „jobbkezét" – Győry Lajos vezérkari századost is alig említi.

Lajtos, 5–66. o.; továbbá Kövesdy Dezső főhadnagy, zászlóalj segédtiszt emlékirata és levele, a szerzők birtokában. L. még *Sanna,* 211. o., *Huszár,* 1987., 312. o. és 1993., 147. o.; *Pályi,* 1983.; *Pályi,* 54/7. o.; *Pályi,* 22. o., és *uő.* 1983. 14. o.; *Martin,* 27., 28. és 30. o.

19 *Lajtos,* 52–56. o.

20 Tassonyi Edömér 1980. VIII. 03-i levele Duska Lászlónak. Tassonyi Edömér 1982. 12-i levele Pályi Györgynek, továbbá *Tassonyi,* 32–43. o.

21 *Huszár,* 1988., és 1993., 152–200. o.

22 *Dombrády Lóránd–Tóth Sándor:* A magyar királyi honvédség 1919–1945. Bp., 1987., 396–397. o.

23 Magyarország hadtörténete. (Szerk: *Tóth Sándor)* Bp., 1985. 2. k. 415. o.

mű már csak a hadosztály március végi harcait említi.[24] Veress D. Csaba szintén ezeket a harcokat érinti többhelyütt.[25]

Végül – a teljesség igénye nélkül – meg kell még említeni Gosztonyi Péter munkáját, ahol a Szent László hadosztály Ipoly-menti harcainak eddigi legtömörebb és valósághű jellemzése, értékelése található egyetlen mondatrészben:

„Mit voller Wucht tobte unterdessen auch nördlich der Donau im Gebiet des Börzsönygebirges, die Schlacht, wo seit dem 20. Dezember die Panzertruppen des Generals Krawtschenko, die Schützendivisionen des Generals Schumilov und die Kavalleristen des Generals Plijew die Intensität ihres Ansturmes täglich steigerten. Bis zum 23. Dezember gelang es – nach einem kurzen deutschen Gegenstoss – der 6. Gardenpanzerarmee und der 7. Gardearmee, mehr als 30 km tief in die deutsche Verteidigungslinke einzudringen und unter anderem im Strassenkampf Szob zu nehmen, die Eipel nach Westen zu überschreiten und schliesslich am 26. Dezember gegenüber Gran das nördliche Donauufer zu erreichen. Dabei wurde die ungarische 2. Panzerdivision völlig aufgerieben, während *die tapfer ausharrenden Bataillone der Division Szent László bei Letkés den rechtzeitigen Rückzug des deutschen LVII. Panzerkorps ermöglichten.* In der Folge musste das vorgeschobene Zentrum der 8. Armee, trotz Rückzugsverbot des OKH, schrittweise weichen, doch gelang es General der Infanterie Wöhler, seine Frontverkürzungen so elastisch durchzuführen, dass er den Anschluss an seine Nachbarn nicht verlor."

...Míg tehát a 2. magyar páncélos hadosztály teljesen felmorzsolódott, addig a Szent László hadosztály Letkésnél bátran kitartó zászlóaljai lehetővé tették a német LVII. páncélos hadtest időben történő visszavonulását. Ennek folytán, noha a ... 8. német hadsereg ... kitérni kényszerült, Wöhler gyalogsági tábornoknak sikerült frontrövidítéseit olyan rugalmasan véghezvinni, hogy a szomszédokkal a kapcsolat fennmaradt.

Nem tudjuk, hogy Gosztonyi itthon nemrég megjelent tekintélyes művéből mindez miért maradt ki, holott a hadosztályparancsnokot, vitéz Szügyi Zoltánt és a hadosztály utolsó harcait megemlíti.[26]

Munkánk lektorálása során – 1995. március hó folyamán – érkezett a Hadtörténelmi Levéltárba a Szent László hadosztály egykori tüzérparancsnokának, Dárday Vilmos ezredesnek a hagyatéka. Az egyedülállóan értékes, a m. kir. Szent László hadosztály tüzérparancsnokának (hadműveleti) naplójából és a hozzá csatolt eredeti mellékletekből álló anyag[27] a hadosztály tüzérségének tevékenységéről

24 *Dombrády–Tóth:* i. m. 434–439. o.; *Tóth,* 1985., 433–437. o.

25 *Veress D. Csaba:* A balatoni csata. Bp., 1976.; *uő.:* A Dunántúl hadi krónikája. Bp., 1984.

26 *Gosztony, Peter:* Endkampf an der Donau, 1944/45. 1978., 101. o.; *uő.:* A magyar honvédség a második világháborúban. Bp., 1992., 224., 277–279., 281. o.

27 *Dárday* Vilmos ezredes, hadosztály-tüzérparancsnok naplója (a továbbiakban: *Dárday*-napló) két A-5-ös kockás füzetben, dátumszerűen – többnyire naponta – rögzíti a hadosztály tüzérségét érintő eseményeket. A naplót kézírással – töltőtollal – a hadosztály-tüzérparancsnok segédtisztje, Rábay Pál százados vezette, a tüzérparancsnok pedig naponta aláírásával látta el. A napló bejegyzései az 1944. XII. 1-től 1945. III. 22-ig, illetve 1945. IV. 6-tól V. 18-ig terjedő időt ölelik fel. A munkánkban tárgyalt időszak – 1944. XI. 1-től 1944. XII. 28-ig 57 oldalt tesz ki az első füzetben és 73 db melléklet tartozik hozzá. A mellékletek a hadosztály tüzérségének szervezetére, mozgására, ill. mozgatására, harccselekményeire, ellátására vonatkoznak (parancsok, intézkedések, helyzetjelentések, vázlatok, harctudósítások, tűztervek stb.), néhány, a hadosztályparancsnokság – ill. az I. a osztály – által kibocsátott irat pedig a hadosztály egészét érinti. (Az anyagot a Szent László hadosztály egykori „rohamezred" parancsnoka, Goór György alezredes Ausztráliában élő fia juttatta el a HL-nak.)

nyújt dokumentumértékű beszámolót. Így lehetővé vált írásunk ezirányú kiegészítése és jónéhány további, az egész hadosztállyal kapcsolatos adat közlése is.

A hadosztály történetéből, 1944. október 12-től december 18-ig.

A hadosztály felállítása.[28]

„Hazánknak a keleti veszedelemmel: a szovjet bolsevizmussal vívott élet–halál harcában, a még rendelkezésre álló emberanyag legjavából egy új, elithadosztályt, a »Szent László hadosztályt« állítom fel." Így hangzott 1944. október 12-én az akkori honvédelmi miniszter, a nyilas időkben öngyilkosságot elkövetett vitéz csatai Csatay Lajos rendelete.[29] A hazánk területén pusztító háború folytán a szövegezés aligha meglepő. Azt, hogy a valódi indíték mi lehetett, alább mérlegeljük.

Tény, hogy a parancsnokká kinevezett vitéz Szügyi Zoltán[30] már az első világháborúban, hadapródként, legénységi arany vitézségi érmet szerzett, a második magyar hadseregben pedig a doni áttörés után mint a 43. gyalogezred parancsnokát a Márki-völgyben, majd az Oszkol-völgyben tanúsított szívós ellenállásért többszörösen kitüntették. A pápai ejtőernyős zászlóalj – amelynek vitéz Bertalan Árpád hősi halála után Szügyi lett a parancsnoka – 1944 őszén mint „megerősített harccsoport" a Kárpátok[31] védelmében tevékenykedett Szügyi majd Tassonyi parancsnoksága alatt, Nagyváradnál és Tiszafüredné pedig, századnyi erőben, Kiss Zoltán százados parancsnokkal[32] az élen már legendás, bár veszteséges elhárító harcokat folytatott.[33] Szügyit augusztus végén – néhány nappal a

---

A rohamezred a háború utolsó hónapjában – Ausztriában – került a hadosztály keretében megalakításra. (*Gosztonyi Péter:* Magyar honvédség a II. világháborúban. Róma, 1986. 399. o.; *Huszár,* 1993., 192. o.)

28 *Ruttkay,* 175. o.; *Martin,* 4. o.

29 5000/M. 1. a.– 1944. sz., valamint az ezt kiegészítő 5058/M. 1. a–1944. sz. rendelet.

30 További részletek és irodalmi hivatkozások a később közlésre kerülő 2. rész vitéz Szügyi Zoltánról szóló fejezetében.

31 *Tassonyi* (kézirat), 6–13. o., és *Kanadai Magyar Szárnyak,* 1982.; *Huszár,* 1987., 287–290., valamint 1993., 114–117. o.

32 *Huszár,* 1987., 291–295. o., és 1993., 188–122. o.

33 Noha az ejtőernyősök koraőszi harcai még nem a hadosztály keretében zajlottak, mégis illőnek tartjuk összefoglalásukat, Ugron ismeretei és az idézett irodalom alapján.

A megerősített – négy lövészszázadból, árkász, távbeszélő, géppuskás, nehézfegyverszázadból és zászlóaljközvetlen alakulatokból álló, ejtőernyős csoportnak nevezett zászlóalj, „kiváló bajtársi és harcos szellemmel rendelkező, egyénileg jól felfegyverzett, jól képzett rohamcsapat" (Tassonyi) – a hadihelyzet hirtelen romlása miatt került az 1. hadsereg tartalékából bevetésre a Tornyai-hágó védelmében, Molnár Lajos százados parancsnoksága alatt. Egy század az Ilenta völgyet lezárva vívott súlyos harcot, két század pedig VIII. 26-án, a máig híres Mizunka-völgyi vállalkozás során lepte meg a kárpáti védőállás ellen felvonult egyik orosz zászlóaljparancsnokságot, aknavető, páncéltörő és egyéb tüzelőállásaival együtt megsemmisítve azt. Itt esett el az orosz tartalék bevetése után, visszavonulás közben Molnár százados. Saját veszteség mintegy kétszáz fő volt, többszörös ellenséges veszteséggel szemben. Kisebb vállalkozások után a csoport október első napjaiban Kisszolyva és Volóc térségében vívott előnytelen terepen súlyos elhárító harcokat, Tassonyi százados parancsnoksága alatt az arcvonalban. Ezek már többszáz fős halott – köztük Néma főhadnagy – és sebesült veszteséggel jártak, de jelentős harci sikereket hoztak, több mint egy héten át, október 12-i kivonásukig. Markóczy altábornagy, hadtestparancsnok maga sürgette a kitüntetési javaslatok felterjesztését, mert: „az ejtőernyősök minden kitüntetést megérdemelnek". (Nb. a kitüntetési javaslat elveszett.)

A megerősített zászlóalj kárpáti harcainak java még el sem kezdődött, amikor a Nagyvárad térségében előretörő – a kárpáti védelmet bekerítéssel fenyegető – ellenség feltartóztatására a pápai kiképzőkeretből sebtében összeállított, Fiat G–12-es és Ju 52-es gépeken odaszállított század erejű ejtőernyős kötelék került bevetésre, IX. 27-én Váradlesnél. Egy heti súlyos, hullámzó elhárító harc után a Kiss Zoltán százados vezette ejtőernyősök páncélos támadással szemben is megállták a helyüket, de a Berettyóújfalunál, majd Pocsajnál harcba vetett századból a kivonáskor már csak 83 fő harcos állomány maradt. Azonban még őket is bevetették a tiszafüredi hídfőben, német alakulatok között. Nyolc napig

VIII. 26-i híres Mizunka-völgyi vállalkozás és Molnár százados eleste után – Budapestre rendelték egy erdélyi hadosztály átvételére. Ekkor közölte Tassonyival, hogy más tervei vannak. Tassonyi úgy véli, hogy e tájban született meg a hadosztály felállításának gondolata.[34]

Bonhardt Attila, őrnagy, hadtörténész szerint a hadosztály az 1944. májusában jóváhagyott ún. Szabolcs hadrend[35] alapján jött létre. Magját eredetileg – elit alakulatokként – az ezreddé bővített pápai ejtőernyős zászlóalj és a várpalotai 201-es tanzászlóalj képezték volna. Utóbbi azonban az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet után, parancsnoka, Mátékovics Endre őrnagy vezetésével, a dunaföldvári hídfőben átállt a szovjet hadsereghez.[36]

A tanzászlóalj pótlására beállított testőrök legnagyobbrészt csupán kevés harckiképzéssel, illetve harctéri tapasztalattal rendelkező, mindemellett morálisan is megrendült erőt jelentettek. Az ejtőernyős kiképzőkeret egy része a nagyvárad–tiszafüredi harcokban vérzett el. Ennyit előljáróban a hadosztály elrendelt felállításához.

A hadosztály vezérkari főnökévé kinevezett Lajtos Árpád vezérkari őrnagy – aki 1942–43-ban a doni magyar 2. hadsereg hadműveleti osztályán, majd 1944 nyarán a 24. gyaloghadosztály-parancsnokság hadműveleti vezérkari főnökeként működött – nem Szügyi választása volt.[37] Lajtos – szubjektív véleményként – a saját kinevezését[38] egyrészt hadi tapasztalatainak, másrészt Vörös János által is ismert „a tisztán magyar sorsot, érdekeket a németek fölé helyező" beállítottságának tulajdonítja. Mint írja: „a magyar vezérkar főnöke [Vörös János] személyesen közölte velem, hogy neki ezzel a [Szent László] hadosztállyal tervei vannak, ütőkártyának szánja (nem a németek mellett)".... „Azután kitört a nyilas világ és Vörös János átment a szovjethez, itthagyva minket utasítások, irányelvek nélkül..."

Ehhez a következőket kell hozzáfűznünk. Ismeretes, hogy az október 15-i kormányzói kiáltvány – Horthy fiának elrablása miatt – idő előtt hangzott el. Ismeretes az is, hogy Vörös János, a honvéd vezérkar főnöke a döntő órákban

---

tartották lövészgödrökből a vonalat, de az állandó erős ellenséges tűz tovább ritkította soraikat. Elesett Cseke főhadnagy is és csak negyvenhárman térhettek vissza – a Károly laktanyán át – Pápára, hogy segítsék az akkor alakult II. zászlóalj újoncainak kiképzését.

34 *Tassonyi,* 7. o., és 1982. 78. o.

35 Szabolcs hadrend: (a továbbiakban „+") a hadi tapasztalatok alapján 1943-ban kidolgozott rövidtávú hds.-fejlesztési koncepció, (a HL. Vkf. 6220/M. 7K 1943. alatt iktatva) amely a haderő harcértékét mennyiségi fejlesztés nélkül, „mélységben", a meglévő alakulatok, ság-ok összefogásával, a fegyverzet korszerűsítésével, tűzerejének növelésével, megfelelő anyagi tartalékok beállításával és gyorsított gépesítéssel kívánta növelni. Az 1944. máj. 10-én jóváhagyott + szerint a továbbiakban csak egy hds. ság. és négy teljes értékű hdt. ság. (IV., VI., VII., IX.) marad meg. A hadrendi kötelékek számát a + 9 gyalog, – 2 pc., – 1 lov. ho-ban, 2. hgy. dd-ban, 7 lgv. dd-ban, a Székely Határvédelmi erőkben, valamint a Folyamerőkben és 1 rep. ho-ban határozta meg. A + a hadiiparnak korszerű fegyverek gyártására való átállítását irányozta elő. Intézkedett a rendszeresített géppisztolyok és gyalogsági nehézfegyverek számának és minőségének jelentős növeléséről, a tüzérség löveganyagának egységesítéséről és korszerűsítéséről, elrendelte a rohamlövegek és az új, korszerű Tas harckocsik gyártását, valamint azt, hogy a m. kir. légierőt a Messerschmitt-programból kikerülő Messerschmitt Bf–109 vadász és Me-210 többfeladatos repülőgépekkel kell felszerelni. Szorgalmazta a honvédség gk. állományának növelését. A + intézkedései az 1944. évi hadieseményekben következtében gyakorlatilag nem valósulhattak meg. (Dr. Bonhardt Attila írásbeli közlése.)

Az egyetlen – jobbára e rendelkezéseknek megfelelően létrehozott, pontosabban létrehozni szándékozott – önálló seregtest a Szent László hadosztály lett volna...

36 *Vashegyi Endre:* Hazától haza ig. 6–8. o. HL Tgy., 3404. sz. (Pályi György a tanzászlóalj parancsnokaként Szentkirályi Gusztáv Barnabás alezredest adja meg.)

37 Marosszéky (Jenőné, Szügyi) Viktória (Szügyi Zoltán leánya) 1983. III. 02-i levele Darnóy Pálhoz. (Másolata Ugron István birtokában.)

38 Lajtos Árpád vk. őrgy. 1982. 10. 22-i levele Pályi Györgyhöz. 2. o. (Másolata Ugron István birtokában.)

mind személyében, mind a vezérkar kézbentartását illetően csődöt mondott. (Már előzőleg is tanúsított dodonai magatartását kitűnően írja le Nyéki-Takáts[39] a híressé vált október eleji balatonfüredi hadiakadémiai megbeszélés résztvevőjeként, de Vörös Tibortól – Vörös János nevelt fiától – származó értesülései nyomán is.)

Az október 15-én még meg sem alakult Szent László hadosztályból – úgy tűnik – egyedül a hirtelen Budapestre rendelt kárpáti ejtőernyős csoportra[40] várt volna szerep. Mire azonban a Károly-laktanyába értek, már semmilyen parancsot nem kaptak, a nyilas puccs pedig addigra lezajlott.

Ide kívánkozik még Tassonyi egy mondata:[41]

„A kormányzó a háború beszüntetésére vonatkozó alkalmat 1944. márc. 19-én elmulasztotta. Kétségen kívül a mi szempontunkból ez volt az a pillanat, amikor is az állig felfegyverzett és harckészültségbe helyezett ejtőernyős alakulat habozás nélkül a megszálló német csapatokkal szembefordult volna, azonkívül partizánháborúra is fel voltunk készülve".

Mindezt a Szent László hadosztály és talán az egész második világháborús m. kir. honvédség legbátrabb[42] katonája–tisztje–parancsnoka írta le. A hadosztályt „nyilasnak" titulálni pusztán ennek ismeretében is nevetséges. Hogy miért harcoltunk október 15. után mégis? Erre néhány gondolattal még visszatérünk.

Hadrend és szervezés, 1944. X. 12–XII. 03.

A Szent László hadosztály teljes hadrendje mindvégig puszta elgondolás maradt.[43] A hadosztály soha nem tudott teljes egészében megalakulni. Az elgondolt-elrendelt-módosított hadrend a felállítás időszakában a következő volt:[44]

3 gyalogezred, nevezetesen:
- *1 gránátos ezred* a meglévő ejtőernyős zászlóaljból, 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *ejtőernyős ezred)*
- *1 gránátos ezred* a várpalotai gyalogos tanzászlóaljból, illetve a testőrlövészzászlóaljból és csendőrökből, valamint jutasi tiszthelyettesképzősökből, 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *gránátos ezred.)*
- *1 lövészezred* a légierő gépfelszerelés nélkül maradt személyzetéből önként jelentkezettekből 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *repülő-lövészezred.)*
- *1 felderítő osztály* (Utólag került a hadrendbe beállításra.[45])
- *3* (az 1., 9. és a 76.) *tábori tüzér osztály*
- *1 közepes aknavető tüzér osztály*
- *1* (a VIII. gépvontatású) *közepes tarackos tüzér osztály*
- *1 rohamtüzér osztály*

39 *Nyéki-Takáts,* 41–44. o.
40 *Huszár,* 1987., 290–291., 295., és 1993., 116–117. o.
41 *Tassonyi,* 14. o.
42 Pl.: *Pályi,* V. o.
43 *Lajtos,* 1. o.
44 HM rendeletek. L. a 29. sz. jegyzetet! Továbbá *Lajtos,* 1. o.; *Ruttkay,* 176. o.; *Martin,* 4. o.; *Nyéki-Takáts,* 45. o.
45 HL 5109/M. 1. a. – 1944. 10. 21-i HM rendelet.

1 páncélvadász osztály
1 légvédelmi gépágyús üteg
1 híradó zászlóalj, két századdal
1 utász zászlóalj, két századdal
hadosztály vonat
2 szekéroszlopos fogatolt vonatosztály
30 tonna teljesítményű tehergépkocsi-oszlop
1 élelmező oszlop
1 sebesültszállító gépkocsioszlop.

A hadosztály elit jellegét egyrészt a zömöt kitevő válogatott gyalogsági alakulatok harcos szelleme, másrészt az átlagot meghaladó képzettsége és – nem utolsó sorban – a harctapasztaltsága biztosította volna.[46]

A hadosztály formális megalakulása 1944. október 17-én a kelenföldi Károly-laktanyában történt, egyben itt kezdődött meg a tényleges szervezés is az ott lévő hadosztálytörzs magja és az október 15-ére odarendelt ejtőernyős csoport jelenlétében.

A tekintélyes erőt képviselő, de a kárpáti és a nagyváradi, illetve tiszafüredi harcok után már megfogyatkozott[47] ejtőernyős zászlóalj ezreddé alakítása során a tisztikart két zászlóalj megalakítása érdekében egyenlő arányban elosztották.[48] Az elosztáskor figyelembe vették a Kárpátalján harcfegyelem-biztosító beosztásra még IX. 11-től kikülönített, majd X. 07-én Pápára hazarendelt hét ejtőernyős tisztet is.[49] Ők képezték a II. zászlóalj tisztikarának gerincét. A kiképző keretbe osztottakat a kiválasztott tiszthelyettesekkel szintén Pápára vonultatták be, míg az ezredtörzs és az I. zászlóalj a Károly-laktanyában szerveződött.

Minthogy az ejtőernyős ezredparancsnok Szügyiből hadosztályparancsnok lett, az ezredparancsnokságot a harcokban még részt nem vett Pokornyi László őrnagy – az addigi pápai pótkeretparancsnok – vette át.[50] „A két zászlóalj úgy volt megszervezve, hogy önállóan volt képes harctevékenységre, ejtőernyős szervezési alapelvekkel, tehát az adminisztrációs rész minimumra való csökkentésével", írja ugyanott Tassonyi.

Az ejtőernyős ezred szervezete[51]

Ezredparancsnok: Pokornyi László őrnagy (Budapest, Károly-laktanya)
Ezredsegédtiszt: Solymos Antal főhadnagy (később századparancsnok)
Ezredtörzsparancsnok: Kökény főhadnagy
Ezredközvetlenek:
Páncéltörőszakasz-parancsnok: Sebestyén Béla főhadnagy
Aknavető, árkász, híradó egységek.

46 *Lajtos,* 1/a. o.
47 L. a. 33. sz. jegyzetet
48 *Tassonyi,* 14. o.
49 *Huszár,* 1987., 304. o., és 1993., 132. o.
50 *Tassonyi,* 14. o.
51 *Huszár,* 1987., 1993. *Tassonyi,* (kézirat).

I. ejtőernyős zászlóalj (Budapest, Károly-laktanya)
Zászlóaljparancsnok (később ezredparancsnok): Tassonyi Edömér százados (később őrnagy)
Zászlóalj-segédtiszt: Berthy Károly főhadnagy, később: Bárczy János főhadnagy
Századparancsnokok:
Platthy főhadnagy (később Solymos főhadnagy)
Juhász Andor főhadnagy (később Ajtay Ferenc főhadnagy)
Kovács főhadnagy
Godó Ferenc főhadnagy
Szakaszparancsnok: Marosujvári Géza zászlós
Zászlóaljparancsnok (Kéthelyen): Kiss Zoltán százados
Zászlóalj-segédtiszt (Kéthelyen): Ajtay Ferenc főhadnagy, később századparancsnok.

II. ejtőernyős zászlóalj (Pápa)
Zászlóaljparancsnok: Ugron István százados
Zászlóalj-segédtiszt: Paykert Imre főhadnagy
Századparancsnokok:
4. század: Szakács József főhadnagy
5. század: Sanna Henrik főhadnagy, később százados, zászlóaljparancsnok
6. század: Kövesdy Dezső, főhadnagy, később zászlóaljsegédtiszt
Géppuskás század: Karsay István főhadnagy
Nehézfegyverszázad: Tóth Antal főhadnagy.

A gránátos ezred szervezete:[52]
Eredeti elgondolásként két zászlóalj, kiállítja a várpalotai gyalogos tanzászlóalj.

A balul sikerült október 15-i kísérlet után német őrizetben lévő testőrséget Szügyi kezességvállalása után megkapta a hadosztály. Előzményként a Budapest Róbert Károly úti Vilmos-laktanya udvarán Szügyi kérdésére a testőrök között senki nem akadt, aki a szovjet elleni harcot összeférhetetlennek tartotta volna a Kormányzó iránti hűséggel – legalábbis nem jelentkeztek. Lajtos ugyanekkor a rangidős Bánó Árpád századost biztosította: mindent el fog követni, hogy a testőrök hűek maradhassanak Horthynak tett esküjükhöz. Lajtos javára szól, hogy ezzel a később átálló – s így a hadosztály más egységeit kritikus helyzetbe hozó, cserbenhagyó – egyes testőralakulatok erkölcsi felelősségét részint magára vállalta.

Minthogy a gránátos ezred magvának szánt várpalotai 201. önálló tanzászlóalj – mint szó volt róla – átállt a szovjet hadsereghez, még mielőtt a hadosztály kötelékébe lépett volna, a HM[53] a hadosztály hiányzó emberanyagát egy további rendelettel igyekezett biztosítani. Ez már a felállítást is Szügyire bízta és az egész gránátos ezred magvául a testőrséget jelölte meg. Emberanyagként továbbá az 5. tartalék hadosztály feltöltésére szánt 2000 főből és az 5. kerületi parancsnokság által összegyűjtött 4000 főből kiválogatás alapján 1000+2000 főt rendelt X. 24-én útba indítani a Szent László hadosztályhoz.

52 *Lajtos*, 2–5. o., *Ruttkay*, 176. o.
53 HL 5141/M. 1./a. – 1944. 10. 21-i HM rendelet, mint az 5000/M. 1./a. – 1944. sz. rendelet kiegészítése.

A gránátos ezred parancsnoka: Stefán Valér alezredes
Ezred-segédtiszt: Bánó Árpád testőr százados
I. gránátoszászlóalj-parancsnok: dr. Békássy Miklós testőr százados
II. gránátoszászlóalj-parancsnok: Pálfi Sándor testőr százados.

A repülő-lövészezred Polgárdi központtal kezdett megalakulni, majd október végén Celldömölk-K-re települt át.[54] A tisztek valamennyien kiképzett repülőgépvezetők, megfigyelők voltak, földi harctapasztalatok nélkül. A megfigyelők – amint Pályi is – eredetileg gyalogos fegyvernembeliek. A fegyverzettel kapcsolatos – Lajtos által említett,[55] s az egész hadosztályra jellemző – gondokról ír Pályi is. A puskák vegyes eredetűek. Géppisztolyban, pisztolyban hiány mutatkozott. Súlyt helyeztek a páncélököl és a nyeles kézigránát használatára, éles gyakorlatokon is. A kiképzés „látástól-vakulásig" folyt, ennek ellenére csak az „egyes"-kiképzésig jutottak el.

A repülő-lövészezred szervezete: (a XII.04-i felriasztás után)
Ezredparancsnok: Heinrich István alezredes
Ezred-segédtiszt: Cirfusz Imre őrnagy
I. zászlóaljparancsnok: Pályi György százados
Századparancsnokok:
1. század: Ősze Ferenc főhadnagy
2. század: Hadnagy Endre százados
szakaszparancsnok: Gótzy Pál hadnagy
3. század: Latkóczy százados
szakaszparancsnokok: Molnár József főhadnagy
Gál Iván hadnagy
Mánfay Károly hadnagy
Nehézfegyverszázad: vitéz Csörgey László főhadnagy
Géppuskás szakasz: Pintér József hadnagy
Páncéltörő szakasz: (két, páncélöklökkel felszerelt raj) Szabó hadnagy
Zászlóalj orvos: dr. Mező Béla orvos-zászlós
II. zászlóaljparancsnok: Freyer Frigyes őrnagy
századparancsnok: Kelemen János százados.

A felderítő osztály beállítását, hadrendjét a már említett,[56] október 21-i HM-rendelet szabta meg. Megalakításáról Nyéki-Takáts százados számol be[57]. Szügyi személyesen igazította el, közölve, hogy a felderítő osztály hadosztályközvetlen alakulat lesz. Lajtos a „nyugodt" szervezőmunkára hívta fel figyelmét. A megalakulás és a harckészültséghez szükséges alapkiképzés november elején, Piliscsaba táborban történt.

A felderítő osztály szervezete:
Osztályparancsnok: nemes Nyéki-Takáts László százados
Osztály-segédtiszt: Puky Endre főhadnagy, később: vitéz Nagy Valér hadnagy

54 *Pályi*, 2–4. o.
55 *Lajtos*, 4–5. o.
56 L. a 45. sz. jegyzetet.
57 *Nyéki-Takáts*, 46–47. o.

Huszárszázad-parancsnok: gróf Széchenyi Ernő testőr-százados, beosztott tiszt: gróf Zichy Mihály testőr-főhadnagy

Kerékpáros század, parancsnok: Esztelneki Béla főhadnagy, beosztott tiszt: Heczkó Vilmos hadnagy

Nehézfegyver-század, parancsnok: vitéz Nagy Valér hadnagy, később: Puky Endre főhadnagy, beosztott tiszt: Lelkes Károly hadnagy, vitéz László András hadnagy

Páncélosszakasz-parancsnok: Martin Kornél hadnagy

Osztályorvos: dr. Szellő Ambrus orvos-zászlós.

A huszárszázad nehézfegyverzete 3 golyószóró, 3 géppuska és 3 aknavető, a nehézfegyver-századé – gépesítve – 4 aknavető, 3 páncéltörő ágyú (75 mm) és 4 röppentyű volt. Utóbbi századhoz tartozott szervezetileg egy árkász és egy távbeszélő szakasz is.

A páncélos szakasz 1 Turán közepes harckocsiból és 5 Nimród páncélgépágyúból állt.

A hadosztály tüzérségének szervezetéről a Dárday-napló[58] anyagának egyes részletei tájékoztatnak. Ezek szerint

a hadosztály tüzérség szervezete – felállításkor:

Hadosztály tüzérparancsnok: Dárday Vilmos ezredes

Hadosztály tüzérparancsnok-helyettes: Falk Viktor alezredes

Hadosztály tüzérparancsnok segédtisztje: Rábay Pál százados, (a napló vezetője.)

Összekötőtiszt: dr. Szantner Ottó hadnagy

Felderítőtiszt: Vetsey István zászlós

Távbeszélőtiszt: dr. Miklós Imre hadnagy.

A tüzérparancsnoki törzs összlétszáma: 110 fő.

1. tábori tüzérosztály, parancsnok: nem ismert

9. tábori tüzérosztály, parancsnok: Fornay százados

76. tábori tüzérosztály, parancsnok: Erdős őrnagy

VIII. közepes, gépvontatású tüzérosztály, parancsnok: Selmeczy László alezredes

1. közepes aknavető tüzérosztály, parancsnok:[59] Rapaics Roderig százados.

1. ütegparancsnok: Bakay Zoltán hadnagy

2. ütegparancsnok: egy tartalékos hadnagy

3. ütegparancsnok: Hargitay Elemér t. főhadnagy.

Rohamtüzérségként a *20. rohamtüzér osztály* került a hadosztály kötelékébe, két üteggel.[60] Felszerelésük azonban – Skoda Hetzer típusú rohamlövegekkel – csak a december 24-i bevetések előtt történt meg.[61]

58 *Dárdai-napló.*

59 *Bakay Zoltán:* Harctéri emlékeim. (Kézirat) 1993. 1–7. o. (1 pld. Martin Kornél birtokában.)

60 *Ruttkay,* 176. o.

61 Henkey-Hönig József őrnagy 1990. XI. 18-i levele dr. Legány Dezső egykori 51. páncélvadász-zászlóaljbeli bajtársához. (Másolatban Martin Kornél és a HL birtokában.)

Osztályparancsnok: Henkey-Hönig József őrnagy
1. ütegparancsnok: Simák Aladár főhadnagy
2. ütegparancsnok: Koltay György főhadnagy.
A páncélvadász osztályról egyedül Lajtos ad hírt:[62]
Osztályparancsnok: Szervánszky Gábor repülő százados.
Az osztály tűzereje 6 db 40 mm-es légvédelmi gépágyú. Az osztályt a Légierők állítják ki. Később 6 db német – 75 mm-es – páncéltörő ágyúhoz jutnak. *(1. sz. szövegmelléklet E/pont, 117. o.) A légvédelmi gépágyús ütegről* nincsen adatunk.

A *híradózászlóalj* – Halmay József százados szerint[63] – november közepén alakult meg Nógrádverőcén. Szervezete:
Zászlóaljparancsnok: Baráth András alezredes
Zászlóaljparancsnok helyettes: Szász Gyula százados
Zászlóalj-segédtiszt: Görgényi főhadnagy
Vezetékesszázad-parancsnok: Bozzay Ferenc százados
Rádiósszázad-parancsnok: Halmay József százados.
Beosztott tisztek:
Vezetékes század: Bényi Béla hadnagy
Rádiós század: Virágh Antal hadnagy.
Az *utászzászlóalj*[64] parancsnoka: Koppány Ernő alezredes, az egyik (2., vagy 3.) század parancsnoka: Bóra Gyula százados, beosztott tisztje *Palágyi* Tivadar hadnagy volt.

Felvonulás, 1944. XII. 04–XII. 19.

A két ejtőernyős zászlóalj és a hadosztályba szervezett tüzéralakulatok nagy része már ezt az időszakot megelőzően külön-külön harcban állt.

Ami a hadosztály többi alakulatát illeti, azok még a feltöltés, illetve kiképzés időszakában voltak, amikor a hadosztályparancsnokság új törzsszállásán, Pápán, december 3-án egy német vezérkari tiszt megjelenve közölte a Heeresgruppe (német hadseregcsoport-parancsnokság) intézkedését, hogy a hadosztály azonnal induljon Keszthely környékére, a Kisbalaton térségének védelmére.[65] A hadosztályparancsnokság távbeszélő érdeklődésére a kőszegi magyar fővezérség hadműveleti csoportfőnöke először nem tudott a dologról, majd visszahívás útján közölte, hogy a Heeresgruppe parancsa végrehajtandó.

Darnóinak a magyar katonai vezetés szándékait említő mondatai[66] – hogy ui. „a HM és Hfp. dec. 1-én kiadott intézkedése szerint a hadosztálynak dec. 10-re kellett elérnie harckészségét, hogy utána a 3. magyar hadsereg pság. rendelkezésére legyen bocsátható" – csak még jobban aláhúzzák, hogy „az idegesen kapkodó Heeresgruppe Süd" a magyar katonai vezetéssel szemben azt tett a hadosztállyal, amit akart. Erre egyébként később Darnóy is utal.

62 *Lajtos*, 2/a. o.
63 Halmay József híradó százados szóbeli közlése.
64 Dr. Palágyi Tivadar szóbeli közlése.
65 *Lajtos*, 19. o.
66 *Darnóy*, 66. folytatás, 10. o.

Nos, ezzel a német paranccsal indult meg a harckészültséget jószerével még el sem ért hadosztály hányattatása. A hadosztályparancsnok vezetési törzse a keszthelyi Festetich kastélyba települt XII. 06-án. A Pápán feltöltésen lévő, felriasztott I. ejtőernyős zászlóaljat már szállítás közben elirányította és harcba vetette a LXVIII. német hadtestparancsnokság.[67] A repülő-lövészezred 2200 fővel ugyancsak felvonult Keszthely térségébe, de alkalmazásra nem került.[68] A felderítő osztály éppen csak, hogy összeállt Piliscsabán, máris indulhatott készenléti állásba Balaton-észak – a Káli medence – térségébe. Az egységek nagyrészt tengelyen – két napig, hiányos ellátással – a lánctalpas járművek viszont, megfelelő vagonok híján XII. 05-én „talpon" tették meg az utat. Emiatt a Turán és egy Nimród sebességváltó-hiba illetve torziósrugó-törés miatt máris kiesett.[69] A tapolcai műhelybe kerültek. Néhány nap gyakorlatozással, éleslövészettel, lőszerbeszerzéssel telt el. Szügyi – amint erre Nyéki-Takáts emlékezik[70] – a Keszthely-déli reteszállás szemrevételezése során, a csapattestparancsnokkal a helyszínen, ellenséges tűzben, imponáló példamutatással adta meg az egyes csapattestek feladatát.

A hadosztály többi alakulatának ekkori mozgásáról nincsenek adataink. A legnagyobbrészt még kikülönített alkalmazásban lévő hadosztály-tüzéralakulatok tevékenységéről később számolunk be.

A Keszthely D-en történő alkalmazásra készülő hadosztályparancsnokság azonban hamarosan – XII. 10-én[71] – írásbeli parancsot kapott a Heeresgruppe-tól, hogy a hadosztály meneteljen Mór-Bodajk területére, ahol új feladatot kapnak. Móron derült ki XII. 11-én, hogy a hadosztály a Kirchner páncélos tábornok parancsnoksága alatt álló LVII. német páncélos hadtest alárendeltségébe került.[72] Feladata a fenyegető szovjet előretöréssel szemben Székesfehérvár-délnyugat, a magyar városparancsnokság által megjelölt rész védelme, sík terepen. A hadosztály csapatai elérték a kijelölt területet és megkezdték a védőállások kiépítését – a repülő-lövészezred XII. 15-én,[73] a felderítő osztály XII. 17-én Iszkaszentgyörgyön és Mohán,[74] sőt az Isaszegnél harcban állt 1. aknavető tüzérosztály is ide érkezett.[75] A hadosztályparancsnokság 3 és 1/2 oldalas – minden részletre kiterjedő – „intézkedést" adott ki „a Szent László hadosztály első hadműveleti alkalmazására".[76] A hadosztály-tüzérparancsnok ugyancsak elkészítette 2 oldalas „tüzér felvonulási intézkedését" a Paula-állás megszállására.[77]

Alig, hogy ezeket kiadták, máris újabb parancs jött Kirchnertől. A hadosztály vezérkari főnök XII. 17-én 20[h]-kor kiadott tájékoztatása[78] szerint a Polgárdi–Balatonfőkajár vonalában védő 1., és 23. német páncélos hadosztályt ellentámadásra készítik elő, őket kell felváltani.[79] Új elöljáró parancsnokság Ná-

67 *Lajtos*, 24. o.
68 *Pályi*, 4–5. o., *Darnóy*, 66. folytatás, 10. o.
69 *Martin*, 7. o.
70 *Nyéki-Takáts*, 48. o.
71 *Lajtos*, 26. o. XII. 07-ét ír (a valóságban egy-két nappal később lehetett) A *Dárday*-naplóban XII. 10. szerepel.
72 *Lajtos*, uo.
73 *Pályi*, 5. o.
74 *Martin*, 9–10. o.
75 *Bakay*, 2. o.
76 *Dárday*-napló, XII. 15., 40. sz. mell.
77 Uo. XII. 17. 47. mell.
78 Uo. XII. 17.
79 *Lajtos*, 27–28. o.

dasdladányban. A német hadtest hadműveleti vezérkari tisztje, Karch őrnagy[80] Lajtosnak a felváltásra megszabott 24 órás határidő teljesíthetetlenségére felhozott érveit a tipikus német válasszal zárta le: ez a parancs.

A hadosztály tehát újra felvonult. A hadosztályparancsnokság és a felderítő-osztály-parancsnokság a nádasdladányi kastélyban, a felderítő osztály Jenőn szállásolt el XII. 18-án. A híradózászlóalj XII. 04-én indult Nógrádverőcéről, a Dunán komppal átkelve Mórra, majd onnan Nádasdladányra és tovább Jenőre került. Itt kapott parancsot a hírközlés kiépítésére a Margit-vonalban Polgárdi–Balatonfőkajár között. (Bal szomszédja a „Major"-csoport, jobb szomszédja az 1. német páncélos hadosztály volt.) A hadosztály-tüzérparancsnok és helyettese Berhidára ment eligazításra az 1. német páncélos hadosztályhoz, majd ismét – az új feladathoz illő – intézkedési javaslatot szerkesztett.[81] A repülő-lövészezred sem települt még előre Polgárdi–Balatonfőkajár térségébe, a Margit-vonalban kijelölt védőállásokba,[82] amikor egy német gépkocsizó százados XII. 19-én, alkonyat után írásbeli parancsot hozott a hadosztályparancsnokságra.[83] A Heeresgruppe ebben elrendelte, hogy a Szent László hadosztály lépcsőzetes gépkocsi-szállítással azonnal kezdje meg átcsoportosítását Párkány területére.

A rendelkezésre bocsátott három nagyteljesítményű német tehergépkocsi-oszlop egyszerre legfeljebb csak egy egyéni fegyverzetű zászlóalj elszállítására volt képes. Ez a körülmény és a pökhendi német gépkocsizó-vonatos tisztek viselkedése újabb súrlódásokra vezetett, a hadosztály vezérkari főnöktől a felderítő osztály páncélosszakasz-parancsnokig bezárólag[84] a „fegyvertársakkal".

A repülő-lövészezrednek az újabb alkalmazási területre történő átcsoportosításáról Pályi számol be.[85] Kéziratának dátuma azonban egy nap különbséget mutat a hadosztályparancsnokságához képest.[86] A parancs átvételére Nyéki-Takáts is 19-ét, a végrehajtásra Martin 20–22-ét ír, harcálláspontként mindketten Garamkövesdet adják meg.[87] A gránátos ezred – Darnóy szerint – szintén XII. 20-án indult el Bodajk–Székesfehérvár területéről.[88]

Noha a „felvonulás" okán két héten át ide-oda dobált hadosztály alakulatainak jutott némi idő a kiképzésre, az „összerázásra" is, a többszöri menetet a legénység és a járművek egyaránt megsinylették. A hadosztályparancsnokságnak pedig, „noha a hadosztály a haza védelmében vett részt, fogalma sem volt (sic!) arról,

80 *Karch* őrnagyot l. a 98. o-n is.

81 *Dárday*-napló, XII. 18.

82 *Pályi*, 5–6. o.

83 *Lajtos*, 29. o.

84 *Martin*, 10–11. o., *Lajtos*, 30. o.

85 *Pályi*, 6–7. o.

86 Lajtos XI. 19-én esti parancsátvételével szemben Pályi XII. 19-én 02^h-t ír – talán *Darnóy* nyomán. (67. folyt. 8. o.) Ez az eltérés annyiban jelentős, amennyiben Pályi szerint a repülő-lövészek 19-én 07^h-kor indultak, 22^h-kor Párkányba, éjfélkor már Ipolyszalkára érkeztek. Lajtos viszont, amikor azt írja, hogy Szügyivel azonnal elindultak Béla községbe, az új elöljáró parancsnokságon, a LXXII. német hadtest-parancsnokságon, a kastélyban történő jelentkezésre, akkor XII. 20. kora reggelt ad meg, és azt, hogy utánuk és a szállásscsinálók után indul a repülő-lövészezred I. zászlóalja. Lajtos adatának helyességét az is megerősíti, hogy a *Magyar Szárnyakban* 1983-ban megjelent Pályi-közleményben már XII. 20. szerepel a gépkocsiszállítás dátumaként (11. o.).

87 *Martin*, 10–11. o., *Nyéki-Takáts*, 48–49. o.

88 *Darnóy*, 67. folyt. 8. o. Ez a gránátos ezred mozgásáról az első irodalmi adat. Arról a Darnói-adatról viszont, hogy a repülő-lövészek Ácsteszéren lettek volna, Pályi nem ír. Ugyancsak nincs nyoma az I. ejtőernyős zászlóalj, ill. az ezredtörzs XII. 23-i Esztergomba érkezésének Tassonyinál. Talán ez az utóbbi adat alapozta meg Darnóy vaskosabb tévedését az I. ejtőernyős zászlóalj helembai bevetését illetően. (L. a 13. sz. jegyzetet.)

hogy mi az általános helyzet, még a dunántúliról sem. ... Azt, hogy magyar fővezérség egyáltalán létezik, el is felejtettük. Teljesen magunkra voltunk utalva" – írja Lajtos.[89] Tegyük hozzá, hogy csak a magyar fővezérség részéről. A német hadvezetés annál inkább számolt a Szent László hadosztállyal. Erején felül is....

Harcban álló alakulatok, 1944. X. 26–XII.19. között

Az ejtőernyős csoport Soroksár–Dunaharasztinál

Alig, hogy a Szent László hadosztály a kelenföldi Károly-laktanyában október második felében formálisan létrejött, a magyar fővezérség máris elvette egyetlen „élő" alakulatát, az I. ejtőernyős zászlóaljat és az ezredközvetleneket és alárendelte a Budapest védelmére kijelölt magyar VI. hadtestparancsnokságnak.[90] Az ejtőernyősöket, miközben „együtt-tartásban" voltak – Tassonyi zászlóaljparancsnokot pedig „a szervezési problémák annyira elfoglalták a Kárpátokban elhanyagolt papírmunkával együtt, hogy sem a hadi-, sem a politikai helyzettel nem volt idő törődni",[91] „minden előzetes figyelmeztetés nélkül" riadóztatták és Soroksárra szállították. Tassonyi X. 26–27-ét, Lajtos X. 30–31-ét ír dátumként.

Feladatuk a sietve kiásott Dunaharaszti–Soroksár védővonal megszállása volt a Kecskemét felől várható szovjet támadás feltartóztatására. A súlyos, eredményes, de veszteséges elhárító harcok részleteit Huszárnál olvashatjuk.[92] Itt csupán a harccselekmények rövid összefoglalását adjuk, Tassonyi kéziratát is idézve.[93]

A XI. 02-án délután induló szovjet támadást – rendezetlenül visszavonuló magyar erők, fogatok nyomán – harckocsik nyitották meg, az ezredtörzs Alsónémedi felé előretolt 75 mm-es páncéltörő-ágyús állását lerohanva. A sötétség beálltával a szovjet zöm mindkét műúton – Soroksár és Dunaharaszti irányában egyaránt – támadásba lendült, mintegy negyven harckocsival. Az ejtőernyősök éjfél utánig tartó kaotikus harcban a szovjet támadást, több harckocsit páncélöklökkel kilőve, rohamtávolságon elhárították. Másnap – XI. 03-án – gyalogos támadást futamítottak meg Dunaharasztinál, majd a 22. német SS lovashadosztály (ennek voltak alárendelve) egy kisebb egységének meddő ellentámadása után, Keitel német őrnagy parancsára, Tassonyi személyes vezetésével az állást már sötétben, közelharcban visszafoglalták. („Alles in Ordnung, danke schön, danke schön Kameraden – így Keitel, kezet rázva, megölelve. – Furcsán esett ez a kitörés egy tipikus porosz tiszttől – Keitel tábornagy fiától" – írja Tassonyi.)

XI. 04-én a szovjet egy utolsó meddő harckocsitámadás után a szárnyakon próbálkozott, hiába. Ez azonban az ejtőernyősök számára további véres veszteséggel járt. Pokornyi őrnagy, ezredparancsnok és Platthy, a saját kérésére bevetett tartalékszázad-parancsnok egy – a németekkel együtt indított – ellentámadás során súlyosan megsebesült. Pokornyi egy Nimród páncélgépágyún, aknarobbanástól vesztette el fél szeme világát, Platthy tüdőlövést kapott.[94]

89 *Lajtos*, 30–31. o.
90 Uo. 10. o.
91 *Tassonyi*, 14. o.
92 *Huszár*, 1987., 295–298. o., 1993., 124–127. o.
93 *Tassonyi*, 13–20. o.
94 Uo. 10. o. (Tassonyi Bárczy leírását Pokornyi megsebesüléséről gyalázkodónak, de az egész ejtőernyős csoport akkori harcáról is valótlan fantáziának minősíti.)

A szovjetek a következő napokon már nem támadtak, de folyamatosan lőtték a védőállásokat, újabb véres veszteségeket okozva.

Az ejtőernyős csoport XI. 12-én végre Isaszegre, tartalékba került. „Az ejtőernyős alakulat óriási ellenséges fölény ellenére hősiesen megállotta a helyét... a *Tolbuchin* (valójában *Malinovszkij* – M. – U.) csoport nem várt ellenállásra bukkant és sikertelen próbálkozások után feladta Budapest meglepetésszerű elfoglalásának gondolatát" – írja Tassonyi. A hősi magatartás – elsősorban az állandó aknatűz és a szovjet mesterlövészek miatt – súlyos véráldozatba, sebesültekben és halottakban 11 nap alatt 40 százalékos veszteségbe került.

Amint Lajtos írja:[95] habár ezt a hadműveletet a Szent László hadosztály parancsnokságától függetlenül hajtották végre az ejtőernyősök, magyar és német vonalon egyaránt elterjedt, hogy a Szent László hadosztály „bemutatkozott". Ebben talán az akkor már viselt Szent László jelvény is szerepet játszhatott (*1. ábra*); mindenesetre a szovjet propaganda-hangszórók „bárdos brigantiknak" titulálták az ejtőernyősöket.

„Mindezeket számbavéve – írja Huszár[96] – felmerül a kérdés, vajon az uralomra került nyilasokkal való együttérzés késztette ilyen kemény helytállásra az ejtőernyősöket? Erről szó sincs! Az ejtőernyős alakulatnál kezdettől fogva a bátor, halálfélelmet nem ismerő, a gyávaságot, a megfutamodást megbocsáthatatlan bűnnek tartó ember volt az eszménykép. Ezt a szellemet első – felejthetetlen – parancsnokuk, vitéz Bertalan Árpád őrnagy honosította meg."

Tegyük hozzá, hogy a tisztek, tiszthelyettesek személyes példája pedig ébren tartotta.

A megerősített I. ejtőernyős zászlóalj Isaszegnél

Pokornyi őrnagy még megsebesülése előtt átadta az ezredközvetlenek fölötti parancsnokságot Tassonyinak,[97] aki Pokornyi kórházba kerülése után az ezredparancsnokságot is átvette.

Az isaszegi „pihenés" tiszavirágéletűnek bizonyult. Már másnap, XI. 13-án délelőtt írásbeli parancs jött a Feldherrnhalle német hadosztálytól – amelynek alárendeltségébe kerültek – védőállás foglalására, Isaszegtől keletre.

Tassonyinak ekkor már híre volt. Amikor Lajtos Tassonyi harcálláspontjának kiderítésére XI. 15. körül a német hadosztályparancsnokságon járt, a vezérkari főnök közölte vele, hogy ilyen „fenegyereket" (Mordskerl) még soha, sehol nem láttak.[98]

A továbbiakat Tassonyi emlékezésében, illetve Kanadában megjelent cikkében írja le,[99] de olvashatjuk mindezt, néhány más résztvevő élményeivel együtt, Huszár tollából is.[100] Így ismét csak a harcok rövid összefoglalását adjuk.

A szovjet mesterlövészek már a felvonuláskor tevékenykedtek, két nap múlva pedig gyalogsági támadást kaptak az ejtőernyősök. Elhárítása során egy magyar közepes üteg rövidre lőtt tűze is súlyos veszteséget okozott. (4 halott, 3 súlyos

95 *Lajtos*, 11. o.
96 *Huszár*, 1987., 297. o.
97 *Tassonyi*, 19/B. o.
98 *Lajtos*, 12. o.
99 *Tassonyi*, 21–26. o., és 1983., 53–55. o., egyúttal cáfolja Bárczy könyvének idevágó részét (480–496. o.)
100 *Huszár*, 1987., 298–302. o., 1993., 128–133. o.

1. ábra
A Szent László hadosztály megkülönböztető jelvénye.
Készült préselt alumíniumból, feketével árnyalva.
Valódi méret: 62x42 mm. A bal zubbonyzseben viselték –
a csapattiszti jelvénnyel ellentétes oldalon –
fegyvernemi színű posztó alátéttel.

sebesült. „Ha még egyszer belénk lőnek,... lemészárolom az egész üteget" – így Tassonyi a figyelőnek.)[101]

Másnap harckocsik jelentek meg, de már a páncélöklök felmutatásától visszavonultak. A nappali mozgás lehetetlenné vált, a harckocsilövegek a sorozattűzfegyverekre vadásztak, egyikük pedig lerohant egy fészket és hét foglyot ejtett (első ízben estek ejtőernyősök fogságba!). Védővonalról már szó sem lehetett, csak támpontszerű védekezésről. Az így nyert tartalék is felhasználásra került. Ennek ellenére a német tüzérség támogatásával még sikeres ellentámadásra is telt. A következő napon – első világháborús méretű orosz tüzérségi előkészítés után – a támadást csak úgy tudták elhárítani, hogy Tassonyi a saját vonalra kért német tüzérségi tüzet. Az orosz támadás 7 saját halott árán összeomlott.

Tassonyi egyszerre kapta kézbe a II., és I. osztályú vaskeresztet, a német Wehrmachtbericht másolatával: „Das I. ungarische Fallschirmjägerbataillon hat sich gegen die 101. Russische Gardendivision unter der Führung Hauptmann Tassonyi in tagelangen schweren Abwährkämpfen ausserordentlich ausgezeichnet".[102]

101 *Tassonyi*, 22. o.

102 *Tassonyi*, 24. o. Magyarul: Az I. magyar ejtőernyős zászlóalj Tassonyi százados parancsnoksága alatt a 101. orosz gárdahadosztály ellen napokig tartó súlyos elhárító harcok során kimagaslóan kitüntette magát. Tassonyi a II. osztályú vaskeresztet mindjárt átadta Kökény főhadnagynak, az I. osztályút pedig – zsebben tartva – csak akkor tűzte fel, a nagyobb hatás kedvéért, ha németekkel tárgyalt, mint például január elején, a garami harcok legsúlyosabb időszakában. (Tassonyi Edömér levele Pályi Györgynek, 1982. I. 12.)

A további napokon az orosz beszivárgás egyre nagyobb méreteket öltött és bekerítés is fenyegetett. Már a hátul telepített aknavetősök is géppuskatüzet kaptak. Az ellentámadásba ment szakasz parancsnoka, Kökény főhadnagy fejlövéstől elesett. Végre XI. 22-én éjjel Tassonyi az alakulatot, parancsra, visszavonta.

Lajtosnak – aki a Szent László hadosztály összeszedésére törekedett – sikerült az ejtőernyősöket a rákoscsabai főtérről XI. 23-án „ellopnia". Erről a remek tettéről – amire két heti meddő hivatalos kísérletezés után szánta el magát – a vezérkari főnök, emlékezésében, részletesen beszámol.[103] Amikor a német parancsnokság az ejtőernyősök kivonásának időpontját közölte, Lajtos – telefonösszeköttetésben lévén Tassonyi harcálláspontjával – szerzett két autóbuszoszlopot, s eligazította az oszlopparancsnokokat a bizalmas Rákoscsaba–Bp. Kelenföld (pihenő) – Székesfehérvár–Veszprém–Pápa útvonalat illetően. Majd telefonon megkérdezte a német III. páncéloshadtest-parancsnokság – a Feldherrnhalle és a 22. SS. lovashadosztály közös elöljáró parancsnoksága – hadműveleti vezérkari tisztjét, hogy Rákoscsabán valóban a megjelölt időben és helyen gyülekeznek-e az ejtőernyősök. A többi már az autóbuszokon múlt...

Másnap reggel 9^h tájban az ejtőernyősök már felsorakozva álltak a Kelenföldi Károly laktanya udvarán. „Lementem a jelentkező Tassonyival" írja Lajtos. „Elszorult a szívem. Fegyelmezetten, akárcsak egy díszelgésre kivonult alakulat, ott álltak az ejtőernyősök. Csupán az arcok voltak beesettek és sápadtak, a ruházatuk elnyűtt és sáros. A tekintetek kemények, töretlenek."

Szügyi – akit Lajtos utólag avatott be „huszárcsínyébe" – örült, de délutánra kitört a botrány. Lajtosnak Sáska vezérőrnagy felelősségre vonása nyomán a III. német páncélos hadtestparancsnokságon kellett jelentkeznie. Kellő kísérettel és harci öltözékben – géppisztollyal, körbetűzött kézigránátokkal – késő este jelentek meg Alagon. Lajtos – a 2. hadseregnél, német részről már tapasztalt – nyelvi nehézségekre hivatkozva közölte a függöny mögül tárgyaló Karch hadtest vezérkari főnökkel, hogy az ejtőernyősök, félreértés folytán, már Pápán vannak. (Tassonyi írja[104] – a hadosztály vezérkari főnök nyomán –, hogy Lajtosnak arra az érvére, miszerint az ejtőernyősöket hamarosan egy egész hadosztállyal fogják pótolni, a felbőszült Karch közölte: adják vissza az ejtőernyősöket és tartsák meg a hadosztályt.) Végül is – talán mert Karch álmos volt – Lajtosék ép bőrrel távoztak.

A zászlóalj azonban a Soroskár–Dunaharaszti térségében bevetett, Budapest meglepetésszerű elfoglalását meghiúsító harcokban oroszlánrészt vállaló megerősített egységnek már csak árnyéka volt. Az isaszegi védelmi harcok véráldozata ismét a megmaradt zászlóalj 40 százalékának elvesztését jelentette. Először vesztettek foglyokat és néhány szökevényt (újpesti „csiszlikeket"), emlékezik Tassonyi, majd ezt írja: „A jól megérdemelt pihenésre és feltöltésre feltétlenül szükség volt és ezt Lajtos érdeméül hozom fel, annak ellenére, hogy Lajtos vezetésével később nem tudtam soha egyetérteni".

103 *Lajtos*, 12–16. o.
104 *Tassonyi*, 26. o., ill. 1983., 55. o.

A megerősített I. ejtőernyős zászlóalj Kéthelynél

A Pápára visszatért ejtőernyősök ismét csak lélegzetvételnyi pihenőhöz jutottak. Tassonyi megkapta hivatalos ezredparancsnoki kinevezését és soron kívül – négy év ranghelyesbítéssel – őrnaggyá léptették elő. „A zászlóalj-parancsnokságot Kiss Zoltán százados, a kiképző keret parancsnoka vette át és azonnal hozzáláttunk a zászlóalj feltöltéséhez... és összerázásához" – írja Tassonyi.[105] Itt kapott először minden raj és a géppuskás század német „villámgéppuskákat" (MG 42.), de kiadták a nyersgumi talpú „ugrócsizmákat" és a bőrmellényeket is.[106]

A továbbiak részleteit illetően is Tassonyira és Huszárra utalva adjuk az események rövid összefoglalását, egyben figyelemmel Lajtos emlékiratára.[107] Amint már szóba került, a jószerével még szervezés és kiképzés alatt álló Szent László hadosztály a Heeresgruppe XII. 03-án vett és a kőszegi magyar fővezérség által megerősített parancsára Keszthely térségébe indult, a Balaton délről történő bekerítését feltartóztatandó. Mire a hadosztály egyes alakulatai XII. 06-án elérték az új körleteket, az elsőként útbaindított ejtőernyősök egyszerűen „eltűntek" – mert már régen harcban álltak. Lajtos csupán XII. 07-én, sőt, valószínűbb, hogy 8-án – a hévízi hadosztályparancsnokságon jelentkező, akkor már sebesült Tassonyitól tudta meg XII. 04-i, azonnali harcbavetésüket a LXVIII. német hadtestparancsnokság által. „A hadosztály-parancsnokság rögtön követelte a jogtalanul elvett és harcbavetett zászlóalj kivonását és visszaadását.... A felelet az volt, hogy ez a zászlóalj az ellenállás gerince és egyszemélyben olyan feladatot oldott meg, amire előttünk három német hadosztály sem volt képes" – írja[108] Lajtos.

A magyar fővezérség ismét tehetetlen volt az ügyben. „Amint lehet, visszaadjuk" – így a németek. A Szent László hadosztályt pedig közben elirányították.

Nos, a Kiss Zoltán parancsnoksága alatti I. ejtőernyős zászlóalj, az ezredközvetlenekkel (páncéltörő ágyús illetve páncéltörő – páncélököl – szakasz, aknavető szakasz, árkász század, híradó részleg) megerősítve, Tassonyival az élen, a XII. 04-i beérkezés után azonnal támadási parancsot kapott. Tassonyi ellenvetésére, hogy a Szent László hadosztályhoz tartoznak, másnap reggelre a német hadtestparancsnok alárendelésüket is elintézte s máris mehettek Holládkeleten készenléti állásba. A temetőben éjszakázva reggel – felderítés nélkül – az időközben beérkezett 4 német Pz. IV. harckocsi támogatásával máris eredményes támadással nyertek teret; (a harckocsikat „rohamlövegekként" alkalmazták, amint az a szovjetnél már rég szokásos volt), majd a támadást lendületből tovább folytatva visszafoglalták Kéthelyt. Egy részlegük pedig, egyidejűleg Balatonújlak irányában előretörve, összeköttetést vett fel a balatonkeresztúri német erőkkel.

A harckocsik elvétele után is megtartották váltakozó harcban Kéthelyt, majd a Nagyberek mellett a község visszafoglalására begyülekezett orosz ezred előkészületébe beletámadva a visszakapott harckocsik támogatásával elfoglalták a kulcsfontosságú Hunyadi-kastélyt és Sári-pusztát.

105 Uo. 26–32. o., ill. 1984., 73. o.
106 *Huszár*, 1987., 305–311. o., ill. 1993., 138–145. o.
107 *Lajtos*, 19–20., és 24–25. o.
108 Uo. 25. o.

„Az orosz óriási veszteségekkel vonult vissza, több mint 80 foglyot ejtettünk közelharcban, de ... a háromszoros túlerő ellen súlyos árat fizettünk".[109] Több, mint 80 sebesült mellett elesett Ajtay Ferenc („Saci") főhadnagy, az előző nap sebesült, majd a kórházban elhunyt Juhász főhadnagy helyébe önként jelentkezett századparancsnok. Maga Tassonyi is megsebesült aknaszilánkoktól a karján és a fején – amivel egy átlagos parancsnok nyugodtan búcsút mondhatott volna a csatatérnek. (Ekkor találkozott Tassonyi – a kórházban járva – Lajtossal.) Két operáció közben és után, a kezdődő szepszist ultraseptyllel elhárítva, úgy vezette tovább alakulatát, mintha mi sem történt volna – megcsodálva az óvóhelyre menekült tartalékos orvos helyett aknatűzben is hősiesen helytálló három önkéntes ápolónőt.

Néhány, viszonylag csendesebb nap után jobbszárnyukon és egy, a szomszédságukban elhelyezett magyar felderítő zászlóalj ellen indított orosz lángszórós támadás a felderítőket megfutamította, többen átálltak közülük, sőt vissza is lőttek. Tassonyi ellentámadása – alig néhány emberrel – visszavetette az oroszokat. Ezt követően – aránylag eseménytelen napok után – az ipoly-garami harcokról szóló kósza hírek nyomán Tassonyinak sikerült Gollath-Hansent, a később Székesfehérvár alatt elesett lovagkeresztes német ezredparancsnokot meggyőznie, hogy szeretné végre az ejtőernyős ezredet együtt tudni. (Bizonyára nem sejtette, hogy ez milyen körülmények között fog január elején teljesülni.) Így, a hadosztályparancsnokot akkor már Bélán felkeresve, sikerült alakulata kivonását kieszközölnie.

„Lajtos ... a hadosztály harcálláspontján igen kétségbeesettnek látszott, a helyzetet a Garamtól keletre reménytelennek látta és csüggedten mondta, hogy ki tudja, hol lesznek, mi lesz velük másnap!" írja Tassonyi.[110] (Ez XII. 25-én lehetett.)

A német hadtest búcsúparancsában ékes szavakkal méltatta az ejtőernyősöknek a hagyományos magyar katonaerényekhez illő magatartását. Az orosz ék megállítása azonban ismét súlyos – mintegy 30–40 százalékos veszteséggel járt. Tassonyi megjegyzi, hogy az alakulat itt már csak névleg, volt „ejtőernyős", rajonként jó, ha három ejtőernyősnek kiképzett öregkatonával, s egyben – mindjárt írása elején – keményen bírálja Bárczyt. Nemcsak, mert valótlanul anekdotázik[111] a magyar–német viszonyról és az ejtőernyősök egymás közti vesze kedéséről, hanem mert „egy szót sem említ az elkeseredett harcokról, az orosz visszavetéséről és az ismételt támadások visszaveréséről".

Hozzá kell e fejezethez még tenni: alighanem az ejtőernyősöknek volt köszönhető, hogy a hadosztály többi része a keszthelyi-kéthelyi alkalmazást – az elhárító harcba vetést – „megúszta".

A II. ejtőernyős zászlóalj Csepelen és Fóton.

Amint az már szóba került, mindkét ejtőernyős zászlóalj olyan szervezetet kapott, hogy képesek legyenek önálló harctevékenységre. A Kárpátaljáról visszatért tisztek és a Károly-laktanyában kijelölt, illetve Pápán kiválasztott kiképzőkeret segítségével Ugron István százados, kijelölt zászlóaljparancsnok október

109 *Tassonyi*, 29–30. o. és 1984., 75. o.
110 Uo. 32. o., ill. 1984., 76. o.
111 *Bárczy*, 507–508. o.

17-én kezdte meg a II. ejtőernyős zászlóalj szervezését.[112] A továbbiakról – a már említett Sanna cikken[113] kívül – a zászlóaljparancsnok személyes tapasztalatai, emlékei, Kövesdy Dezső századparancsnok, majd zászlóaljsegédtiszt emlékezése, illetve levelei[114] valamint Huszár írásai[115] alapján tudunk beszámolni, összefoglaló jelleggel.

Elöljáróban még annyit: Lajtos az amúgy is pihenőre és feltöltésre szoruló I. ejtőernyős zászlóalj „ellopásával" csak azt érte végül el, hogy a magyar fővezérség a németek rendelkezésére bocsátotta az éppen, hogy feltöltött II. ejtőernyős zászlóaljat.[116] Noha ezt Lajtos – emlékiratában – maga ismeri el, a további részben egyszerűen elfelejtkezik róluk. Ez azután eltorzítja visszaemlékezésének legkritikusabb szakaszát, az Ipoly-menti, illetve Ipoly-Garam-közi harcok leírását is. Igaz, hogy mire a II. ejtőernyős zászlóalj önállóan súlyosabb harcokba került – megcsillogtatva az ejtőernyős harci erényeket – addigra Lajtos minden idejét, gondolatát a hadosztály felvonulása és dunántúli mozgatása kötötte le.

A II. ejtőernyős zászlóalj legénységét besorozott 1923-asok és az önként jelentkező ejtőernyős leventék szolgáltatták. Valamennyi emlékező – Ugron, Sanna, Kövesdy – megegyezik abban, hogy a harcteret járt tisztek, tiszthelyettesek – utóbbiak nagyrészt a tiszafüredi és soroksári harcok felgyógyult sebesültjei – kiváló emberanyaghoz jutottak. (Az ejtőernyős leventék eleve testileg-lelkileg válogatott, táborozásokon előképzett fiatalok voltak.) A kiképzés súlyát a lő- és harckiképzés jelentette. Kövesdy írja,[117] hogy századának minden egyes tagja, egész napos harcászati lőgyakorlatokon valamennyi fegyverrel bőségesen lőhetett, a közelharc pedig – kézigránátdobásos belerohanással – mindennapos gyakorlattá vált, nem egyszer sebesüléssel is. A mindössze hathetes kiképzési idő azonban már nem futotta a kötelékharc, a nehézfegyverekkel és a tüzérséggel való együttműködés gyakorlására is.

A XI. 25–27-én riadóztatott zászlóalj autóbuszkaravánja 28-án már Csepelen volt a Feldherrnhalle német páncélos hadosztály alárendeltségében. A zászlóalj fegyverzetét – a Király géppisztoly és a Vécsey kézigránát kivételével – német anyagra cserélték. A begyakorlásra – a zászlóaljparancsnok erélyes fellépésére – 3 napot és 40 német tiszthelyettest kaptak. Itt szólunk még néhány szót az I. zászlóalj kapcsán már említett német villámgéppuskáról (MG 42)[118]. Századonként 12 db volt „golyószóróként" rendszeresítve (villaállvánnyal együtt 11,5 kg) és 3 db géppuskaként, háromlábú állvánnyal (27,3 kg). 1200 lövés/perc elméleti tűzgyorsaságával, 7,92 mm űrméretével óriási tűzerőt jelentett. Hosszabb sorozatok esetén a csövet – áttüzesedés miatt – minden 250-es heveder után cserélni kellett. (Besulykolt kezelő 5 mp alatt végrehajtotta a cserét.) Hátránya a rendkívül nagy lőszerszükséglet volt.[119]

112 *Tassonyi*, 14. o.
113 *Sanna*, l.a 3. sz. jegyzetet.
114 *Kövesdy*, l.a 18. sz. jegyzetet.
115 *Huszár*, 1987., 302–305. o. és 311–312. o., ill. 1993.; 134–137. és 146–147. o.
116 *Lajtos*, 18. o., *Tassonyi*, 26. o.
117 *Kövesdy*, 4. o.
118 Uo. 7. o.
119 Pethő Sándor hadapród őrmester – II. ejtőernyős zászlóalj – szóbeli közlése.

A zászlóalj XII. 01-én szürkületkor váltotta le az 1. lovashadosztály védelemben levő alakulatait, a már szovjet kézen levő Szigetszentmiklós–Halásztelek vonalától északra, a felrobbantott lakihegyi adótorony mellett. A jól kiépített, de túlságosan hosszú védővonalat jelentő állások helyett a zászlóaljparancsnok valamivel északabbra, az ott hirtelen keskenyedő szigetszakaszon építtetett ki védővonalat, egyben – biztonság kedvéért – német ellenkezés ellenére birtokba véve az alá-aknázott Gubacsi-hidat.

A kisebb ellenséges vállalkozásokat a zászlóalj könnyedén visszaverte, foglyokat is ejtett. Egy ellenséges propagandajárőr „Hiába menekülsz hiába futsz..." dalát elhallgattatták. A jó hangulathoz hozzájárult, hogy a „vörös" Csepel társadalma ajándékokkal halmozta el a katonákat. Sebesülések csupán könnyelműsködésből adódtak. (Így pl. többen „meszeltek" az oroszoknak, hogy „nincs találat".) Az egyetlen komolyabb szovjet támadást fölényesen visszaverték; igaz, hogy gyalogsági tüzüket 120 löveg támogatta.

Említést érdemel, hogy Ugron parancsnoksága alá vont egy röppentyűs szakaszt, 4 db röppentyűvel. A még újdonságba menő fegyverek használatba is kerültek, 4 km-es lőtávolsággal, főleg lelki, de tetemes repeszhatással. Mivel a röppentyű a kilövés után füstcsíkot húzott, az ellenség könnyedén bemérte, így azonnal állást kellett változtatni vele. (Persze a közelében, védővonalban levők nem örültek a hamarosan érkező aknatűznek, amint azt a 6. századnál már – a HM jelenlétében lezajlott – kipróbálásnál tapasztalhatták.[120])

Amikor a II. ejtőernyős zászlóaljat – XII. 12-én egy német rendőrzászlóalj által leváltva – 13-án hajnalban tehergépkocsikkal és autóbuszokkal Fótra szállították, vesztesége nem lépte túl az 1400 fős induló létszám 3 százalékát.[121] Kövesdyék első súlyos sebesültje – akinek aknaszilánk vágta le tőből a karját – saját lábán ment a kötözőhelyre, ép kezében hozva a levágott kart. (Felgyógyult, 1945-ben meglátogatta volt századát.)

A fóti harcok azután már kemény erőpróbát jelentettek. A válságos helyzet miatt – nevezetesen, a XXX. szovjet hadtest mintegy 60 harckocsival megerősítve támadott, XII. 13-án Fót község 2/3-a a kezükbe került és az összeomlott védelem miatt egy Rákospalota–Újpest irányú, a fővárost fenyegető támadás megindítása már csak rajtuk múlott – a német hadvezetés hirtelen az egész Feldhermhalle hadosztályt ebbe a térségbe telepítette át.

A már Csepelről ismert von Pape vezérőrnagy, hadosztályparancsnok Újpesten – az Egyesült Izzóban – tartott eligazítása szerint, az azonnali ellentámadás mellett döntött. A község elfoglalását a II. ejtőernyős zászlóalj kapta feladatul, balról Feldhermhalle egységek, jobbról a magyar 10. gyaloghadosztály támogatásával. A zászlóalj parancsnoka a Károlyi kastélyban telepített harcálláspontján az elsőként beérkező Kövesdy főhadnagy, 6. századparancsnokot bízta meg felderítéssel és kapcsolatfelvétellel a községtől keletre – a Fót–Mogyoródi úttól északra – fekvő dombvonulatot védő budapesti rendőralakulattal.[122] A védők helyét azonban kora délután már csak elszórt felszerelési tárgyak jelezték, csupán egy német tüzér-

120 *Kövesdy*, 9. o.
121 *Sanna*, 209. o.
122 *Kövesdy*, 10. o.

bemérő-egység mutatta a már éppen támadni készülő ellenség irányát, majd ők is visszavonultak.

Kövesdyék a mintegy 600 méternyire előrenyomuló ellenségre néhány lövést leadva visszahúzódtak, majd a század zömével – 160 fővel – támadva heves tűzharccal kivetették a magaslaton időközben beásott szovjeteket állásaikból, mintegy 10%-os saját veszteséggel. Lélegzetvételnyi szünet után a zászlóalj többi része (4., 5., géppuskás és nehézfegyverszázadok) – két leharcolt német zászlóalj (28, ill. 42 fő!) egy német harckocsiszázad (Pz. V., Pz. VI. és lángszórós) támogatásával $17^h30'$-kor megindította az ellentámadást a községben, négy német üteg támogatásával. Noha a szovjetnek a felderítés szerint 26 ütege és nagyszámú aknavetője volt, az éjszakába nyúló, helyenként súlyos és véres közelharcban sikerült a község északi részén húzódó vasútvonalat elérni, számos foglyot ejtve. Az előretörés olyan gyors volt, hogy a német lángszórós harckocsi tévedésből az ejtőernyős élt „spriccelte" meg, ezért kilőtték.

A szárnyak felzárkózása híján azonban a sikert nem lehetett kiaknázni, sőt a visszavonult jobbszomszédnál beözönlő oroszok miatt XII. 14-én délelőtt a zászlóaljat vissza kellett vonni Fót déli szegélyére. A harcok során két német Tigris (Pz. VI.) kilőtt négy T–34-et, az ötödiket egy 6. századbeli ejtőernyős páncélököllel tette harcképtelenné. Az orosz támadás azonban hatalmas nehézfegyver, tüzérségi és aknatűzzel párosult. Ekkor sebesült meg – egy német páncélozott lövészkocsit ért „csinn-bumm" (páncéltörő lövedék) találat során – a zászlóaljparancsnok. A küzdőtérben mellette álló német meghalt, a gépkocsivezető is megsebesült, a kocsi mellett álló Kövesdy főhadnagyot és rádiósát földhöz vágta a légnyomás. Ugron százados eleinte könnyűnek tűnő, repeszdarabok okozta sebeiből az egyik – a kötözőhelyen – életveszélyesnek bizonyult, így sürgősen elszállították. Ugron hirtelenében az általa legalkalmasabbnak ítélt Sanna Henrik („Harry") főhadnagyra, az 5. század parancsnokára bízta a zászlóalj-parancsnokságot. Segédtiszt Kövesdy főhadnagy lett, a 6. századot Paykert főhadnagy vette át, később azonban ő is megsebesült.

A századok mintaszerűen hajtották végre az ellentámadásokkal fűszerezett visszavonulást és az összeköttetés is megmaradt, így az újdonsült zászlóalj-parancsnok részletes tájékoztatás híján is hamarosan áttekinthette a helyzetet. A község déli részén a Mogyoród patak mentén védőállást foglalt zászlóalj a rázúdult ellenséges rohamot példás tűzfegyelemmel szétverte, úgy, hogy a szovjet a következő négy napban nem is kísérletezett újabb támadással. A német hadosztályparancsnok sürgető kívánságára viszont sikerült egy fogolyejtő vállalkozás során a szembenálló szovjet hadosztály hadműveleti vezérkari tisztjét áthozniuk.

A fóti harcok sok magyar kitüntetést eredményeztek a zászlóaljnak, – pl. Kövesdy főhadnagy részére M. É. lovagkeresztet[123] – ezeken felül 31 I. és II. osztályú német vaskeresztet.[124] Tassonyi ez utóbbiakat kéziratában – figyelembe véve, hogy Ugron csak II. o. vaskeresztet kapott – túlzónak tartja.[125] Meg kell azonban jegyezni, hogy ez már a zászlóaljparancsnok távollétében – a búcsúzáskor – történt, a német magasabb parancsnokságoknak pedig joguk volt az odaítélést és átadást rövid úton intézni. Ezt példázza Ugron sajátos esete is.

123 Uo. 16. o. (5494/3. Hds. A. D. kit. 1945. II. 17-i 35. sz. ho. pcs.)
124 *Sanna*, 211. o.
125 *Tassonyi*, 32. o.

Mielőtt a zászlóaljparancsnokot, megsebesülése után elszállították volna, von Pape odajött a gépkocsihoz és személyesen adott át egy II. o. vaskeresztet. Adott még egy kis cédulát is, amin a német rádiólehallgatás által vett orosz távmondat német nyelvű anyaga volt: „Sürgős erősítést kérek, mert feladatomat nem tudom így teljesíteni. Az ellenség szívós, mint a macska és igen heves ellenállást fejt ki. Fót térségében harcolok".

A szombathelyi kórházban pedig – ahol Ugron lábadozott – karácsony előtt két német százados jelent meg, egy újabb II. o. vaskereszttel és 100 levelezőlappal. A szétküldésre szánt kártyákra a hadseregcsoport rendkívüli parancsa – Sonderbefehl – volt rányomtatva: „Die ungarische 1/II. Fallschirmjägerbatallion hat sich im Raume Fót, unter der schneidigen Führung des Hauptmanns István v. Ugron in den Kämpfen besonders ausgezeichnet."[126]

XII. 19-én ismét megjelentek az autóbuszok. Amikor Sanna elbúcsúzott von Pape vezérőrnagytól, a hadosztályparancsnok megindultan köszönte meg a zászlóalj harcait, amire büszkék lehetnek, még ha a háború el is veszne. A moszkvai rádió magyar adásában pedig a II. ejtőernyős zászlóalj is megkapta a kitüntető „bárdos brigantik" címet, jelvényükre utalva.[127]

A fóti harcok – mint Sanna írja[128] – súlyosságuk ellenére csekély, Kövesdy és Pető szerint viszont már tetemes véres veszteséggel jártak. Sanna is helyesbít, amikor később az Ipolynál alkalmazásra kerülő 800 fős zászlóaljról ír. Ez a Fóthoz felvonulókhoz képest már 40%-os létszámcsökkenést jelentett.[129]

A hadosztály tüzéralakulatainak mozgása és harcai.

A hadosztály tüzérparancsnok – Dárday ezredes – idézett naplója[130] és korabeli mellékletei hitelességgel tájékoztatnak a hadosztályba szervezetszerűen tartozó – noha részint soha meg nem kapott –, valamint a hadosztály kötelékébe később került – bevont, beosztott – tüzéralakulatok sorsáról, 1944. XI. 01-től kezdődően.

A hadosztály tüzérparancsnok 1944. XI. 05-én kelt 1. sz. tüzérségi parancsában köszönti az alárendelt tiszteket és legénységet. „Legyen mindenki büszke arra, hogy tagja lehet ennek a hadosztálynak, amely a honvédség legjobbjait válogatta össze." Hivatkozik a hagyományos tüzérbecsületre s vázolja az első és legfontosabb feladatot: a gyalogos alakulatok harcát mindenkor – a támadásban rámenősen, a védelemben a végsőkig kitartva – a legjobb tűztámogatásban részesíteni.

A hadosztályhoz szervezetileg beosztott *1. könnyű tábori tüzérosztály* kivonását a 23. hadosztály kötelékéből a vezérkari főnökség már XI. 04-én elrendelte a VII. hadtest útján,[131] alárendelve a Szent László hadosztálynak.[132] A tüzérosztály sorsáról az év végéig csak egy XI. 14-i, a dunaföldvári hídfőből való kivonást jelző,

126 Magyarul: A magyar 1/II. ejtőernyős zászlóalj Fót térségében, Ugron István százados merész vezetésével a harcokban kiváltképp kitüntette magát. (Sajnos a levelezőlapból nem maradt példány.)

127 *Sanna*, 212. o.

128 *Sanna*, 211–212. o.

129 Ijesztően hasonló Tassonyiék egy-egy helyszínen elszenvedett veszteségéhez.

130 *Dárday*-napló, (l. a 27. sz. jegyzetet).

131 HL HM Vkf. 617. XI. 4. 1915., ill. 2196. Főve. hdm. 44. XI. 4.; *Dárday*-napló, XI. 06., 4. sz. melléklet.

132 68./Szt. L. I. a. 44. XI. 5.; *Dárday*-napló, XI. 06.

majd egy XI. 17-i – a kivonást sürgető – bejegyzés, végül az a megállapítás tudósít, hogy a 10,5 cm-es lövegcsövek cserére szorulnak.

A *9. könnyű tábori tüzérosztály* útja Hajmáskérről XI. 01-én az Andrássy-laktanyába, onnan XI. 09-én Tökölre – az 1. huszár hadosztály alárendeltségébe – vezet ahol, XI. 11-én Szigetszentmiklóstól délre bevetésre kerül. XI. 15-én a hadosztályparancsnok a következőképp intézkedett:[133] „A csepeli V. M. gyárban előállított anyaggal felszerelt és önként jelentkező legénységből összeállított *»Damjanich János« honvéd röppentyűs századot* (24 röppentyűvel) a Szent László hadosztályhoz osztom be. A Csepelen állásban levő 9. tábori tüzérosztály ötödik alosztályaként áll be Csepel védelmére." E röppentyűs alakulatról mindössze két további adatunk van, mindkettő a Csepel-szigeti harcok kapcsán.[134] A felderítő osztály XII. 23–26. között az Ipoly és a letkési hídfő védelmére bevetett röppentyűs szakaszáról nincsenek részleteink. – A 9-es tábori tüzérekhez visszatérve: XI. 23-án az osztály három ütegének tüzelőállása átmenetileg az ellenség kezére kerül, de ellentámadással visszafoglalják, a támadóknak 40 fős – halott és fogoly – veszteséget okozva. Az osztály a kivonásra irányuló XII. 06-i sürgetés ellenére még XII. 12-én is a Csepel-szigeten volt, az utolsó naplóbejegyzés szerint.

A *76. könnyű tábori tüzér osztály* Hajmáskér (XI. 01.), majd az Andrássy-laktanya (XI. 04.) után XI. 05-én Ecser-délen a *Billnitzer* csoport alárendeltségébe kerül. XI. 06-án egy csonka üteggel – 4 db 10,5 cm-es löveggel – megerősítve a Vecsés–Üllői harcokat támogatja eredményesen. A hadosztály-tüzérparancsnoknak a kivonásra irányuló erőfeszítései közben XI. 07-én a VI. hadtestparancsnokság az osztályt az 1. huszárhadosztály alárendeltségébe, a Csepel-szigetre irányítja, majd Hárossziget–Budatétényre telepítenék, de ehelyett XI. 11-én – újabb paranccsal Soroksár-délre az 1. ejtőernyős ezred alárendeltségébe irányítva – végül is XI. 14-én Tököl területéről Mendére, az 1. páncélos hadosztály parancsnoksága alá kerülnek, ahol az osztályt harcba vetik. Csak három hét múlva, XII. 06-án sikerül intézkedést elérni a kivonásra.[135] Noha az osztály irányítása a 2. német páncélos hadsereghez – vasúti szállítással Nagykanizsa térségébe – szól,[136] a kivonásra csak XII. 09-én kerül sor, amikor is az osztályt „a megváltozott helyzettel kapcsolatban" Tahitótfalunál vetik be újra, a VIII. hadtestnek alárendelve XII. 12-én. Ezzel a 76-osok is „elvesznek" a hadosztály számára – az év végéig nincs róluk hír a naplóban.

A *VIII. közepes gépvontatású tüzérosztály* XI. 01-én Hajmáskéren állomásozik, feltöltés alatt, majd XI. 14-én Kádártán, XII. 06-án pedig – a 3. hadsereg közvetlen osztályaként – lőszerhiány miatt Székesfehérváron[137] található; XII. 12-én Kisbérre – egy üteg Kádártára – menetel. Az osztály további sorsát az Ipoly–Garam-közi harcok keretében ismertetjük.

133 116/Szt. László ho. I. a. 44. XI. 15. Szügyi; *Dárday*-napló XI. 15., 14. sz. melléklet.

134 *Dárday*-napló, XII. 01. Fornay százados, osztályparancsnok, arcán röppentyű okozta égési sebekkel, kórházba kerül.

135 Vkf. I/a. o. Kovács Ferenc vezérkari őrnagy távbeszélő értesítése.

136 HL Hgr. Süd. I. a. 4695/44. g. kdo. sz. rendelet szerint a Fretter Pico hadseregcsoport által irányítandó.

137 *Dárday*-napló, XII. 06. A hadosztály tüzérparancsnok kéri a hadosztály I. a. osztályt, utasítsa a hadosztály-lőszertisztet német gyártmányú 15 cm-es lőszer beszerzésére.

Az 1. közepes aknavető tüzérosztály útja Hajmáskértől Garamkövesdig

A hadosztály szervezetébe vont tüzéralakulatok közül külön történt alkalmazásuk során a leghevesebb harcokba az 1. közepes aknavető tüzérosztály került. Erről Ruttkay is dicsérően emlékezik meg.[138] A részleteket illetően pedig nem csak a Dárdai-naplóra, hanem Bakay Zoltán hadnagy, 1. ütegparancsnok emlékiratára[139] is támaszkodhatunk.

Bakayék XI. 02-án Hajmáskérről indulva XI. 04-én Szigetszentmiklósra települtek, a Taksony–Dunaharaszti útszakasz tűz alatt tartására[140] szovjet csapatmozgás esetén. Gyalogsági állások akkor még nem voltak a szigeten és az üteg maga sem kapott itt támadást.

XI. 10-én Soroksár-délre települtek át – az 1. ejtőernyős ezred parancsnoksága alárendeltségébe[141] – az Alsónémedi irányából támadó szovjet egységek tűz alatt tartására. Itt – az üteg első önálló alkalmazása során – a német SS lovashadosztály támadását Gyál-puszta területén tűzzel támogatva estek át a tűzkeresztségen. Az orosz aknavetők 3–4 óránként rendszeresen megérkező tűzcsapásainak repeszhatása ellen keskeny, 2–3 m hosszú lövészárokkal védekeztek. Előttük elszórt német gyalogság védett, miközben az I. ejtőernyős zászlóalj Alsónémedinél állt harcban a szovjetekkel.

XI. 12-én a tüzérosztályt rádióparanccsal Isaszeg térségébe, Mendére, a Feldherrnhalle német páncélos hadosztály alárendeltségébe, majd – orosz támadás miatt – Pécelre irányították. Közben – rövid budai pihenő során – kapták meg a Szent László hadosztály megkülönböztető jelvényét. Zuhogó esőben – a sárban elakadó járműveket tiszt és legénység együtt húzta-vonta – érkeztek sötétedéskor Pécelen át, a sebesültszállítókkal szemben Isaszegre, ahol már javában dúlt a csata. XI. 13-án von Pape vezérőrnagy, német hadosztályparancsnoknál jelentkezve, állásba menés közben Bönch őrnagytól – a német hadosztály tüzérparancsnokától – máris új parancsot kaptak. A Tápiósáp és Dány irányából induló szovjet támadást kellett elhárítaniuk.

Itt működött az 1. aknavető tüzérosztály, első ízben, szervezett egységként, osztályparancsnoki irányítással – először és utoljára – három üteggel. Bakay főfigyelője Isaszegtől délkeletre, 7–8 km-re volt, közvetlenül ütege előtt pedig – mintegy 200 m-re – az 1. ejtőernyős zászlóalj védte a frontszakaszt, veszteséges harcban, hatodik napja. A fiatal hadnagy itt kapott ízelítőt küzdőszellemükből. „Parancsnokuk, Tassonyi Edömér százados hihetetlen bátor és példamutató magatartással járt kelt, a lövészárokban, sőt azon kívül is osztogatva parancsait, bátorítva katonáit az oroszok áttörési kísérleteinél." írja Bakay. „A szovjetek három napon át nagy gyalogos egységek bevetésével erőltették az előretörést Valkó–Zsámbok–Dány irányából. Támadásaik meghiúsultak. Tüzérosztályunk a legtöbb esetben a három üteg együttes tűzcsapásaival védte a gyalogsági állásokat s a 120 mm-es aknagránátok repeszei láthatóan nagy veszteségeket okoztak a la-

138 *Ruttkay*, 176–177. o.

139 *Bakay* a 115. sz. jegyzetben már idézett emlékiratának adatai legnagyobbrészt egyeznek a *Dárday*-napló dátumaival.

140 Az I. ejtőernyős zászlóalj akkor ott már harcban állt.

141 *Dárday*-napló, XI. 11., XI. 12. és 10. sz. melléklet.

pályos területen támadó, több hullámban is érkező szovjet gyalogság soraiban"[142] Az ejtőernyős zászlóalj korszerű fegyverzete, képzettségükkel, bátorságukkal, példamutató tisztjeikkel párosulva eredményezte helytállásukat a jelentős túlerővel szemben –, mondja Bakay.

A mindvégig szerény hangvételű írás nem kérkedik a tüzérosztály harci sikereivel. Erről Ruttkaynál olvashatunk.[143] Az osztály egy felderítő járőre közelharcba keveredve, majd visszavonulás helyett az ellentámadáshoz csatlakozva értékes adatokhoz jutott. Az erre épített hadosztály-össztűz készenléti helyén vert szét egy újabb ellenséges támadást. – A tüzérosztály további védelmi harcait illetően a hadosztály-tüzérparancsnok XI. 19-i 2. sz. tüzérparancsnoki parancsában az alábbi szöveg olvasható:[144]

„Törzsszállás, XI. 19. –

Dicséret: A f. évi november 16-án Tápiószentgyörgynél vívott védelmi harcok során, a sokszoros túlerőben levő ellenséggel szemben kimagasló vitézséggel és hagyományos tüzérbecsülettel állt helyt az 1. honvéd közepes aknavető tüzérosztály. A súlyos tüzérségi és aknatűz ellenére az ütegek a végsőkig kitartottak állásaikban, hatásos tüzükkel az utolsó pillanatig tartóztatták fel a támadó oroszokat és felsőbb parancsra csak akkor változtattak tüzelőállást, amikor ismételt közeltámadásoknak voltak kitéve. Az egyéni bátorság és kötelességtudás ragyogó bizonyítékát adták azáltal is, hogy szorongatott helyzetük ellenére lövegeiket, lőszerüket és egyéb anyagukat közelharc árán is maradéktalanul megmentették. – Büszke öröm tölt el, hogy a Szent László hadosztály tüzérsége jóhírnevének megalapításához az 1. honv. közepes aknavető tüzérosztály kiváló magatartásával hozzájárult. – Ezért az osztályparancsnoknak, tisztikarának és legénységének teljes elismerésemet és dicséretemet fejezem ki. Dárday sk. (ho. tüzérparancsnok)."

Az aknavetőtűz hevességére jellemző, hogy az osztály 5 harcképtelen vetője szorult XI. 20-án cserére.

XI. 22-én az osztály 2. ütegét Lakihegyre irányították, az 1. huszár hadosztályhoz. Az üteget felvonulás közben meglepte az ellenség. A legénység egy részét és három vetőjét elvesztette. Pótlására XI. 30-án egy hadrenden felüli – a 19/4. – közepes aknavető üteg indult Hajmáskérről útnak.[145] A hadosztály ezt az üteget sem kapta meg később.

A vezérkari főnökség hadműveleti segédtisztjétől érkezett XII. 03-i értesítés szerint a hadosztály bevetett tüzér alakulatai kivonásra kerülnek, hogy december 10-én a hadosztály alkalmazására (sic!) álljanak.[146] Az 1. aknavetősöket XII. 07-én vonták ki, Bicskére irányítva. A hadosztály-tüzérparancsnok Keszthelyre kérte őket[147] az I. hadtest I. a osztálytól, „tengelyen" történő szállítással. Végül is ennek híján gyalogmenetben Hajmáskérre vonultak – XII. 12-én ott éjjeleztek. Innen – újabb paranccsal – Bodajkon, Csókakőn át XII. 16-án Székesfehérvárra menetelve kaptak parancsot a Székesfehérvár-északon szemrevételezett tüzelőállások elfog-

142 Nem Bakayék tüze volt „rövid". Az az incidens előbb zajlott le.
143 *Ruttkay*, 176. o.
144 *Dárday*-napló XI. 21., 22. sz. melléklet.
145 Uo. XI. 23., XI. 27., XI. 30.
146 Uo. XII. 03.
147 Uo. XII. 08., 33. sz. melléklet.

lalására.[148] Innen hamarosan a Fehérvár központjában levő laktanyába települtek – sok más alakulat közé – és váratlanul alapos gránáttüzet kaptak. Így a laktanyát sietve elhagyták. (Egy fehérvári orvos tájékoztatta „Alba Regia" nevű rádióadóján a szovjetet a gyülekezésről. Ez a háború után derült ki, amikor kitüntették.)

Újabb menetcél: Bicske. Bakayék, miközben azon tépelődtek miért kellett hat hét alatt, gyalázatos időjárásban 300 km-t vándorolniuk – látva, hogy lovaik menynyire megsínylették mindezt – aligha gondoltak arra, hogy a hadosztály zöme ugyanígy járt. Igaz viszont, hogy az utóbbiak a harcokból még kimaradtak...

Egy-két „békebeli" bicskei nap után XII. 18-án este eligazítás. Irány: Garamkövesd.

A Szent László hadosztály együttes alkalmazása.
Az Ipoly parti és Ipoly–Garam-közi harcok, 1944. XII. 19–XII. 28.

Az általános helyzet és a hadosztály harcbavetésének indoka

A Malinovszkij vezette 2. Ukrán Front 1944 novemberében 40 lövészhadosztállyal, 3 harckocsi-, 2 gépesített és 3 lovashadtesttel, 750 harckocsival és rohamlöveggel, 10 200 löveggel és aknavetővel, 1100 repülőgéppel és az 1. és 4. román hadsereg támogatásával tört a Duna–Tisza közén Budapest felé.[149]

Malinovszkijnak azonban a SZTAVKA (a Sztálin vezette szovjet főparancsnokság) kifejezett parancsa ellenére sem sikerült Pestet október végén menetből, de november elején felzárkózva sem elfoglalnia – amiben nem kis szerepet játszott a Tassonyi vezette ejtőernyős csoport. Később pedig a német hadvezetés a Pest körüli védelmi gyűrűt megszilárdította – többek közt a II. ejtőernyős zászlóalj bevetésével is – így azután a szovjet hadvezetés a magyar főváros bekerítésére törekedett.

Ezért a Sumilov vezette 7. gárdahadsereget megerősítette a Kravcsenko vezérezredes parancsnokolta 6. gárda-harckocsihadsereggel (V. gárda-harckocsihadtest és a IX. gárda-gépesített hadtest), valamint a II. és IV. gárda-gépesített hadtesttel, egy északról történő átkaroláshoz, s egyben nyugati irányú továbbtámadás megindításához is.

A 6. gárda-harckocsihadsereg csatlakozott Plijev altábornagy Börzsönytől Északra már harcban álló lovas-gépesített csoportjához és Ipolyságot elfoglalva XII. 20-án reggel merész támadással Léváig tört előre. A két gépesített hadtest pedig a 7. gárdahadsereget erősítve Szob, Márianosztra, majd Letkés elfoglalása után éleivel XII. 19-én már Ipolyszalkát fenyegette, Helembánál pedig hídfőt alakítottak ki.

Eközben a Tolbuchin marsall vezette 3. Ukrán Front a Balaton–Buda-dél között húzódó, sebtében kialakított Margit-vonalat támadta. (A Szent László hadosztály székesfehérvári, illetve Polgárdi mögötti felvonultatása is emiatt történt.)

Friessner vezérezredest, a német Dél hadseregcsoport főparancsnokát – miután XII. 18-án Zossenben, a német főhadiszálláson Guderian vezérkari főnökkel tár-

148 Uo. XII. 13–15. sz. melléklet.

149 *M. Zaharov:* A szovjet hadművészet a magyarországi felszabadító hadműveletekben. (A 2. Ukrán Front tapasztalatai alapján.) *Hadtörténelmi Közlemények,* 1965., 2. sz., 320–332. o.

gyalt – XII. 23-án leváltották. Helyét az északnyugat-magyarországi német hadseregcsoport-parancsnok, Wöhler gyalogsági tábornok vette át.

Friessner – akinek hírhedt műve az önigazolás klasszikus alkotása (kivonatosan magyarul is megjelent[150]) – Guderiant hibáztatja, amiért az LVII. német páncélos hadtest 3., és 6. hadosztályait, Kirchner tábornok hadtestparancsnok vezetésével, páncélosaik nélkül(!) a Margit-vonalból kivonva, a Szent László hadosztállyal együtt XII. 19-én, hirtelenül a Dunától északra vezényelte. Az egykori híres páncélos parancsnok, Guderian intézkedését – egy páncélos hadtest széttördelését – más hadtörténeti munkák is értetlenkedve bírálják,[151] hiszen mindemellett, alaposan meggyöngítve a Margit-vonal védelmét, megkönnyítette Budapest délről történő bekerítését.

Így eretnek nézetnek hangozhat, ha úgy véljük, ez a lépés a hitleri politika logikus része volt. Az Ipolyságot elfoglaló, Lévát elérő szovjet páncélos erők a Kisalföldre – Bécs előszobájába – behatolva, magát az „Ostmark" fővárosát fenyegették – erre még Friessner is utal[152] – ezt pedig a náci német hadvezetés minden másnál nagyobb veszélynek ítélte. Ugyanakkor Budapest bekerítése – ha két rossz közül kellett választani – a szovjet haderőt lekötő második Sztálingrádként éppen Hitler terveibe illett.

A 8. német páncélos hadosztály harckocsijai, rohamlövegei viszont már ott voltak a Dunától északra, azonban elegendő gyalogság híján. Így ez utóbbiakra volt égető szükség. Igaz, hogy a Börzsönyt északról, délről egyaránt megkerülő masszív szovjet erőket tartósan visszavetni így sem sikerült, de ideiglenesen megállítani – feltartóztatni – igen. Ehhez kellett a német hadvezetésnek a mi hadosztályunk is.

Friessner dátum nélküli – de a szövegből nyilvánvalóan – még leváltása, illetve Budapest bekerítése előtti időre vonatkozó[153] mondatai: „A Szent László hadosztály szakaszán Letkésnél áttörték az arcvonalat. Mindennek következtében veszélybe került az LVII. harckocsihadtest páncéloscsoportjának támadása az Ipoly–Garam térségében" – nem fedik a valóságot. Éppen a hadosztályunk biztosította az Ipolyszakállas–Kistompa térségében ellentámadásra bevetett LVII. német páncélos hadtest visszavonulási útját, egy héten keresztül védve az Ipoly vonalát, s ennek esett áldozatául.

Erről szólnak a következő fejezetek.

A letkési hídfő. A hadosztály átveszi a harcvezetést (2. ábra, 110. o.)

„A december 20-ával kezdődő, kereken 3 hetes időszakban hajtotta végre a Szent László hadosztály azokat a hadműveleteket, amelyeknél fogva az egyik (német–magyar) oldalon híressé, a másikon hírhedté vált" – írta Lajtos, aki azonban itt saját magának mond ellent.[154] A két ejtőernyős zászlóalj és az 1. közepes aknavető tüzérosztály – a Szent László-jelvényt viselve – már november folyamán és december elején hírnevet szerzett a hadosztálynak, az Ipoly-Garami alkalmazás pedig valójában XII. 19-én kezdődött, akkor még Lajtos tudta nélkül.

150 *Friessner, Hans:* Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn. Hamburg, 1956. *Friessner, Hans:* Árulások, vesztett csaták. Budapest, 1992.

151 Pl. *Darnóy,* 67. folytatás, 10. o.

152 *Friessner,* 1992., 205. o.

153 Uo. 213. o.

154 *Lajtos,* 11–12. o., illetve 31. o.

Ipolytölgyes
Letkés
Ipolydamásd
SZLOVÁKIA
SZLOVÁKIA
Ipoly
(Ipel)
Kis-Hegyes
Kereszt-völgy
Ság-oldal
Szentmártoni-dűlő
Bakszarvai-dűlő
Nyerges-dűlő
Papvölgy
Bodolló
Felső-föld
Budós-föld
Szőlők-alja
Ürtelep
Retteg-alja dűlő
Pincés-patak-völgy
Diós-lélek
Sps h.
405
Fekete-h.
Kis-Fekete-erdő
Sáska-lyuk
488
Sáska-lyuk
Vörös-hárs
Kis-Koppány
Nagy-Koppány
548
Gömbölyű-kő
Kőzép-h.
Oláh-lábos-völgy
Oláh-lábos
Somos-erdő
Somos-hegy
Nagy-völgy
Nagy-Galla
479
Kis-Galla
378
Galla-tanya
Varjú-h.
400
Felső-Cikó-h.
360
Szőlős-bükc
Cikó-völgy
Alsó-Cikó-h.
Fekete-h.
Lamia
Szőlős
Szőlős
Szőlős

Amikor a II. ejtőernyős zászlóaljat Fót-délen egy csendőrzászlóalj váltotta le[155] és ismét megjelentek az autóbuszok, az ejtőernyősök megjegyezték, hogy úgy látszik, valahol megint baj van, mert újra rájuk van szükség.[156] A német hadosztályparancsnok – von Pape – eligazítása szerint az első lépcsővel (nehézfegyverszázad és a fél 4. század[157]) az esztergomi hídon át Párkányra érkezve Béla községbe irányította Sanna zászlóaljparancsnokot, a LXXII. német hadtestparancsnokságra. Az ott G. Schmidt altábornagy, hadtestparancsnoktól[158] kapott tájékoztató szerint a halogató harcot folytató 2. magyar páncélos hadosztály Letkést feladni kényszerült, holott a hídfőre az Ipoly-balparton rekedt alakulatok miatt szükség van. A zászlóalj tehát beérkezése után indítson ellentámadást Letkés visszafoglalására. További tájékoztatást a 2. magyar páncéloshadosztály-parancsnokságon, Ipolyszalkán kap. Amikor Sannáék a helyszínre érkeztek, a szovjet él már a hídon volt. Így a töredék zászlóaljjal menetből ellentámadást határozott el a zászlóaljparancsnok, eligazítókat hagyva, hogy az utánuk érkező második lépcső fel tudjon zárkózni. Az ejtőernyős csoport lendületes rohammal elfoglalta a hidat. A meglepetésszerű támadás a hídnál gyülekező ellenség közt pánikot váltott ki, így sikerült hamarosan az egész községet birtokba venni, saját veszteség nélkül, közel 180 foglyot ejtve. A hadizsákmány is tetemes volt. (A 176 géppuska adata – amit Tassonyi kifogásol[159] – nyilvánvalóan téves. Itt bizonyára géppisztolyokról van szó.) A ma is élő Kövesdy főhadnagy írja,[160] hogy a hídtól nem messze maga gyújtott fel 5 db gumikerekű páncéltörő ágyút.

A zászlóaljparancsnokságot még XII. 19-én Letkés közepén helyezték el. Fekvőhelyül és asztalként lőszeres ládák szolgáltak.[161] A zászlóalj többi részének beérkezése után megkezdődött a hídfő bővítése. Délen a községhatáron húzódott, északon mintegy 2–3 km-re, Dávidrévi pusztán túl tágították. Ezek a támadások azonban a Börzsöny szegélyén, kedvező magasságban állást foglaló szovjet tüzérség és aknavetők napról-napra erősödő tüzében egyre nagyobb véres veszteséggel jártak. A szovjet a hidat is bombázta. Összes eredmény egy nagy lyuk lett a közepén. Lőtték is a hidat. Amikor a zászlóalj segédtiszt a 10 órára előírt napi jelentéssel a hadosztályparancsnokságra hajtatott, a híd közepétől mindig tüzet kapott. „Teljes gázzal" végig ép bőrrel jutott át.[162] A védőállás a súlyos veszteségek miatt csak támpontszerű lehetett,[163] így nemcsak 3-4 nappali támadást kellett visszaverniük, hanem éjszakai beszivárgásokat is hatástalanítaniuk, egy-egy váltakozva tartalékban levő század mozgatásával. Mulatságos volt, hogy egy éjszakai szovjet vállalkozás felszámolása során a foglyul ejtett katonák a Vlaszov-hadsereghez igyekvőknek vallották magukat.

Az Ipolytölgyes, Vámosmikola felé vezető utat egy 75 mm-es páncéltörő ágyú tartotta lezárva.[164] Virradatkor szakasznyi orosz ütött rajta a rajnyi kezelőn. Egy, a

155 *Kövesdy*, 16. o., *Huszár*, 1988., 312. o., ill. 1993., 147. o.
156 *Sanna*, 212–213. o.
157 V. Kövesdy Dezső 1995. I. 11-i levele Ausztráliából Martin Kornélnak.
158 Uo. és *Sanna*, 213. o.
159 *Tassonyi*, 32. o.
160 L. a 157. sz. jegyzetet.
161 V. Kövesdy Dezső 1995. II. 12-i levele Ausztráliából, Martin Kornélnak.
162 Uo.
163 Uo., és *Sanna*, 213. o.
164 L. a 161. sz. jegyzetet.

zászlóaljtörzs és néhány összeszedett ember segítségével indított hirtelen ellentámadás azért lehetett eredményes, mert az oroszok javarészt a gumitalpú ejtőernyős csizmák lehúzásával voltak elfoglalva, így sikerült foglyul ejteni őket. Az ejtőernyősök veszteségei azonban egyre nőttek. „Egyik nap" írja Kövesdy,[165] „a hadosztályparancsnokság egy századost küldött hozzánk, rendfokozat nélkül, azzal, hogy osszuk be mint honvédet. Kivittem a volt (6.) századomhoz. Ez akkor egy tiszthelyettes parancsnoksága alatt 5 főből állott. Ez maradt 150 büszke ejtőernyősből."

A II. ejtőernyős zászlóalj hídfőbeli harcainak részleteiről a Sanna cikken[166] és Kövesdy villanásszerű emlékeket idéző levelein[167] kívül nem maradt más, szemtanútól származó írásbeli forrás. Pályi azonban idézi Pethő Sándor ejtőernyős-zászlóaljbeli hadapród őrmester leírását.[168] E szerint a 2. ejtőernyős század 1. szakasza zárta le az Ipolytölgyes felé vezető utat, balszárnyán az Ipolyig semmi. A Széppatak-pusztát – amit a szovjet már elfoglalt – ellentámadással még visszavették, de ismét jelentős veszteséggel. Délután hat magyar, északról visszavonuló könnyű harckocsit lőttek ki az oroszok. „Szomorú volt, hogy a hat páncélos meg sem próbált valami alakzatot felvenni. Mint a birkák mentek sorban végzetük felé."

A megszakítás és pihenő nélküli harcok, a folytonosan növekvő – pótlás nélküli – veszteség mellett az ejtőernyős zászlóalj maradékának teljes kimerülésével, kivérzésével fenyegettek. Noha a hídfő déli és keleti részének védelmét ekkor már átvette a repülő-lövészezred, az ejtőernyősök leváltása halaszthatatlan volt. Pályi írja, hogy egy Reininger nevű, a segélyhelyen dolgozó egészségügyi katona elmondta: hallotta a telefonbeszélgetést, amit Karsay ejtőernyős főhadnagy, géppuskás századparancsnok a hadosztályparancsnokkal folytatott s követelte, hogy vonják ki a zászlóaljat a hídfőből, mert le vannak harcolva és kimerültek. Reininger csodálkozott Karsay hangnemén Szügyivel szemben.[169] (Persze nem ismerte az ejtőernyősök egyedülállóan „demokratikus" kapcsolatát parancsnokaikkal.)

Sanna[170] és Kövesdy[171] az ejtőernyős zászlóalj kivonását XII. 24-ére teszik („ez szentestén történt" – így Kövesdy). Pethő 23-át ad meg. Pályi először 22-ét, majd Pethővel beszélve 23-át ír. Pályi írásaiból is kiderül, hogy a kritikus napokban a II. ejtőernyős zászlóalj és a repülő-lövészezred, illetve a zászlóaljak parancsnokainak jószerével semmi kapcsolatuk nem volt egymással. (Pályi, aki Lajtos „80 ejtőernyősével" szemben legalább már 180-ról ír – mint a „leharcolt" II. zászlóalj hídfőben bevetett maradékáról; – ez a kivont ejtőernyősök létszáma lehetett – közli, hogy XII. 23-án Sannát már nem találta a hídfőben.[172] Mindez a hadosztályparancsnokság harcvezetési hibája. Érthetetlen, hogy egy ilyen kulcspozíciónál, mint a letkési hídfő, nem tisztázták megfelelően a függelmi – parancsnoklási –

165 Uo.

166 *Sanna*, 212–214. o.

167 L. a 157., és 161. sz. jegyzetet.

168 *Pályi*, 54/5. o., Pethő Sándor 1/II. ejtőernyős zászlóaljbeli hadapród őrmester leírása után.

169 *Pályi*, 54/15., és VII. o. Reininger László, volt egészségügyi katona, mohácsi lakos elmondása alapján. A segélyhelyen levő orvos neve dr. Rátvay József volt.

170 *Sanna*, 214. o.

171 L. a 161. sz. jegyzetet.

172 *Pályi*, 14. o.

viszonyokat noha ezek írásban szerepelnek[173] és nem követeltek kapcsolattartást. Itt legföljebb a Tassonyi által idézett[174] Lajtos-féle megjegyzésre utalhatunk a hadosztály kétségbeejtő helyzetére vonatkozóan. Ide kívánkozik még Pethő egy emléke.[175] A hadosztályparancsnok személyesen járt a helyszínen és közölte a kivonási parancsot, három hónapi fegyverzajmentes pihenő ígéretével. Erről Sanna is ír, akinek – nem találván a zászlóalj harcálláspontján – Szügyi levelet hagyott hátra, elismeréssel szólva emberfölötti teljesítményükről.[176]

Amennyire szűkszavúak az ejtőernyősök hídfőbeli harcainak részleteiről szóló források, annyira bőséges Pályi már idézett[177] kézirathagyatéka. Részletekbe menő feldolgozása a repülő-lövészezred túlélőire vár. Mi itt – az eddigiekhez hasonlóan – a szerteágazó anyag összefoglalását adjuk. Ehhez tekintsük át előbb a hadosztályparancsnokság beérkezését az Ipoly–Garam-közbe, és a harcvezetés átvételét az Ipoly-fronton Lajtos írásának idevágó részei és a Dárday-napló okmányai alapján.

A vezérkari főnök szerint[178] XII. 20-án indultak parancsnokával Nádasdladányból Bélára, a LXXII. német hadtestparancsnokságra. Útközben Zámolynál aknatüzet kaptak. Tájékozatlanul a hadihelyzetről, arcvonalról, német erőkről, német parancsra mozgatva, a magyar politikai és katonai vezetés szuverenitásáról nem maradt illúziójuk.

Schmidt altábornagy, hadtestparancsnok Möller ezredes, vezérkari főnök jelenlétében tombolt, amikor Szügyi és Lajtos tudomására hozták, hogy az amúgy sem teljes értékű hadosztály felvonulásához vonatok nélkül még 48 óra kell. (Emiatt a németek később hadbírósági eljárást is kezdeményeztek saját szállítóoszlopuk parancsnoka ellen. Lajtosnak, amikor a Bajtán XII. 23-án megjelent hadbírói csoport tanúként ki akarta hallgatni, néhány kézigránát ablak alatti felrobbantásával sikerült csak őket sürgős távozásra bírnia.)[179]

Schmidt közölte, hogy mindenáron tartani kell az észak–dél irányú utakat az Ipoly völgyében, a fent – Léva és Balassagyarmat közt – harcoló magyar alakulatok utánpótlása(!) miatt. A 2. magyar páncélos hadosztály Szob–Márianosztra vonalában jól tartja magát. Schmidt közölte még, hogy alárendeli őket a Szent László hadosztálynak, de semmilyen más támogatást nem tud adni.[180]

A hadosztálytörzs harcálláspontját Bajtán telepítve Lajtos Zádor ezredesnél, a 2. páncélos hadosztály vezetési törzsénél tájékozódott Ipolyszalkán. Megtudta, hogy a Váctól súlyos harcok közt visszavonuló hadosztály már csak néhány leharcolt zászlóaljból, illetve századból és néhány töredékalakulatból áll, Szob területén, Altorjay ezredes parancsnoksága alatt, s hozzá némi tüzérséggel a Duna túl-

173 L. az 1. sz. szövegmelléklet 5/B. pontját – *117. o.* (Nb. az „Intézkedés" csak XII. 22-én kelt, amikor a hídfőharc már harmadik napja folyt.)

174 Tassonyi, 32. o., ill. 1984., 76. o. L. továbbá 110. sz. jegyzetet.

175 Pethő Sándor, 1/II. ejtőernyős zászlóaljbeli hadapród őrmester szóbeli közlése Martin Kornélnak, *Martin,* 27. o.

176 *Sanna,* 214. o.

177 *Pályi* kéziratok, l. a 14. sz. jegyzetet.

178 *Lajtos,* 30–31. o.

179 Uo. 44. o.

180 Uo. 34–35. o. (Valójában Altorjayékhoz tartozott néhány német töredékalakulat és később csekély német tüzérségi támogatásra is sor került.)

partján.[181] A Dorner-féle felderítő osztály maradékaival – Márianosztra körül – az összeköttetés megszakadt.

E tájékozódás után készülhetett a hadosztályparancsnokság XII. 20-án kelt felvonulási intézkedése.[182] A szöveg tömör tájékoztatást nyújt az általános helyzetről, közli, hogy a német ellentámadás Ipolyság irányában elakadt és a hadosztály eddig beérkezett erőinek feladata a hadosztály gyülekezésének és „a térségben bevetni szándékozott német páncélos erők felvonulásának" biztosítása az Ipoly keleti-parti hídfővel.[183] A felvonulási intézkedés csoportosítása a repülő „élzászlóaljat" a letkési hídfőbe rendeli – XII. 21-ével – súllyal az utak támpontszerű megszállására, páncélelhárításra, egyben kitolt biztosító résszel Leléd-hídi-puszta területére, az Ipoly-völgy lezárására. A gránátos ezred Lelédre, illetve Bajtára, a felderítő osztály Garamkövesdre vonuljon fel.

Amikor Lajtost 20-án 21[h] körül futár útján Bélára rendelték, a csapatok még nem érkeztek be. A német hadtestparancsnokságon 6 oldalas támadási tervet tárt eléje Möller hadtest vezérkari főnök a Börzsöny visszafoglalására, még jó hogy ezt Schmidt – Lajtos tiltakozására (belezavarnának a Börzsöny őserdeibe?!") – egyszerűen marhaságnak minősítette. Lajtos kérésére, hogy ne végrehajtási intézkedéseket, hanem feladatokat kapjanak, a hadtestparancsnok közölte: védjék meg az Ipolyt, ahogyan tudják és ahogy lehet. Lényeg, hogy az északra vezető utak néhány napig szabadon maradjanak.[184]

Lajtos visszament Bajtára. Szerinte „másnap, 21-én hajnalban érkezett be a hadosztály élszállítmánya, a II. repülő-lövészzászlóalj"[185] (valójában az I. zászlóalj Pályi György parancsnoksága alatt.) Miközben a felderítő osztály és a II. testőr gránátos zászlóalj is beérkezett, másnap – XII. 22-én már harcba is vetve – a hadosztályparancsnokság elkészítette intézkedését a Szent László hadosztály Ipoly menti első harcfeladatára. Az iratot – mint a Dárday-napló egyik legértékesebb mellékletét[186] – fakszimilében közöljük. *(1. sz. szövegmelléklet. 116–117. o.)*

Az „intézkedésből" – a hadosztályparancsnokság lelkesítő szavai mellett – nem csak a XII. 22-i helyzetről, feladatról, hanem a hadosztály harcba vetett és harcba vethető alakulatairól is tájékozódhatunk, noha tényleges erejüket – létszámukat, fegyverzetüket – nem tartalmazza, csupán a tüzérség lövegeit. – Így „megjelenik" Heinrich alezredes harccsoportjában az 1/II. ejtőernyős zászlóalj, valamint az eddig sehol nem szerepelt 52. légvédelmi tüzérosztály, a páncélvadász század, és egy

181 Az Altorjay harccsoporthoz tartozó alakulatok felsorolása a 1. sz. szövegmelléklet 5./A. pontjában található – 117. o.

182 320./Szent László ho. I. a. 44. XII. 20. szám. Intézkedés a ho. felvonulására és annak biztosítására. (2 oldal.) Kiadva: XII. 20. 20h 30'; *Dárday*-napló XII. 20., 55. sz. melléklet.

183 Az „Intézkedés" szövege is bizonyítja, hogy a hadosztályparancsnokság a szervezetileg hozzá tartozó és akkor már voltaképp harcvezetése alá került – a letkési hídfőt kialakító – 1/II. ejtőernyős zászlóaljról nem tudott, vagy Zádor nem tájékoztatta, hiszen a hídfőt, mint a 2. páncélos hadosztály által Liliom-pusztáig, Dávidrévpusztáig és Ipoly-tölgyesig kézben tartott területet veszi alapul, anélkül, hogy az azt birtokban tartó egységet megnevezné.

184 *Lajtos,* 37. o.

185 Uo. Lajtos szerint Freyer százados – valójában őrnagy – II. repülő-lövészzászlóalját „Letkésen helyezték el, pihenőben" (ki tartotta a hídfőt?). A Lajtos által Letkéssel kapcsolatban leírtak a továbbiakban is nagyrészt minden más forrásnak ellentmondanak. A 80 fő(?) ejtőernyős 22-i(?) beérkezéséről már szóltunk. Pályi nevét és az I. repülő-lövészzászlóaljat pedig csak 23-án(?) említi a vkf., mint a hídfőbe akkor rendelt egységet, dél felől(?) csatlakoztatva Freyerék hídfőjéhez(?). Minthogy a felderítő osztállyal és más alakulatokkal kapcsolatban is tévedésekkel terhelt Lajtos írása, így a továbbiakban az egyes alakulatokról maradt emlékiratokra, illetve – esetenként – a *Dárday*-naplóra támaszkodunk, a vezérkari főnököt csak akkor idézve, ha visszaemlékezése ezek adataival nem áll szemben.

186 *Dárday*-napló XII. 22., 58. melléklet. (Az „Intézkedés" 3. oldala hiányzik.)

német légvédelmi tüzércsoport. Ami a hadosztálytüzérséget illeti, látható, hogy az eredeti szervezet szerinti 1., 9., és 76. könnyű tábori tüzér-osztályok hiányoznak. Helyettük a hadosztály-tüzérparancsnok alárendeltségébe kerül a 6. gépkocsizó tüzérosztály 3 üteggel, ütegenként 3-3 10,5 cm-es löveggel, Nagy Sándor alezredes parancsnoksága alatt és a 2. gépkocsizó tüzérosztály, Misley ezredes parancsnoksága alatt. Az együttműködő német mozsárüteg 2 db 21 cm-es löveggel Párkánynána térségében települ.[187] A távolharccsoportot képező VIII. közepes, gépvontatású tüzérosztályra, de az 1. közepes aknavető tüzér-osztályra is várni kell még.

A Szent László hadosztály tehát átvette a harcvezetést az Ipoly arcvonalán. Térjünk hát vissza letkési hídfő védelmi harcainak krónikájához, a repülő-lövészezred küzdelméhez, a – már jelzett – Pályi emlékirat,[188] illetve közlemények [189] alapján.

A repülő-lövészezred még át sem települt Székesfehérvár térségéből Polgárdi–Balatonfőkajár vonalába, amikor XII. 19-én hajnalban riadóztatták. Az új menetcél: Párkány. Eligazítás a repülő-lövészezred parancsnokságán, Ipolyszalkán. Ott 21-én tájékoztatás: feladat a hídfőben levő II. ejtőernyős zászlóalj felváltása. Pályi találkozik Sannával, majd Hadnagy Endre századossal lejárja a vonalakat. Harci feladat a Lelédhídi puszta (Letkéstől 3 km-re délkeletre) és Gallapuszta (Letkéstől 3 km-re kelet–délkeletre)[190] visszafoglalása ahonnan erős szovjet csoport az ejtőernyősöket kiszorította. Már a szemrevételezés során ellenséges tüzet kapnak. Északon a 105-ös kápolna elfoglalása a cél. A nem egykönnyen áttekinthető harcleírásból a következők vehetők ki: az éjszakai ellentámadás sikeres, a veszteség minimális. Maga Schmidt, a német hadtestparancsnok is szemlél és elégedett. 22-én már erős a szovjet nyomás, főleg aknavetőtűz. Három tiszt: Ősze főhadnagy; Latkóczy százados, Hadnagy százados is megsebesül, utóbb belehal sebesülésébe. De elesik a Freyer-zászlóalj egyik századparancsnoka Kelemen százados is a községtől északra a 105-ös magassági pontnál levő kápolnánál, közelharcban, géppisztolysorozattól.[191]

Gallapusztánál („Gallyastetőnél") két szovjet harckocsit kilőnek, de a támadás csak átmenetileg akad meg. Újabb erőltetett támadással Letkés-pusztáig (Liliom-pusztáig) jut el a szovjet. Északon az idejében bevetett zászlóalj-tartalék megállítja a szovjet előretörést. A köd nem a tűzerős szovjetnek kedvez, hanem a kézigránátot használó repülő-lövészeknek segít, s egy oldalazó golyószóró is. Amikor visszafoglalják a kápolnát kiderül, hogy egy Gerenday nevű repülő-katona lőtt – aki az átvonuló szovjet támadáskor halottnak tettette magát. Délkeleten a 2. század ellenállása – miután az új parancsnok, Molnár főhadnagy is megsebesül – megtörik; Letkés-keletre vonulnak vissza. Pályi páncélelhárítást kér. 23-án 01^{h}-kor megjelenik Maszlay őrnagy – az 51. páncélgépágyús pótzászlóalj parancsnoka, Esztergomtáborból – négy Nimróddal. A hadosztályparancsnokságtól kapott távbeszélőparancsnak megfelelően a 3. századdal együtt ismét visszafoglalják Letkés(Liliom)-pusztát. Maszlay – érthetően tartva a további éjszakai harctól az

187 Uo.
188 *Pályi*, 6–22. o.; 54/1–25. o.; I–IX. o.
189 *Pályi*, 1982, 1983.
190 Pályi következetesen „Gallyastetőt" ír.
191 *Pályi*, 54/7. o.

330./ Szent László ho.I.a.44.XII.22.szám. Tpk.

Intézkedés a Szt.László ho. Ipoly-menti első harcfeladatára.
50.000.

A LXXII.hdt.pság.szóbeli intézkédésére:

1./ A hdt.pk. azonnali hatállyal megbizta a Szt.László hopot a harcvezetéssel a 2.magyar pc.ho. eddigi sávjában /:D.sávhatár Duna É-i partja, Ési sávhatár Csata D.,Nagybörzsöny É.,Diósjenő D.:/ Ehhez a ho-nak alárendelte a 2.pc.hop-ot, összes saját és eddig alárendelt erővel,valamint a Kicsind DK-en állásban levő né.lgv.tü.csop-ot.

Ezek felett az egységek felett a pság-ot azonnali hatállyal átveszem.

Az elg.nyomás,mely a Börzsöny hegységen keresztül Ny-i irányban érvényesül a 2.magyar pc.ho. csapatait, melyek már 14 nap óta folytonos harcban vannak, ugyszolván teljesen felmorzsolta. A Szt.László ho. csapatai a pc-os bajtársak segitségére sietve a legnehezebb viszonyok között lépnek harcba,s vállvetve küzdenek velük együtt, hogy a kiutalt sávban az elg-et feltartóztassuk, s az Ipoly vonalán át ne engedjük. Ha ezt a vonalat az elg.átlépi, ugy az Esztergom - Párkány-i Duna-híd körül veszélybe, melynek birtoklása ránk nézve életbe vágó.

Szt.László ho. harcosai! Az egész Magyar Nemzet aggódó figyelme rátok terelődött, olyan helytállást várnak tőletek,mint az elmult hónapkban a ho.veterán ezredétől az eje.vadászoktól láttak.

Kemény, sulyos lesz a harc, mely ránk vár,de fogainkat összeszoritva védjünk elkeseredetten minden talpalatnyi földet, hogy majdan nyugodt lelkiismerettel nézhessünk gyermekeink szemébe, akik számonkérik tőlünk Hazánkat. Ezt a Hazát eleink ezer éven át megvédték, misem lehetünk eleinknél hitványabbak.

2./ Az elg. tád-át a LXXII. hdt. arcvonalán XII.22-án mindenütt tovább folytatta. Ennek során /: b-ről kezdve:/ a Garam mentén É.,D. iránnyal Bény É-ot érte el. Az Ipoly völgyében a folyótól Ny-ra elg. részek a kantos h. 220 magp.területére beszivárogtak. A folyótól K-re Ipolytölgyes felől D-i irányban vezetett tád-sal a Letkés-i hidfő b-szárnyát kissé visszaszoritotta.A Dunától közvetlenül É-ra az Ipoly-on az elg. átkelt és Helemba közepéig szoritotta vissza ott harcoló saját harccsopp-unkat.

3./ Nápc.tád.XII.22-e folyamán a ho.működési területéről É-ra az Ipoly vgy.mentén ÉK-i irányban jól előrehaladt és Kistompa-t elérte. A Garam mentén előretört elg-gel szemben Ipolykiskeszi-től ÉNy-ra a magaslatokon né.pc.és löv.részek bizt-anak.A Garam vgy-be saját erők Bény magasságában. A Kéménd-i ~~Ipoly~~ Garam átjárónál vegyes saját h-csop.

4./ A ho.rendelkezésreálló zömének - megerősitve az 1./pont szerinti csap!okkal- feladata: b-ról kezdve feltétlenül tartani a Letkés-nél az Ipoly K-i partján alkotott hidfőt /:109.magp.,Lelédhidi psz-tól DK-re 1 km-re, Lelédhidi psz.,Liliom psz.,206 hárp., 182.magp.,109 hárp.:/ majd tovább az Ipoly vonalát az Ipoly torkolatáig.

1/a. szövegmelléklet

5./ Csoportositás:

A./ Altorjay ezds. harccsop-ja /: 5.gk.löv.zlj.,2.F.zlj. Zirke csop., Sachsen né.gp.zlj., 35?.u.szd., 751.né.u.zlj.pk. csop. és ellentád. feladatának végrehajtása után a Gr.e.megerősitett II.zlj-a:/ a Gr.e.II.zlj. ellentád-ának végrehajtása után tartsa az Ipoly vonalát. - a Gr. e. II.zlj. XII.22-én dut.folyamán a Leléd, Helemba-i taligauton eltolódva ellentád-t hajt végre a Helemba-i elg-nek az Ipoly-on tulra való visszavetésére.

Altorjay ezds. hcsop- jút két alcsop-ra tagozva:
a./ a gr. epk. hcsop-ja : alárendelve az összes rendelkezésre álló magyar erők,
a " Sachsen " né.gp.zlj.pk.hcsop-ja,alárendelve az összes beosztott né.erők.

B./ Heinrich alez. hcsop-ja /: rep.löv.e.,eje.e.II.zlj. a 2.pc.ho. összes eddig itt bevetett részei, 52.lgv.tü.oszt.:/ Feladata a Letkés-i hidfő tartása. A lgv.tü.oszt. a lgv.ellátása mellett sullyal földi célok leküzdésére készüljön fel.

Válaszvonal Altorjay ezds. és Heinrich alezv.védőkörlete között Varju h. 400 magp.,109 magp., erdősarok Lelédhidi psz-tól DNyRa az Ipoly könyöknél és 304 magp.

C./ Kicsind-i né.lgv.tü.csop.Álljon készen pc.elháritásra a Garam völgye és az Ipolyszalka-i müut irányában.

D./ Ho.tart.
a./ Gr.e.I.zlj. + ek.részek Bajta-n. Készüljön fel elsősorban Leléd és Ipolyszalka-n át ellentád. végrehajtására. Elhelyezési körletének É-i és K. magaslatain biz-son. A feld-t az Ipoly-tól Ny-ra huzódó magaslatokra szóbeli intézkedésem szerint vezesse be.
b./ F.oszt. beérkezett részei:
aa./ Zárja le részekkel a Duna szorost Garamkövesd v.á.K-en.
bb./ Fennmaradó részeivel Garamkövesd-en.
Tartson állandó ök-t az Altorjay csop.-tal Elsősorban ebben az irányban készüljön fel ellentád-ra.

E./ Rcv.szd./: 6 n.pct.á.:/ Bajta ÉNy-on lévő magaslatokon készüljön fel pc. elháritásra.

F./ Tü. Ho.tpk. egységes vezetése alatt.

D.tám.tü.csop.: 6.gk.tü.oszt. 3 ü-gel. Együttmüködik az Altorjay hcsop-tal.

É.tám.tü.csop.: 2.gk.tü.oszt. 2 ü-gel. Együttmüködik a Heinrich hcsop-tal.

Távolharc csop.: VIII.gk.tü.oszt. 2 ü-gel. Felvonulása XII.23-án várható. Feladata sullyal a Heinrich hcsop-ot támogatni, legalább egy szak-ával tudjon hatni Helemba irányában is.
Fentieken kivül, mint hdt.köz.ü. a 859./8.né.neh.mozsár ü.támogat, mely a ho. egész arcvonala elé tud hatni.Figyelői holnap reggel felvesszik az ök-t minkét hcsop.pk-kal.
l.köz.av.oszt./: 2 ü-gel :/ XII.23-ról 24-re virradó éjjel várható.Felvonulására beérkezésekor fogok intézkedni.

6./ Mü.:
a./ A F.oszt. gondoskodjék a Helemba, Garamkövesd-i utszorulat eltorlaszolásának előkészitéséről /:esetleg lerobbantás utján:/

1/b. szövegmelléklet

334/Szt.László ho.I.a.44.XII.23.szám.

Rotü.oszt.alárendelése.
50.000.

A LXXII.né.hdt.ság. szóbeli pcs-ára:

A Berolák őrgy. ság-a alatt álló rotü.oszt. ság-om alá lépett.

Az oszt. pk. oszt-ával azonnal kezdje meg menetét, éspedig

a./ Körös fhdgy. ütegét irányitsa Ipolyszalka-ra,

Az Ipolyszalka-ra irányitott ü.ott helyezkedjék el. Készüljön fel Letkés-on át való bevetésre. Ho.közvetlen bevetése csak a hop. engedélyével. Állandóan tartson egy ök. közeget Ipolyszalka községházán, a rop.löv.epk-nál.

b./ a másik ü-get vonja előre Bajta-ra,

Az ü. a községben helyezkedjék el. Bevetésére a hop. intézkedik. Állandóan tartson ök. közeget a hop. Bajta-i hirk-jában.

Kapják: rotü.oszt.pk., tpk.
tudomásul rop.löv.epk.

Garamkövesd, 44.XII.23. 19 h 45 P.

259/Ath.l. hpk. 44.XII.23.

~~Hop.helyett.~~

~~ho.vkf.~~ hop.

Csatolandó naplohoz 62. sz. mellékletül
XII/23. Dá.

2. szövegmelléklet

erdős terepen, hiszen erre a páncélgépágyúk alkalmatlanok (elég egy, a lövegtérbe lesből ledobott kézigránát) – távozik. Így Gallatető visszafoglalása már nem sikerül. A védelmet a 2. század parancsnokaként Gótzy hadnagy veszi át. Tüzérség nincs, tűztámogatást csak az aknavetők nyújtanak. Egésznapos aknavetőtűz és kézigránátharc után Gótzy a 35 főre lecsökkent századával kénytelen Letkés-keletre visszavonulni.

Az ezredparancsnokság és a hadosztályparancsnokság egyaránt Letkés-puszta visszafoglalására ad távbeszélőn parancsot. Pályi – Gótzyékat tartalékba téve – összeszed minden embert Csörgey főhadnagy parancsnoksága alatt (zászlóaljtörzs és közvetlenek, a 3. század és a nehézfegyverszázad) az ellentámadáshoz. Sikerül a pusztát visszafoglalniuk – ez már XII. 24-én hajnalban történik – de napközben a szovjet harckocsikkal lerohanja őket. Mint később kiderül, Csörgeyt, Gál Iván hadnagyot és az életbenmaradottakat kivégzik. (A két tisztet letkési lakosok találják meg egy árokban, tarkólövéssel.) Egy visszatért repülő katona szerint magyar partizánok lőtték agyon a sebesülteket „kellett nektek Szent László hadosztály" felkiáltással.[192]

Lajtos megint csak a letkéspusztai dombok visszafoglalására ad parancsot. Pályi a segítségként gróf Széchenyi százados parancsnoksága alatt felvonuló testőr lovasszázadot – nehézfegyverek és bizalom híján – elküldi. Ekkor kerül sor Pályi részéről parancsmegtagadásra – 35 fővel, két golyószóróval, páncéltörő fegyverek nélkül – és Lajtos hadbírósággal történő fenyegetődzésére, amit utóbbi, emlékiratában félreértésnek minősít.[193] (Ruttkay szerint Lajtos német parancsra fenyegetődzött.)

Meglepő viszont – és az emberi emlékezet szelektivitását mutatja – hogy sem Pályi, sem Lajtos nem ír a rohamtüzérek bevetéséről. Martin látta, amikor a rohamtüzérek több mint 30 fellobogózott Skoda Hetzer rohamlöveggel XII. 24-én délelőtt áthajtottak az Ipoly-hídon Letkésre, majd – órák múltán – alig néhány tért vissza közülük.[194] A már említett Henkey-Hönig őrnagy, a 20. rohamtüzérosztály parancsnoka 1990 novemberi levelében[195] erről a következőket írja: „Az Ipoly-i harcoknál Koltay György fhdgy. volt üpk. 18 rohamlövege volt. Ezeket el is használta. Becsületben."

A látottakhoz képest még hiányzó rohamlövegekről a hadosztályparancsnok által személyesen aláírt „Rotü. oszt. alárendelése" c. intézkedés[196] *(2. sz. szövegmelléklet, 118. o.)* ad felvilágosítást. Martin szerint a Bernolák-rohamtüzérosztály Körös főhadnagy vezette ütege is Garamkövesd (Bajta) felől, menetből támadott és a visszavonuló rohamlövegek is délre távoztak. A mészárlásszerű veszteség mutatja, hogy mekkora erővel rendelkezhettek már ekkorra a hídfőt támadó szovjetek páncéltörő ágyúkban.

Itt Henkey-Hönig levele alapján mindjárt felidézzük a – Lajtos írásával ellentétben – végül mégis felszerelt 20. rohamtüzérosztály parancsnokának és 1. ütegének egyidejű harcát a Dunától délre.

192 Uo. 33. o., illetve 54/10. o.
193 *Lajtos,* 44–45. o., ill. *Pályi,* 21. o. és 1983., 14. o.
194 *Martin,* 29. o. 5 kocsi lehetett.
195 L. a 61. sz. jegyzetet.
196 *Dárday*-napló, XII. 23., 62. sz. melléklet.

„Ugyanekkor én az első ütegnél voltam felszerelés alatt, Simák Aladár üpk-kal. Átvétel reggel 7 órakor. 9 órakor már ment a harc. Remekül tartottuk magunkat Kesztölc szélén, sok orosz harckocsit lőttünk ki. Azonban amikor beesteledett felhúzódtak az oroszok a horhosokban hátunk megé és elkezdődött a közelharc. Üzemanyagot nem kaptunk, minden sürgetés ellenére. 2 lövegbe betöltöttük az összes benzint. A többit fel kellett robbantani. A többi legénység egy zls. vezetésével gyalog a szőlőhegyen Esztergom felé. A két löveg az úton elhárító tűz ellenére Esztergomba eljutott. Simák és én kézigránátot dobálva és lövöldözve egy oldalkocsis motorkerékpáron a két löveg után szintén eljutottunk Esztergomba. Ott jelentkeztem. Utána vérveszteségtől összeestem és a kórházvonaton Németországban ébredtem..."

Pályiék végül is 24-én éjjel a hídfő feladására kényszerültek. Erről a hadosztályparancsnokság XII. 24-én kiadott – az Ipoly védelmére vonatkozó – intézkedése határoz.[197] A hidat a németek 25-én 0^h-kor robbantották. „Titeket felváltottunk a felderítő osztállyal este. Ott voltam Szügyivel együtt, amikor gyülekezett az ezred Letkésnél"[198] „Arra is emlékszem, hogy könnybelábadt a szemünk a csapatok fegyelmezettsége láttán..." idéz Lajtos leveléből[199] Pályi.[200] Kár, hogy előtte két olyan Lajtos-idézet is szerepel, ami ellentétes a valósággal. (Lajtos a gyalogság dicsérete során elfelejti a II. ejtőernyős zászlóaljat, a Pálfi-féle gránátos zászlóaljat, de még a felderítő osztályt is.)

Magáról a hídrobbantásról Pályi és Sanna ellentétesen tudósítanak. Pályi szerint utolsó járőre már a felrobbantott híd vízbe lógó részein kapaszkodott át és az ellenség a házak közt óvatosan követte őket. Sanna szerint: „A repülő lövész ezred utolsó részlegének átvonulása után az Ipoly hídját, melyet roskadásig töltöttek meg az átözönlő oroszok a német páncélos hadtest műszaki[201] zászlóalja felrobbantotta. Erre a robbantásra, mintegy jelre indultak meg az orosz folyóátkelési kísérletek...".[202]

Szólnunk kell néhány szót a repülő-lövészezred Freyer őrnagy vezette II. zászlóaljáról is, noha mindössze Lajtos és Pályi néhány mondatára vagyunk utalva. Pályi szerint Freyerék a hídfőben velük együtt indultak harcba – Lajtos szerint „tüntető menetben" nyomultak előre Márianosztra felé. A Dörner-felderítő zászlóaljból maradt csoporttal Freyer még felvette a kapcsolatot, de Dörneréket később egy szovjet egység északról átkarolta és megsemmisítette. XII. 22-én Freyerék már Pályival együtt a hídfőt védik.[203] A kapcsolat Pályi és Freyer közt – már az 1942. évi hadműveletek óta – rossz volt. A hídfőben alig találkoztak, abban sem volt köszönet. Freyer nem tájékoztatja – írja Pályi – s a védelmi sávokban sem értenek egyet. Tény, hogy Freyerék is harcoltak a hídfőben.[204]

Említést érdemel még Pályi néhány megjegyzése. Az utánpótlás a harcok alatt nem működött. A tábori konyhák sem. A sebesültek elszállítására a faluban

197 *Dárday*-napló, XII. 24., 64. sz. melléklet. 366. Szt. László I/a. 44. XII. 24. „3./A ho. a letkési hídfőt kiüríti és általában az Ipoly Ny-i partja mentén véd."

198 Ez már csak Ipolyszalka lehetett.

199 L. a 38. sz. jegyzetet.

200 *Pályi*, 1983., 14. o.

201 A 357. német utászzászlóalj robbantotta a letkési hidat (l. a 161. sz. jegyzetet).

202 *Sanna*, 214. o.

203 *Pályi*, 14. o.; 54/7. o.

204 További sorsukról a 132. oldalon.

szedtek össze járműveket. A fegyvereknél sok a hüvelyszakadás. A nagy veszteségeket annak is tulajdonítja, hogy az oroszoknál a géppisztoly „tömegcikk", magyar oldalon ritka. Így a kézigránát marad a közelharc eszköze.

Derestey Sándor vezérkari próbaszolgálatos százados, mint a repülő-lövészezredhez „segédtisztként" – valójában ezredvezetőként – vezényelt személy szerepéről már szóltunk.[205] Később az M. É. lovagkeresztje kitüntetést kapta – Pályi tisztikeresztet. „Ki kell nyíltan mondani", írja Pályi[206] „hogy a repülő-lövészezred a letkési hídfőben szerezte meg gyakorlatát... nagy veszteség árán... Kiváló harcos szellemével hatalmas eredményeket ért el a fölényes tűzerejű, kitűnően képzett és nagy gyakorlattal rendelkező ellenséggel szemben." Az ár: Az I. zászlóalj öt századparancsnoka közül négy esett el a hídfőben.[207] A Letkésre érkező repülő-lövészek harci kedve rendkívüli volt. „Debrecenig nem állunk meg" – így az egyik katona.[208]

Pályi nem említi a repülő-lövészezred szervezése kapcsán a volt tiszthelyettesképzősöket, holott arányukat tekintve alighanem a legtöbb hősi halottjuk lett. Vajna közleményéből[209] tudjuk, hogy a RECSETI (m. kir. repülő tiszthelyettesképző iskola) növendékei közül is sokan harcoltak a Pályi-zászlóalj állományában, már Letkésnél is.

Ide kívánkozik még a már említett Strébely cikk rövid ismertetése, noha Pályi elhatárolja magát tőle. A túl „színes" leírásban az I. zászlóalj parancsnoka joggal kifogásolja az orosz „hullahegyeket", de azt azért megtudjuk, hogy XII. 22-én két – önként jelentkezőkből álló – repülő-lövészraj, Porkoláb őrmester parancsnoksága alatt visszafoglalta a „rohamozó oroszoktól" Liliompusztát. Visszatérve az ipolyszalkai aknavető-tüzelőállásokhoz, este újabb önkéntes vállalkozásra indultak egy Letkéstől északra bekerített század fölmentésére Strébely tizedes parancsnoksága alatt, aki újoncszázad-parancsnoka, Kelemen százados kiszabadítására jelentkezett újra. A falu végén egy ejtőernyős század véd, egyetlen tisztje, Takács hadnagy vezetésével. Ők nyújtanak kétoldali villámgéppuskás tűztámogatást. Strébelyék maguk is villámgéppuskákkal és kézigránátokkal felszerelve érik el a 200 m-re levő présházakat. Áttörve a szovjet gyűrűt, Kelemen századost már holtan találják és sátorlapban hozzák el, 30 mozgásképes sebesült kíséretében. Pályi a villámgéppuskák csövének hóban történt hűtését is kifogásolja. Az egykori ejtőernyősök szerint ilyesmi előfordult, és – ha vékony rétegben is – de volt akkor hó. Az írásban szereplő nevek azonosítása a túlélő repülő-lövészekre vár. A feljegyzés – Pályi első védőkörlet-szemléjén túl – az egyetlen első kézből származó emlékezés az ejtőernyősök és a repülő-lövészek együttműködéséről.

205 *Lajtos*, 42–43. o.; *Pályi*, 24. o. L. a. 18. sz. jegyzetet is.

206 *Pályi*, 11. o.

207 Uo. 54/9. o.

208 Papp József letkési lakos személyes emléke.

209 *Magyar Honvéd*, 1992. VI. 12. (III. 24.) 42. o. *Vajna Iván* közleményve ismerteti, hogy a – 1944. XII. 01-én repülő-alapkiképző zászlóaljjá szervezett – tiszthelyettesképző iskola oktató és kiképző kara Stettinbe indult, de a növendékek, Liscsinszky István őrnagy, iskolaparancsnok vezetésével visszamaradva és felfegyverezve Hévíz körül rejtett tábori őrsöket alkottak, majd harckiképzésben részesültek, hogy azután a 17. évüket betöltötték – különböző helyeken és időpontokban – a Szent László hadosztály repülő-lövészezredébe és páncélvadász osztályába nyerjenek beosztást. Így kerültek nagy számban az I. zászlóalj állományába. Alkalmazásuk további helyszíneiről munkánk második részében szólunk. A mintegy 500 növendék hozzávetőlegesen 300(!) hősi halottjának emlékét a Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszudvarán tábla örökíti meg.

Az Ipoly és Garam közötti harcok

Helemba, Kovácspatak

A helembai harcokról és a Kovácshegytől délre a Dunaparton vezető úton lezajlott eseményekről Nyéki-Takáts[210] és Martin[211] személyes élményei alapján, valamint a Lajto-tanulmány egyes részei[212] nyomán számolunk be. Mindehhez segítséget nyújt a Dárday-napló.

A Szent László hadosztály felderítő osztálya Nyéki-Takáts százados parancsnoksága alatt XII. 21-én délutántól–estig érkezett be Garamkövesdre. Altorjay töredékes harccsoportja[213] ekkor már súlyos harcban állt a Helembán hídfőt létesített szovjet erőkkel, 22-én reggelre pedig kiszorították a községből. Emiatt a felderítő osztálynak a hadosztályparancsnokság parancsára, hajnalban riadóztatva, azonnal reteszállást kellett foglalnia a Duna és a Kovácshegy közti keskeny útszakasz és vasútvonal lezárására.[214] Nyéki-Takáts a kerékpáros századot vetette be az első vonalba, a nehézfegyverszázad páncélelhárítása és két Nimród képezték a reteszt Kovácspatak vasúti megállónál. Esztelneki Béla főhadnagy, kerékpárosszázad-parancsnok és beosztott tisztje, Heczkó Vilmos hadnagy jóformán már a harcérintkezés felvételekor áldozatul estek a rejtőzködő szovjet lövészeknek. Az Esztergomot bombázó szovjet gépekre tüzelő két Nimród pedig perceken belül heves aknatüzet kapott, bizonyságául a kitűnő szovjet bemérőknek. A további szovjet térnyerést azonban sikerült megakadályozni.

A déli órákban a hadosztályparancsnokság bevetette a gránátos ezred II. zászlóalját.[215] A Pálfi Sándor százados parancsnoksága alatt támadó zászlóalj a Kovácshegyet északról megkerülve csekély veszteséggel rohammal visszafoglalta Helembát. A zászlóaljban – úgy hírlett – csendőrök, de jutasi tiszthelyettesképzősök is harcoltak. Pálfi maga sem számított vérbeli testőrnek. Csak egy éve szolgált a testőr lövészzászlóaljnál és Bangha írja,[216] hogy 1944. október 15-én éjjel átszökött a nyilasokhoz átállt 9/II. zászlóaljhoz. Tudtunkkal az egyetlen olyan parancsnok volt a hadosztálynál, akinek bátor magatartását szélsőjobboldali elállítottság motiválhatta.

„Alig, hogy a reteszállás a II. gránátos zászlóalj sikeres támadása nyomán déltájban feloldható volt, a felderítő osztály máris új, ezúttal váratlanul »csapatcsendőri« feladatot kapott." Ismét Kovácspataknál, most a rendezetlenül visszavonulókat kellett feltartóztatnia. – Martin írja:

„A parancs úgy szólt, hogy a visszaözönlőket – magyarokat, németeket egyaránt – le kell fegyverezni, a németeket továbbengedni, a magyarokat pedig zárt rendben – szakaszkötelékekbe szervezve – Garamkövesdre kell meneteltetni és ott gyülekeztetni.

210 *Nyéki-Takáts*, 48–50. o.

211 *Martin*, 12–18. o.

212 *Lajtos*, 41. o., 45–46. o.

213 L. a XII. 22-i hadosztály I. a. „Intézkedést" az Ipoly menti első harcfeladatra (1. sz. szövegmelléklet 5./A. pontja, *117. o.*)

214 L. az 1. sz. szövegmelléklet 5./D./b./aa. pontját, (*117. o.*)

215 L. a 213. sz. jegyzetet.

216 *Bangha Ernő:* A m. kir. testőrség 1920–1944. Bp., 1990. 160–162. o., 165. o. (A 9/II. zászlóalj – Horthy Miklós kormányzó szegedi „háziezredének" egysége – Mészáros István alezredes parancsnoksága alatt elsőként állt át a nyilasok oldalára. Belőlük alakult Szálasi testőrsége.)

Magam a lefegyverzésénél ügyködtem. Naturalista látvány volt a leharcolt, kimerült, szakállas ábrázatú, néhol rongyos, piszkos, igencsak tarka had, mindenféle fegyvernemből: tisztesek, legénység, altisztek és jónéhány tiszt is. Takáts »kapitány«, minden keménységét összeszedve – nehezen ment neki, mert született úriember volt – próbált szóra bírni egy századost, aki pisztolyát ledobva az útmenti árok szélére roskadt. Látszott, hogy félig-meddig sokkos állapotban van. Hosszas kiabálással is csak néhány alig hallható „nem tudom"-ot lehetett belőle kicsikarni. Nem úgy nézett ki, mint aki szimulál, legfeljebb az életösztön »mimikrije« játszhatott rá amúgy is siralmas állapotára. Amolyan: »halottnak tettetem magam, akkor nem bántanak«. Mi mindent élhetett át a szerencsétlen, hogy – kora után ítélve – hivatásos tiszt létére idáig jutott?

Voltak humorosabb epizódok is. A németek legtöbbje, még menekülve is némi gőggel dobta le fegyverét – bizonyára derogált nekik, hogy ezt magyarok előtt kell tenniük – de valahogyan kevésbé is tűntek elcsigázottnak. A visszavonulásba is bele kell tanulni. Rajtuk látszott, hogy már rutinszerűen művelik ezt a kegyetlenkeserves mesterséget. A sok germán közt feltűnt egy Uffz. (Unteroffizier: szakaszvezető), aki tánclépésben közeledett, puskáját félkézzel a feje fölött forgatva, akár az aszkarik az olaszok díszmenetében. Amint hanyag eleganciával ledobta fegyverét, még vidámabban sasszézott tovább. Nem állhattam meg, hogy utána ne szóljak:

– Wohin laufen Sie, Kamerad?

– Ja, i' hob' k'ane Zeit, i' muss mich eile', sonscht kumm' ich zu spät zum Nürnberge' Pa'teitog, 'm »Heil Hitler« zu heule'![217]

– Mit tehettem mást, – minden jót kívántam az igyekezetéhez.

A visszaáramló magyarok közt örömmel üdvözöltem Füleki József (»Dübő«) főhadnagyot, aki 1942 telén–tavaszán, továbbszolgáló hadnagyként Rimaszombaton, majd Nyergesújfalun egyik karpaszományosiskolai kiképző tisztünk volt. Dübő alacsony, bulldogképű »vagány«, égigérő Bocskai-sapkával, rekedtes hangján, magából kikelve mesélte: »Próbáltam tartani valami vonalat az erdőben. Mikor jobbfelé adtam parancsot, akkor a baloldalamról tűntek el az emberek, amikor meg balra üvöltöttem, akkor a jobbszárnyamról léptek meg. Mihez tudtam volna kezdeni egyedül?...«

Sötétedésre elfogytak a visszavonulók, így bevonulhattunk Garamkövesdre. Másnap, irány: Ipolyszalka..."

A helembai arcvonal további eseményeiről Lajtoson kívül Ruttkay[218] és a Dárday-napló adatai is informálnak. XII. 23-án hullámzó harcok folytak a 6. gépkocsizó tüzérosztály és a Helemba-délre tüzelő 21 cm-es német mozsárüteg részvételével. A II. gránátos zászlóalj visszavonása után elvesztett 204-es magassági pontot – Helemba északon – XII. 24-én a már 23-án bevetett I. gránátos zászlóaljnak sikerül átmenetileg visszavenni, de ismét feladják. A még aznap délelőtt nyugati irányban megindított és délután már harckocsikkal is támogatott szovjet támadás másnap – XII. 25-én Helemba-délen, a vasút és a Duna között a

217 – Hova szalad, bajtárs?

– Hát igen, nincs időm, sietnem kell, különben elkésem a nürnbergi pártnapról, hogy ott „Heil Hitlert" üvöltsek.

218 *Ruttkay*, 179. o., *Dárday*-napló, XII. 24., 65. sz. melléklet, XII. 26–27. sz. melléklet.

védelmet áttöri. Így Altorjayék – Helembáról kiszorulva – Garamkövesdig vonulnak ahol 27-én reggelig – vagy éjjelig[219] védi a megfogyatkozott, leharcolt csoport a garamkövesdi közúti hidat – az esztergomi bazilika mellől jövő szovjet tüzérségi tűz közepette –, hogy az végül – valamennyi ottrekedt alakulat átkelése után – robbantásra kerüljön. A gránátos ezred Pálfi-zászlóalja, a felderítő osztály Garamkövesden maradt része, a hadosztályvonatnak az Esztergom–Párkányi Duna-híd XII. 26-án hajnali robbantása előtt átjutott tört része és több csapatvonat az átkelők között volt. A hadosztályparancsnokság és a tüzérség nagyobb része már előbb áttelepült,[220] Szügyiék XII. 24-én Bajtáról Párkánynánára, majd 25-e folyamán Bélára, a kastélyba.[221]

Azt, hogy az I. gránátos zászlóaljjal mi történt, legföljebb a ma Brüsszelben élő Békássy tudná elmondani. A legvalószínűbb változat, hogy nem vonultak vissza Garamkövesdig, hanem Helembától nyugatra – egy XII. 26-án a 204-es magassági pont ellen indított sikertelen támadás után megadták magukat. Békássyék fogságba kerülését többen „átállásnak" minősítik, így Pályi és Darnóy is.[222]

Ipolyvédelem – német visszavonulás

XII. 23-án reggel Nyéki-Takáts – hadosztályparancsnoki parancsra – Ipolyszalkára tette át harcállláspontját, a felderítőosztály zömével.[223] (Garamkövesden csak az osztályvonat és a benzin híján mozgásképtelen Nimródok maradtak.) Az azonnal bevezetett, éjfél utánig tartó felderítés során Martin, járőreivel sem délre a Kovácshegy lábáig, (a Lélédhídi-majorral szemben), sem északra Ipolykiskeszüig nem észlelt az Ipoly jobbpartján ellenséget. Délen saját alakulattal sem találkoztak. Észak felé – Ipolykiskeszin – egy német század állt védelemben egy kis szovjet „hídfővel" szemben. Martin írja:

„Holdvilágos éjszaka, csikorgó hidegben, öt fős járőrrel a faluhoz érve Pistával (v. Rábay István szakaszvezető, később még szó lesz róla) tűzkész géppisztolyokkal óvatosan előre mentünk. A három puskást tíz lépéssel mögénk rendeltem. Öltözékünk – a továbbiak megértéséhez – rövid páncélos bőrkabát, utászpantalló, halinacsizma és fehér prémsapka volt. Az egyik ház árnyékában lopództunk tovább – a telihold fényét visszaverő hó sejtelmes, derengő világosságot adott – amikor lépések zajára, beszédfoszlányokra lettem figyelmes. A ház sarkán kilesve a keresztező szélesebb úton három németet láttam közeledni. Intettem Pistának és kiléptünk a ház mögül, biztonság okáért lövésre tartott géppisztolyokkal. Az egyik német megpillantott és – mielőtt szóhoz juthattunk volna – odaszólt a másik kettőnek: »Da sind die Russen!« mire mind a hárman feltartották a kezüket. Puskájuk a vállukon lógott, így nem sok esélyük lett volna, ha tényleg ruszkik vagyunk. – »Wir sind ja Ungarn!« – mondom nekik. Erre magukhoz tértek, azon morgolódva, hogy jó, hogy agyon nem lőttek bennünket.(?!) Csupa öreg tartalékos volt. – Kértem, hogy vezessenek a parancsnokukhoz. Egy jobb sorsra érdemes 40 év fölötti t. főhadnagy – civilben tanárféle – vezette a

219 *Dárday*-napló, XII. 28.

220 *Dárday*-napló, XII. 24. „...Hop. és tpk., miután vonalas ök. kiépült, a két támogató tü. csoporttal háp-ot változtatott »Nánás«-ra ahova éjjel 3h-kor érkezett be. ..." Lajtos, 46. és 50. o.

221 *Dárday*-napló, XII. 27.

222 Békássy a kézirat lezárása óta, 83 éves korában elhunyt. *(Hadak Útján,* 1995 március–április, 439. sz., 24. o.) Az „átállásra": *Pályi,* 1., és I. o., *Darnóy,* 70. folytatás, 8. o.

223 *Nyéki-Takáts,* 50–53. o., *Martin,* 18–23. o.

falut védő »talpas« (Landser)-századot. Az alakulat nevére, hovatartozására már nem emlékszem.[224] Nehéz fegyverzetük két tehergépkocsira szerelt Zwillingből – 20 mm-es iker légvédelmi géppuskából – állt. A főhadnagy, aki – petróleumlámpa fényénél – valami klasszikust olvasott, elmondta, hogy egy kisebb orosz egység már két napja átkelt az Ipolyon és befészkelte magát a parti bokros részbe. – Miért nem támadja meg őket? – kérdeztem. – Nincs parancsom, nem tudom, milyen a fegyverzetük, van még 80 emberem, legnagyobbrészt vén tartalékos. Csak súlyos véráldozatba kerülne. Jobb a békesség. »Sie werden ständig beobachtet«." Mindehhez, még ha lett volna jogom, sem volt mit hozzáfűzni. – „Kérdeztem még, hogy mi van tőlük északra. Annyit tudott, hogy Ipolypásztóig szinte semmi, ott elszórt magyar és német alakulatok, följebb pedig nagy páncélos csata dúl.[225] ..." – Többé nem találkoztunk.

Másnap adta ki a hadosztályparancsnokság – a letkési hídfő feladása kapcsán már említett – az Ipoly védelmére szóló intézkedését.[226] A még mindig magabiztos fogalmazású irat számol „az ellenséges támadások folytatásával" mind az Altorjay csoportnál, a Dunától közvetlenül északra, mind pedig – súllyal – a Heinrich harccsoportnál, Ipolyszalkánál és a községtől délre. A letkési hídfő elrendelt kiürítése után fő ellenállási vonalként az Altorjay harccsoportnál a jelenlegi vonalat, a Heinrich csoportnál az Ipoly vonalát adja meg.

A hadosztály védelmi erőinek csoportosítását, a hozzávetőleges sávhatárokkal a *126. oldalon* mutatjuk be.[227] Az Ipoly és Garam közti harcok, események helyszíneinek jobb áttekintésére, azonosítására a *127. oldalon* látható *térképvázlat* szolgál.

Az Ipoly parti helyzet már XII. 24-én éjjel, különösen pedig 25-e folyamán hirtelen súlyosbodott. Az alig hogy kivont, Ipolyszalkán pihenőben levő II. ejtőernyős zászlóaljat – vagy inkább maradékát – riadóztatták az Ipolyszalkától északra fenyegető szovjet folyóátkelés elhárítására.[228] A felderítő osztállyal együtt, majd a XII. 24-én éjjel a hídfőből utolsóként kivont repülő-lövészek I/2. századának megmaradt töredékével – Götzy hadnagy parancsnoksága alatt 30 fővel – mintegy 4 km-es folyószakaszt kellett védeniük, Ipolykiskesziig. Ennek során 24-től 26-án estig tizennyolc folyóátkelési kísérletet hiúsítottak meg.[229] Ipolyszalkától délre a hadosztályparancsnokság az utászzászlóalj két századát volt kénytelen a folyó védelmében harcba vetni.

Nyéki-Takáts százados, a felderítő osztály – és egyben az Ipolyszalkát védő harccsoport – parancsnoka, aki még személyesen vitte ki motorkerékpáron a

224 Feltehetően a Kirchner páncélos tábornok parancsnoksága alá tartozó 271. Volksgrenadier hadosztály egy alakulata volt. – Lajtos, 52. o. és 70/a. ábra.

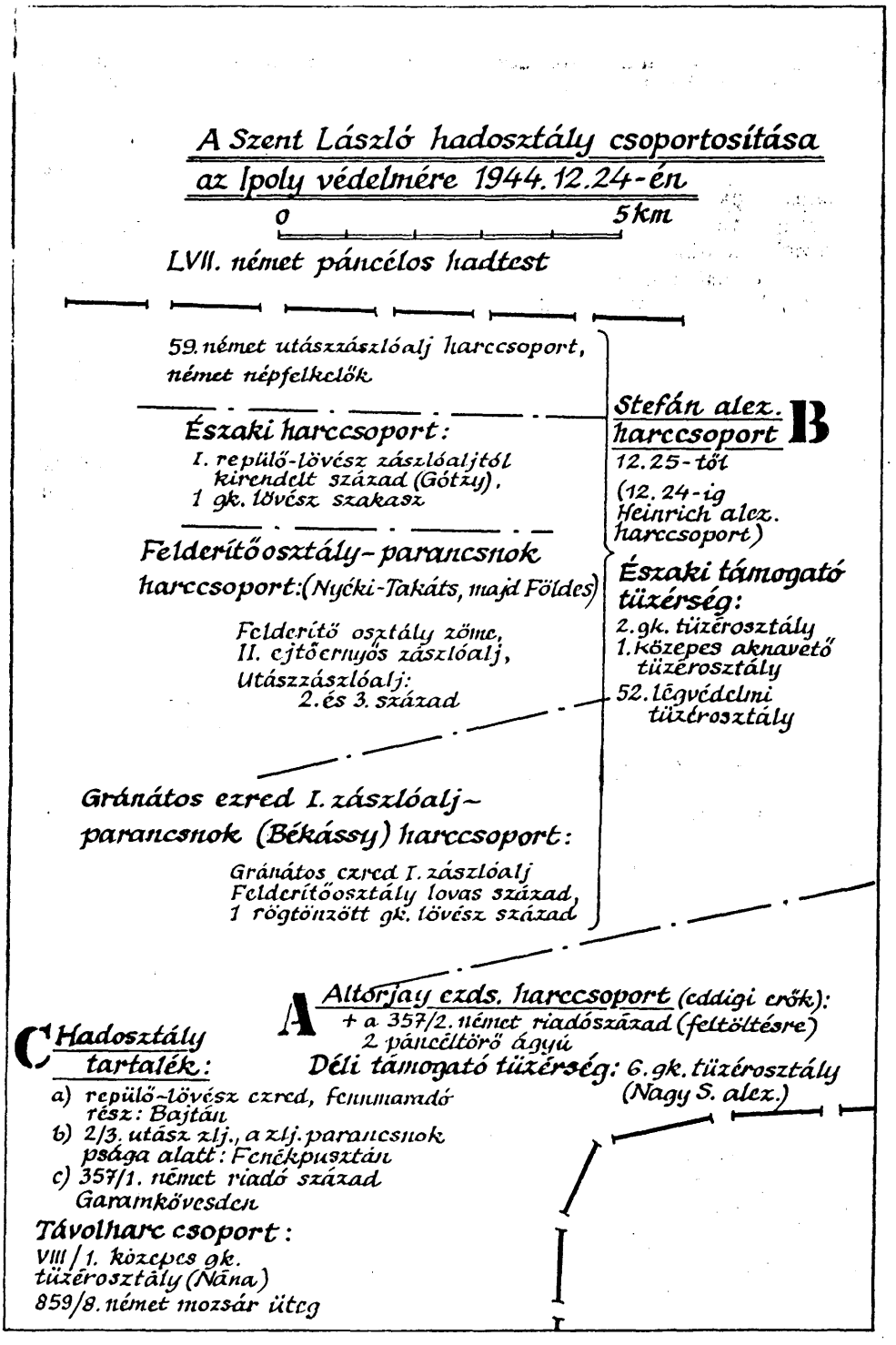
225 „Állandó megfigyelés alatt tartjuk őket"... „Aztán kicsit elbeszélgettünk még, egy pohár bor mellett. Láttam, hogy Hitlert nem sokkal többre tartja, mint én és a csodafegyverekben („Wunderwaffen") sem igen hisz. De azért nem állhatta meg, hogy ne közölje velem, miszerint a magyar alakulatok legnagyobbrészt megbízhatatlanok, pedig a hazájukat kellene védeniük. – Kíváncsi vagyok – feleltem meg rá – hogy, ha Németország területének már csak az egyötöde lesz német kézen, akkor vajon a büszke német haderő, amely a háborút felelőtlenül elkezdte, és – a román csalétekkel, Erdély hovatartozásával – minket is belerántott, még mekkora lelkesedéssel fog küzdeni?! – Erre nem volt mit mondania és békességgel elváltunk.

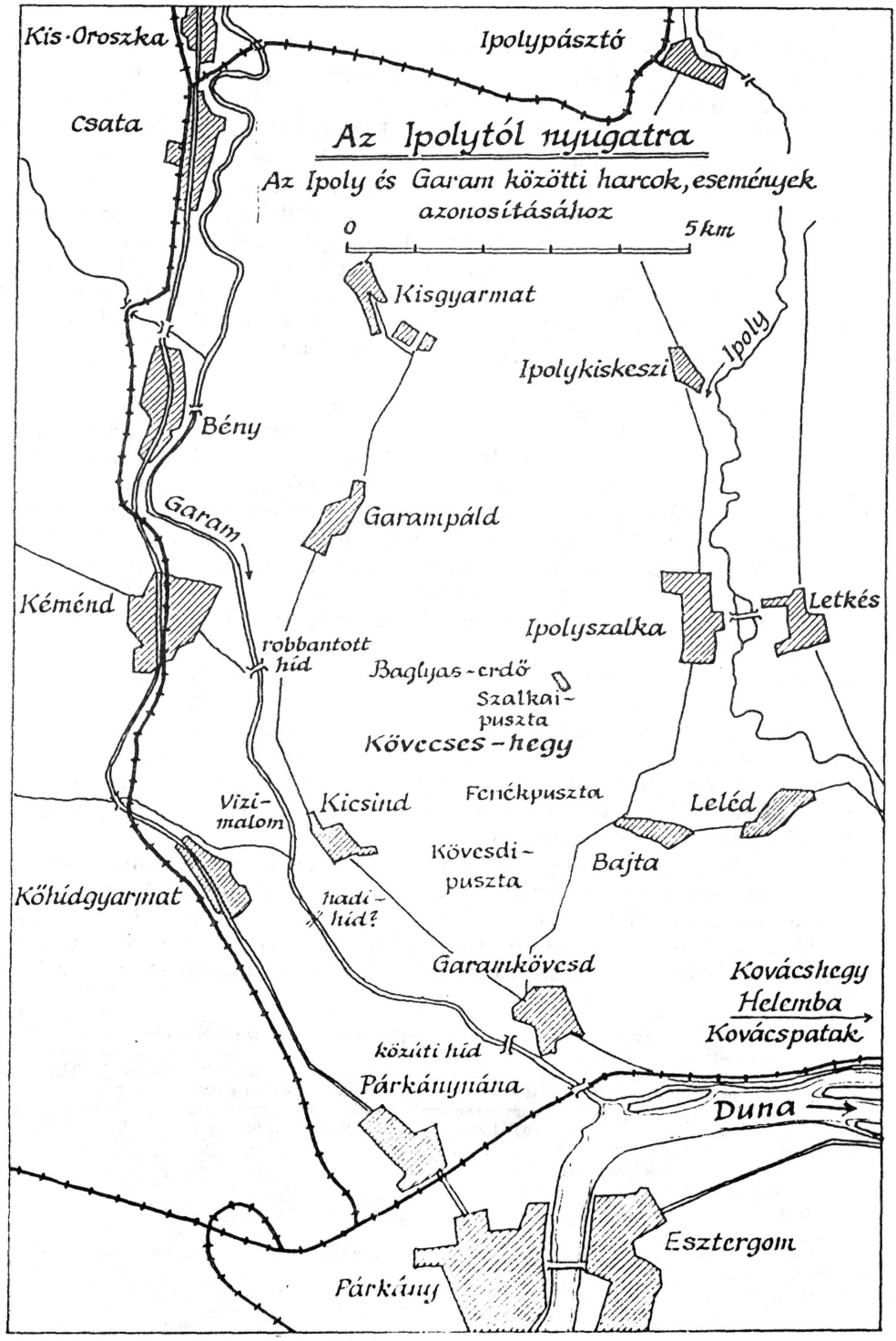
226 *Dárday*-napló, XII. 24., 64. sz. melléklet. 366. Szt. László I. a. 44. XII. 24.

227 Uo. A 64. sz. melléklet szövege és a 67. sz. oleáta-melléklet alapján.

228 Ide kívánkozik még egy magát megnevezni ma sem kívánó egykori ejtőernyős tiszthelyettes levelének néhány sora: „Szenteste, amikor leváltották az 1/II. zászlóaljat, nagyon kevesen voltunk, nagyon elcsigázva vettük át a szeretetcsomagokat és alig vártuk, hogy álomra hajtsuk fejünket. Még el sem aludtam a kicsiny falusi házban (nem is vetkőztem le), amikor riadó volt, mert az oroszok átkeltek az Ipolyon."

229 *Sanna*, 214. o.

A Szent László hadosztály csoportosítása az Ipoly védelmére 1944.12.24-én
0
5km
LVII. német páncélos hadtest
59. német utászzászlóalj harccsoport, német népfelkelők
Északi harccsoport:
1. repülő-lövész zászlóaljtól kirendelt század (Götzy), 1 gk. lövész szakasz
Felderítőosztály-parancsnok harccsoport: (Nyéki-Takáts, majd Földes)
Felderítő osztály zöme, II. ejtőernyős zászlóalj, Utászzászlóalj: 2. és 3. század
Gránátos ezred I. zászlóalj-parancsnok (Békássy) harccsoport:
Gránátos ezred I. zászlóalj Felderítőosztály lovas század, 1 rögtönzött gk. lövész század
Stefán alex. harccsoport B
12.25-től
(12.24-ig Heinrich alex. harccsoport)
Északi támogató tüzérség:
2. gk. tüzérosztály
1. közepes aknavető tüzérosztály
52. légvédelmi tüzérosztály
A Altorjay ezds. harccsoport (eddigi erők):
+ a 357/2. német riadószázad (feltöltésre)
2 páncéltörő ágyú
Déli támogató tüzérség: 6. gk. tüzérosztály (Nagy S. alex.)
C Hadosztály tartalék:
a) repülő-lövész ezred, fennmaradó rész: Bajtán
b) 2/3. utász zlj., a zlj. parancsnoksága alatt: Fenékpusztán
c) 357/1. német riadó század Garamkövesden
Távolharc csoport:
VIII/1. közepes gk. tüzérosztály (Nána)
859/8. német mozsár üteg

Kis-Oroszka
Ipolypásztó
csata
Az Ipolytól nyugatra
Az Ipoly és Garam közötti harcok, események azonosításához
0
5 km
Kisgyarmat
Ipolykiskeszi
Ipoly
Bény
Garam
Garampáld
Kéménd
Letkés
Ipolyszalka
robbantott híd
Baglyas-erdő
Szalkai-puszta
Kövecses-hegy
Vizi-malom
Kicsind
Fenékpuszta
Leléd
Kövesdi-puszta
Bajta
Kőhídgyarmat
hadi-híd?
Garamkövesd
Kovácshegy
Helemba
Kovácspatak
közúti híd
Párkánynána
Duna
Esztergom
Párkány

szerény karácsonyi ajándékcsomagokat az Ipoly-parton védelemben levő kerékpáros és nehézfegyverszázadának, este nehézakna becsapódástól a lábán súlyosan megsebesült.[230] Az összpontosított – több sebesülttel, halottal is járó – aknatűz alighanem a harcállásponton telepített R7 rádiónak volt köszönhető.

A Dárday-naplóból kitűnik, hogy a letkési hídfő és az ipolyi folyóvédelem harcait a hadosztály tüzérsége is támogatta, lehetőségéhez mérten.[231] Ez azonban a – hadrendhez képest – megfogyatkozott tüzéralakulatok és a felvonulás nehézségei miatt késve és korlátozottan történt. A hadosztály-tüzérparancsnok és törzse ugyan már XII. 20-án délben Párkánynánára érkezett, de a másnapra Bajtára várt VIII. közepes gépvontatású tüzérosztály üzemanyag híján még Hajmáskéren vesztegelt. Az 1. közepes aknavető tüzérosztály két megmaradt fogatolt ütegét pedig a hadosztály vezérkari főnök által XII. 20-án kiadott felvonulási utasítás is csak XII. 23-ára várta.[232]

A hadosztály alárendeltségébe került 6. és 2. gépkocsizó tüzérosztályról a hadosztályparancsnokság XII. 22-i intézkedése *(1. sz. szövegmelléklet, 116–117. o.)* kapcsán már szó volt. Ezek az egységek, a XII. 23-i tüzérségi jelentés szerint[233] a nap folyamán 1207 lövésből álló bénító- illetve zavaró-tüzet adtak le „páncélos támadás el-hárítására, gyalogos gyülekezések szétverésére, átkelési kísérlet meghiúsítására. Ellenséges támadások a tüzérségi tűzben részben megakadtak."

A VIII. közepes gépvontatású tüzérosztály egy ütege végül is csak XII. 24-én 8^{h}-kor vált tűzkésszé,[234] hasonlóan a 23-án éjjel Bajta–Leléd általános területére felvonult 1. közepes aknavető tüzérosztály két ütegéhez. A részletekről Bakay emlékirata tájékoztat.[235]

Az osztály, erőltetett menet – „lépés-ügetés" – után, XII. 22-én szállásolt be és kapott eligazítást Garamkövesden. Itt szól Bakay a „Marinéninek" becézett PO–2-es éjszakai bombázókról. (Erről Martin is ír.[236]) Frontot jártak emlékezhetnek, mennyi kellemetlenséget, de veszteséget is okoztak a lassú, kétfedelű, csillagmotoros, varrógépre emlékeztető hangú, többnyire nők vezette gépek, aknagránát nagyságú bombáikkal, elrabolva az amúgy is ritka éjszakai nyugalmat. Bakayék ütegéből is jónéhányan megsebesültek.

A tüzelőállásba került 1. üteg főfigyelője Ipolyszalkától délre 1,5 km-re volt, az osztályparancsnoki figyelő pedig a szalkai templomtoronyban. Az összpontosított tűzcsapásokat innen irányították. A XII. 24-én reggel 7h-kor tűzkész 1. és 3. üteg vonalait erős ellenséges akna- és tüzérségi tűz súlyosan megrongálta. Ennek ellenére megkezdték a tüzelést, két napon át folytatva a tűzpárbajt, noha a ka-

230 *Nyéki-Takáts*, 53. o. – Nagy Valér hadnagy, zászlóalj segédtiszt a szomszéd szobában levő – akkor létesített – az ejtőernyősökkel közös harcállásponton, zongora mellett néhány karácsonyi énekkel ünnepelt Sannáékkal. Az éppen a térképet tanulmányozó és összeesett Nyéki-Takáts százados csizmáját – a por elülte után – levágták lábáról, majd a pincében kapott elsősegélyt. (Széchenyi százados és Zichy főhadnagy is jelen voltak.) A zászlóalj orvos – dr. Szellő Ambrus – kezébe azonban csak 26-án került az osztályparancsnok, addigra gázödémával. (Lábát az amputálástól csak a csoda – és saját, a csonkítást megtagadó elszántsága – mentette meg. Hadirokkant lett. M. É. Lovagkereszt kitüntetése alapján nemrég avatták vitézzé.)

231 Pályi hiányolta a tüzérségi támogatást. (*Pályi*, 12. o.)

232 *Dárday*-napló, XII. 20. és uo. 55. sz. melléklet.

233 Uo. XII. 23., 63. sz. melléklet

234 Uo. XII. 24.

235 *Bakay*, 3–5. o., és 45. I.23-án készült harctudósítása az 1/1. üteg harcairól 44. XII. 26–27-én. *Dárday*-napló, 45. I. 24., 98. sz. melléklet

236 *Martin*, 23. o.

rácsonyeste viszonylagos nyugalomban telt el. A rohamtüzérek felvonulását és a német páncélosok visszavonulását – amiről alább szólunk – Bakay is észlelte. A 25-én újból fellángolt harcok után éjszaka az üteg – Bajta-É-ra ment tüzelőállásba, majd Misley ezredes parancsára 26-án délelőtt az Ipolyvédelemből Fenékpuszta felé visszavonuló utászokat támogatta, Lelédet és az Ipolyszalka-bajtai műutat tűz alatt tartva. Innen délután – az orosz gyalogsági támadás közeledtével – Rapaics százados, osztályparancsnok parancsára – Kövesdi-pusztára vonult vissza.

Ipolyszalkához és XII. 24-éhez visszatérve adjuk át Martinnak a szót: „Már 24-én feltűnt, hogy egyre több gépesített egység – német páncélozott jármű – érkezik észak felől, Garamkövesd irányába folytatva útját. A német visszavonulás még 25-én délelőtt is tartott. Harckocsik, rohamlövegek, páncélvadászok, páncélgépkocsik és páncélozott lövészkocsik követték egymást tarka összevisszaságban, részben sérülten, némelyiket vontatták. Közel 200 db-ot számoltunk meg. Minthogy ellenirányban semmilyen német csapatmozdulat nem volt észlelhető, hamarosan felötlött bennem, hogy itt mi most – mint a magyar alakulatok a háború során annyiszor – az utóvéd szerepét fogjuk játszani."[237] (Meg kell jegyezni, hogy a járművek nem a letkési hídon át jöttek – ez 25-én már nem is volt lehetséges – hanem Ipolykiskeszi felől.)

Lajtos erről a következőket írja:[238] „XII. 24-én késő este megjelentek az első visszavonuló német csapattöredékek észak felől jövet. Most már világosan látható ténnyé vált, hogy LXXII. hadtest parancsnoka mit hallgatott el, illetve, hogy miben hazudott. Ő ugyanis magyarok számára szolgáló utánpótló vonalakról beszélt, holott valójában arról volt szó, hogy megvert alakulatok számára kellett biztosítanunk visszavonulási utakat, éspedig kizárólag német csapatokról volt szó..."

Mindehhez még vissza kell utalnunk a hadászati eseményeket a legtömörebben összefoglaló Gosztonyi idézetre,[239] hozzáfűzve a következőket. A Guderian parancsára a Dunántúlról átdobott német 3. és 6. páncélos hadosztálybeli „gránátosok" (gépkocsizó gyalogos egységek) és az ezen a frontszakaszon harcoló 8. német páncélos hadosztály még bevethető harckocsijai az Ipolyszakállas–Kistompa[240] térségében Ipolyság elfoglalására irányuló sikertelen ellentámadásukkal annyit azért elértek, hogy a már Léváig jutott szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg élei kénytelenek voltak visszafordulva a németeket hátba támadni. Ez néhány napig késleltette a Garam balpartján indított – a Dunához irányuló – bekerítő előretörésüket is. A már XII. 21-én Schmidték[241] által észlelt Garampáldnál és Bénynél feltűnő szovjet harckocsik visszafordultak. Guderian fő célja, a Kisalföld szovjet lerohanásának átmeneti elhárítása tehát megvalósult, de a megvert német páncélos alakulatokat így is bekerítés fenyegette. Csupán a Szent László hadosztály áldozatos Ipolyvédelmének köszönhetően vonulhattak még időben, zavartalanul vissza. A szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg páncélosai ezután – az utóvédként északon hagyott német gránátosokon át – könnyedén törhettek a Garam balpartján ismét dél felé, Kicsindet már 25-én elfoglalva. Minderről az Ipolypartot védelmező szentlászlósok mit sem tudtak...

237 Uo. 27–28. o.
238 *Lajtos*, 46–47. o.
239 *Gosztonyi*, 1978., 101. o.
240 *Dombrády–Tóth*, 396–397. o.
241 *Lajtos*, 38. o.

A kicsindi hadihíd. Visszavonulás az Ipolytól

Lajtos XII. 23-ára teszi a parancs kiadását hadihíd verésére, a Garamon át, Kicsind-délen. (A szükséghíd anyagát Ruttkay szállíttatta a helyszínre a csilizradványi utász-békehelyőrségből.[242]) Mint Lajtos írja, a túl korai elkészítés ellenséges légi-, illetve tüzérségi támadást vonhat maga után. A híd XII. 26-án hajnalra készült el, de feladatát alig töltötte be. Sorsát illetően a Dárday-napló meglepetéssel szolgált. Minden eddigi ismert jelentősebb emlékirat megegyezik abban, hogy a kicsindi hadihidat a hadosztály – az ellenség fenyegető közelsége miatt – használhatatlanná tette. Így például Lajtos szerint XII. 27-én reggel parancsot adtak a felrobbantására,[243] Pályi tudni véli, hogy Mersich százados, utász-század-parancsnok felgyújtatta,[244] Sanna XII. 27-én – dél tájban – egy Kicsindtől keletre eső magaslatról felismerni vélte a hadihíd roncsait:[245] Ezzel szemben a Dárday-napló XII. 27-i bejegyzés szerint „a hadosztály tüzérparancsnok közli, hogy a kicsindi hadihíd ép állapotban az ellenség kezére került és az ellenség kisebb erőkkel megkezdte átkelését." Egy további aznapi bejegyzés szerint „a nyugati oldalon csekély német erő és a hadosztály egy (utász?) zászlóaljának megfogyatkozott egyik százada" véd. A víz sodra csak a híd egy tagját nyomta meg.[246] A napló további részében a hídról nem esik szó. (Mi még visszatérünk rá.)

Minthogy a január utolsó napjaiban a Garamon átjutott szovjet erők – a Dárday-napló szerint már XII. 28-án estig – elérik Párkánynánát és Kőhídgyarmat-keletet, fel kell tételezni, hogy mind Garamkövesdnél, mind Kicsindnél átkeltek a Garamon. Ez azonban még nem bizonyítja, hogy a hadihíd mindvégig ép maradt.

Jellemzi a hadvezetés tájékozatlanságát, hogy a tüzérparancsnok XII. 27-én 6^{h}-kor még intézkedést ad ki a kicsindi hadihíd „Kéménd DK. útvillák ált. területén a rep. löv. e. egy zászlóalja" által történő biztosításának tüzérségi támogatására,[247] miközben a szovjet harckocsizók már az ettől délre 4,5 km-re fekvő Kicsindet is egy nappal előbb elfoglalták.

Visszatérve XII. 25-éhez és az Ipoly vonalát védő alakulatokhoz, a nap folyamán – helyzetmegítélés és mérlegelés alapján – a hadosztályparancsnokság az általános visszavonulás mellett döntött,[248] azonban ehhez német hozzájárulást nem remélhetett. Egy harcoló csapat parancsnoka viszont, megszakadt összeköttetés esetén, fenyegető helyzetben maga is elrendelheti a visszavonulást. Ezért a vezérkari főnök tiszti futárokkal titkos parancsokat küldetett szét, Baráth alezredest pedig – nagy megrökönyödésére – az addig kitűnően működő vezetékes összeköttetés megszakítására utasította, „hibára" való hivatkozással. Később azonban – az összeköttetés helyreállításakor – kiderült, hogy Heinrich alezredes a helyén maradt, és nem is volt hajlandó „gyáván" visszavonulni – még hadosztály-parancsnoki parancsra sem.

242 Uo. 42. o.
243 Uo. 51. o.
244 *Pályi*, 48. o.; 54/19. o.
245 *Sanna*, 214. o.
246 *Dárday*-napló, XII. 27. A bejegyzés nem szól az erős jégzajlásról.
247 *Dárday*-napló, XII. 27., 72. sz. melléklet.
248 *Lajtos*, 47-50. o.

A repülő-lövészezred tovább sorsát Pályi írásából ismerjük. A XII. 24-én éjfélig a letkési hídfőből kivont I. zászlóalj 25-én,[249] pihenőben, végre tisztálkodással, fegyverkarbantartással foglalkozhatott. Azonban a vezérkari főnök parancsára – Pályi tiltakozása ellenére, hiszen aknavetőik is harcban maradtak Ipolyszalkán – át kellett adniuk a már említett 30 főt Götzy Pál hadnagy parancsnoksága alatt, folyóvédelemre, Ipolykiskeszi térségébe. Lajtos ugyan két óra múlva visszarendelte őket, de Pályi futára már nem érte el a csoportot. Götzy, 25-én estére jutva Ipolykiskesziig, a templomban ütötte fel harcálláspontját, de már 26-án hajnalban szovjet támadás érte.[250] Götzy – ejtőernyősökkel keveredve – nyugat felé harcban kitért, de Garampáld–Kéménd táján szovjet gyűrűbe került. Alakulata felmorzsolódott. Őt két ejtőernyős vitte eszméletlenül Garampáldra, ahol szovjet fogságba esett.[251]

Pályi végül a maradékkal Szalkai-pusztára vonult vissza. A hadosztály vezérkari főnök XII. 25. 17h-i rádióparancsa szerint az I. repülő-lövészzászlóalj vonuljon Garampáldra a kéméndi híd biztosítására.[252] Szalkai-pusztáról elindulva sötétedés után Pályiék a Baglyas-erdőben találják meg – véletlenül – Heinrichet és törzsét. Az ezredparancsnok és segédtisztje, Cirfusz őrnagy tájékozatlanok. Pályiék biztosított menetben indulnak tovább Kéménd felé. A Kicsind, illetve Kéménd irányába kiküldött járőreik eltűnnek – mint később kiderül, fogságba esnek. Tovább vonulva a völgyből harckocsizaj hallatszik. Pályi – Ősze főhadnagy javaslatára – elál az áttörési kísérlettől. Az orosz alakulatok mellett lassan, óvatosan tovább húzódva – egy őrszemet megtévesztve, egy másikat leütve – több oldalról is tűzbe kerülnek, míg végre megpillantják a műutat és mögötte a Garamot. Mánfay hadnagy (Pályi „Mátay"-t ír) járőre Kicsinden szovjet csapatokat és harckocsikat észlel. Így Pályi a megmaradt 40 emberével egy vízimalomtól északra[253] a folyó átúszása mellett dönt.

Egy német páncélvadász a közelben tüzel – ismeretlen célra – más harctevékenység nincs, ellenség nem látszik. Gázló híján szerelvényüket, ruhájukat a malom ajtaiból készített tutajra téve nekivágnak a szélén befagyott, középen zajló, vagy 60 m széles Garamnak. Ősze főhadnagy a tutajról, felöltözve, nyakában géppisztollyal a vízbe esik és a jégtáblák elsodorják. Egy fő így jár az úszók közül is. A csuromvizes emberek a dermesztő hidegben a közeli kéméndi házakban találnak menedéket. A 3. század töredéke és Szabó mű. hdgy. néhány embere a felrobbantott kéméndi hídon mászik át.

A repülő-lövészezred parancsnoksága és a II. zászlóalj további sorsát illetően Pályi – mint írja – adatait összefüggéstelen részletekből, hallomásból, illetve Lajtos leveléből nyerte. Ezek szerint Heinrich ezredparancsnok a hadosztályparancsnokság XII. 25-i, majd 26-án megismételt parancsát, hogy a Kicsindtől délre levő hadihídon keljen át, a magyar repülőkatona becsületére hivatkozva megtagadta. A hadosztályparancsnok ezért Heinrichet leváltotta és Pályit nevezte ki ezred-

249 *Pályi*, 37. o.

250 *Dárday*-napló, XII. 25.: „Misley ezredes közvetíti a hadosztály tüzérparancsnok parancsát, hogy Ipolytölgyes-ÉNy-on az elg. hidat vert, amelyen erős gk. és jmű. forg. van, Ny-i irányba. Ezt a célt a Nána alatt állásban levő né. mozsár üteg vegye tűz alá."

251 *Pályi*, 38. o. Götzy Pál 3 év szovjet hadifogság, majd itthon elszenvedett 3 év börtön után tudott 1956-ban külföldre távozni.

252 *Pályi*, 38–48. o.

253 A vízimalom a régi 75 000-es térképen jelölve van, 1 km-re északra Kicsindtől. *(L. a térképet a 127. oldalon.)*

parancsnoknak.[254] Ez a parancs azonban Pályit már nem érte el. Az ezredparancsnokságon ezután történtek tisztázatlanok. Tény, hogy Cirfusz és Novotny őrnagy, segédtisztek, a segélyhely orvosával és az ezredvonat még 26-án, ellenséges behatás nélkül kelt át a kicsindi hadihídon. Mintegy 30 fő a II. repülő-lövészzászlóaljból ugyanakkor a híd mellett gázolt át a Garamon – a hídparancsnok jelentése szerint.[255] Bazsó főhadnagyot, a II. repülő-lövészzászlóalj páncéltörő szakaszparancsnokát – aki 26-án hajnalban érkezett maradék 5 emberével a hídhoz – Mersich százados, hídparancsnok, a keskeny híd túlterheltsége miatt várakozásra intette. Egy faházban elaludtak és erős tűzre ébredve a szürkületben látták, hogy az oroszok már mindenhonnan lőtték az átkelésre váró magyar egységeket. Noha a körön kívül voltak, „a zűrzavarban és félhomályban" sikerült a hídon átkelniük.[256]

Eközben a Baglyas-erdőben körvédelemben levő II. repülő-lövészzászlóaljmaradék Freyer őrnaggyal, Tarajossy századossal fogságba esik. Heinrich ezredes hősi halált hal.[257]

Ugyanekkor a két utászszázad még az Ipolyszalkától délre eső folyószakaszt védte támpontszerűen. Palágyi hadnagy írja:[258] „December 26-án délután, szürkületkor a tőlünk délre levő védősávot elfoglaló gépkocsizó-lövész alakulat katonái »jobbszárny feladva« kiáltásokkal vonultak vissza mellettünk. Ekkor századparancsnokomtól, Bóra Gyula századostól azt a parancsot kaptam, hogy derítsem fel a tőlünk mintegy 2 km szélességben délre fekvő terepszakaszt. Ezt szakaszom három önként jelentkező tagjával együtt elvégeztem, de akkor – este 6 körül – ott még nem találkoztunk oroszokkal, bár a túlpartról tüzeltek ránk. A következő parancs védőállás foglalásáról szólt, szakaszommal, a század jobbszárnyán, az Ipolyra merőlegesen. Harcálláspontomat egy az Ipoly partjához közel levő felrobbantott cseh erőd képezte. Szakaszommal ebből kiindulva alakítottunk ki védővonalat, amely a cseh erőd helyén levő mintegy 15 m átmérőjű gödörtől eltekintve »meztelen« volt, mert a –15°-os hidegben embereim csak mímelték a beásásra vonatkozó parancs teljesítését. Megerősítésül egy Szabó nevű zászlós villámgéppuskás szakaszát kaptam, két villámgéppuskával. Az egyik üzemképtelen volt, a másik hamarosan azzá lett. Este 9 óra után indult meg az orosz támadás. Tőlünk jobbra 1 km-re kellhettek át az oroszok az Ipolyon és igen nagy tömegben, hármas-négyes csoportokban összekapaszkodva, »huri-huri« kiáltással lépésben közeledtek felénk. Akiket az erődrom peremén tüzelőállást foglaló Szabó zászlós villámgéppuskája és saját puskalövedékeink eltaláltak, azokkal nem törődtek, újra összekapaszkodtak és feltartóztathatatlanul közeledtek felénk. Közben a másik villámgéppuska is csütörtököt mondott és amikor a támadók mintegy 50 m-re lehettek harcálláspontom peremétől, Szabó zászlós jajgatni kezdett, mert eltalálták. Ekkor már egyedül voltam. Egy otthagyott puskából

254 Lajtos Árpád 1983. I. 06-i levele Pályi Györgyhöz. *Pályi*, 47. o.

255 *Pályi*, 47. o.

256 *Pályi*, 54/13. o. Pályi – Magyarországon jártában – találkozott Bazsó főhadnaggyal. Eredetileg két rajból álló szakasza csökkent le a letkési hídfő védelmében, négy nap alatt, 5 főre.

257 *Pályi*, 21., 44., és 54/18. o.

258 Dr. Palágyi Tivadar levele Martin Kornél birtokában. Palágyi 1945-ben az új „demokratikus" honvédség tagjaként, a Dunántúlon, aknamentesítést végezve egy szabálytalanul telepített szovjet aknára lépett. A robbanás nyomán egyik lábfejét elvesztette. Ezután szerzett mérnöki diplomát, doktorátust.

kilőttem a töltényeket, majd a zászlóst a vállamra kaptam és elindultam vele a rom hátsó pereme felé. Mikor odaérve visszanéztem, a túlsó peremen már orosz katonák álltak. Szabó zászlós hangosan jajgatott a fájdalomtól; így utólag ennek tulajdonítom, hogy nem lőttek rám, legalábbis nem találtak el. A sebesültet hátravittem 1 km-re levő századparancsnoki harcálláspontunkra, egy malomba. Az egészségügyiek gerinclövést állapítottak meg. A zászlós menthetetlen volt."

Az Ipoly-parton az utász századtól északra levő alakulatok – felderítő osztály, ejtőernyősök – XII. 26-án alkonyatkor kezdték meg a leválást, mind erősebb szovjet folyóátkelési kísérletek közepette. Ipolyszalkán már beszivárgott ellenség volt.[259] Kiszámíthatatlan irányokból egyre szaporodó lövöldözés közepette folyt a gyülekezés a visszavonuláshoz. A felderítő osztály törzse, v. Földes Gyula százados, az új osztályparancsnok és v. Nagy Valér hadnagy segédtiszt embereikkel, Martin hadnagy, szakasza Ipolyszalkára vezényelt részével és az ejtőernyősök egy töredéke Karsay főhadnagy, géppuskás századparancsnokkal Fenékpusztán éjszakázott egy sereg más töredékalakulattal, köztük néhány némettel is. Ott már alapos aknatüzet kaptak. Másnap reggel a tisztek, egy rangidős – sötétzöld parolis – alezredes parancsnoksága alatt, mindenféle összeköttetés híján a kicsindi hadihíd elérését tűzték ki célul, nem sejtve, hogy utolsó harcos napjuk előtt állnak.[260]

A hadosztály felmorzsolódása

A Szent László hadosztály felmorzsolódása már a letkési hídfőben megindult a II. ejtőernyős zászlóalj és a repülő-lövészezred nagy része, valamint a XII. 24-én bevetett rohamtüzérek csaknem teljes feláldozásával.

A repülő-lövészezred maradékának további sorsáról, végzetéről az előző fejezetben írtunk. A felderítő osztály Ipolyszalkától északra védő kerékpáros és nehézfegyverszázadának maradéka a Baglyaserdőn keresztül jutott el a Garamhoz. Sikeresen átúszva azonban a következő napokban katasztrofális veszteségeket szenvedtek, mindhárom megmaradt hivatásos tisztjük – Puky főhadnagy, Lelkes hadnagy, v. László hadnagy – légitámadások során elesett.[261]

A felderítő osztály lovasszázada – máig tisztázatlan körülmények között – XII. 27-én szovjet fogságba került, Pályi – hallomásból szerzett – értesülése szerint ahelyett, hogy védték volna a hadihidat. Pályi ezzel igazolva látta bizalmatlanságát, amikor nem alkalmazta őket Letkésen.[262] Az 1. közepes aknavető tüzérosztály osztály-segédtisztjének harctudósítása szerint[263] azonban a Széchenyi-huszár-század XII. 27-én hajnali 2^h után indul Garamkövesd pusztáról „Kicsind felé, hogy Ny. felé felderítsen". Akkor pedig már a hadihíd – mint láttuk – körül volt véve a támadó szovjet erőkkel. Márpedig az erőviszonyok ismerete nélkül nehéz ítéletet

259 *Martin,* 31. o.

260 Uo. 32–33. o. A *Dárday*-napló XII. 26-i 71. sz. melléklete szerint az utászzászlóalj képezett Fenékpusztán hadosztálytartalékot, a zászlóaljparancsnok parancsnoksága alatt. Ez csak a zászlóaljtörzs és az 1. század lehetett, mert a 2–3. század az Ipolyvédelemben vett részt. Az említett „rangidős" így alighanem a fenékpusztai parancsnok, Koppány alezredes volt.

261 A felderítő osztály nehézfegyverszázad röppentyűs szakaszparancsnoka – egy tartalékos zászlós zászlós – szóbeli közlése 1946 nyarán Martin Kornélnak.

262 *Pályi,* 21. o.

263 *Dárday*-napló, XII. 27., 74. sz. melléklet. *(3. sz. szövegmelléklet, 135. o.)*

mondani Széchenyiék fölött. Tény, hogy a hadifogságban sem gróf Széchenyi százados, sem gróf Zichy főhadnagy nem beszélt „átállásról"[264]

XII. 27-én – a hadosztály Ipoly–Garam-közi alakulatai felmorzsolódásának utolsó napján – a lejátszódó tragikus események szemléltetésére három írásos emlékhez fordulunk. Elsőként tovább idézünk Palágyitól. „Miután visszavonulásunk megkezdésekor kiderült, hogy az orosz csapatok már tőlünk nyugatra is feltűntek, századparancsnokom engedélyével megkíséreltem a századtól elszakadva a Garamhoz eljutni. Kétórai gyaloglás után már minden irányból lőttek rám, majd hamarosan körülfogtak és egy nagyobb fogolycsoporthoz kísértek. Ott volt a századom is, parancsnokával együtt. Miután pisztolyomat, látcsövemet, karórámat elvették, az orosz katona megkérdezte: »Bum-bum jeszty?« – »Nyet« válaszoltam, naívul azt gondolván, hogy a hátizsákomhoz nem nyúlnak. De persze ezt is kifosztották és amikor az orosz megtalálta tartalék pisztolyomat, cifra káromkodások közepette habozás nélkül a halántékomhoz szorította és meghúzta a ravaszt. Azt hittem, hogy a pisztoly töltve van, de kiderült, hogy nem volt és az orosz ennyivel beérte. Bóra százados, aki mindezt látta, gondolatban elbúcsúzott tőlem – mesélte utólag."

A tüzérparancsnok a hadosztály tüzérségét legnagyobbrészt még időben áttelepítette a Garamtól nyugatra.[265] Az 1. közepes aknavető tüzérosztály esetében azonban ez az intézkedés elkésett, ami egyben vesztüket is jelentette. Bakay emlékezéséből – kiegészítve a Dárday-anyagból előkerült harctudósítással[266] – az alábbiakat idézzük:

„December 26-án a Kövesdi-pusztán éjjelezve, 27-én hajnalban kaptam szóbeli parancsot Rapaics százados úr, osztályparancsnoktól, hogy az ütegem Kicsind területén menjen állásba és ott vegyem fel a kapcsolatot Misley ezredes úrral. Az üteg Garamkövesd pusztáról $6^h30'$-kor indulva szántóföldeken át vezető földúton haladt Kicsind felé. A község előtt egy igen szűk, meredek és hosszú horhoshoz értünk. Valamilyen előérzettől vezérelve ketten – felderítőmmel, Kassay hadapródőrmesterrel – lovainkat kantárszáron vezetve értünk ki a horhosból az első házakhoz. Sehol egy lélek. Egyszerre csak elhúz mellettünk osztályparancsnokunk, DKW-jával, mellette segédtisztje, még egy tiszt és a gépkocsivezető. Mosolyogva integetnek. Alig voltak 200 m-nyire, amikor az egyik házból géppisztolyos oroszok ugrálnak ki s körülvéve az autót kirángatják a bennülőket és betuszkolják a ház udvarába. Jobban körülnézve, a ködös árterületen számtalan ruszkit láttunk, amint főzték a reggelijüket, mit sem törődve a történtekkel. Mi ketten sem tehettünk semmit. Hihetetlenül hangzik, de szép lassan megfordultunk vissza a horhos felé, lovainkkal a hátunk mögött, golyófogónak. De senki nem lőtt, nem jött utánunk. Így, megfordítva az üteget, visszaindultunk Kövesdi-pusztára, az otthagyott két üteghez. Menet közben utunkat keresztezte egy 10–12 fős gyalogos csoport, takarókba bugyolálva. Stefán Valér alezredes úr[267] és törzse

264 Martin Kornél személyes emléke.

265 *Dárday*-napló, XII. 26., '71. sz. melléklet, és XII. 27.

266 „M. kir. 1. honv. köz. av. tü. oszt. – 1. üteg. – harctudósítás. –1/1. üteg harcairól. 1944. évi december hó 26–27-én." 1 o. „Tp. Z–469, 1945. évi január 23-án. – Bakay Zoltán hdgy. üp." *Dárday*-napló, 45. I. 24., 98. sz. melléklet.

267 Stefán Valér vezérkari alezredes, a gránátos ezred parancsnoka XII. 25-étől a hadosztály „B" (északi) védelmi harccsoportjának parancsnoka volt. Szovjet fogságba esett, valószínűleg XII. 27-én.

M.kir.1.köz.gv.tüzérosztály. Szent László ho.tpk.

74.

Harctudositás az
1.köz.av.tüzérosztály harcairól 44.XII.27-28-ig.

XII.hó 26-án 19^{h}-kor az osztály állástváltoztatott:
opk:Garmakövesd psz.
Lü : Bajta Ny. Bacskorok irás területén tüzelőállás,figyelőHeczkut szölő irás "t" betüjénél.
3.ü: tüzelőállás Garamkövesd psz-tól É-ra 245.Fi.ettől ÉK-re 1.km-re 213.
Osztály feti:Fenék psz-án.
Az éjtszaka folyamán a vonalas ök.Fenék psz-val megvan és kb.27-én 0^{h}-ig az opk.tud beszélni Misley ezredes ur tü.csop.pk-al.
0^{h}-és 2^{h} között az ök. Fenék psz-val megszakad.A helyzet nem áttekinthető.
Az időközben beérkező Széchenyi szds.hu.szd.pk. utba indul szd-val Kicsind felé hogy Ny.felé felderitsen.
A bizonytalan helyzetre való tekintettel az opk.elrendeli az 1.ü-nek az állásváltoztatást Kicsind K-re.A világosodásig jelentős esemény nem történik.
Kb.8^{h}-kor az opk.szgk-n,az o.beti kiséretében Kicsindre megy,hogy ott a a helyzetről tájékozódjék.Nekem azt a pcs-ot adja,hogy mig vissza nem tér-egy óra mulva-Maradjak Garamkövesd psz-án a szükebb törzzsel együtt.

8^{h}30-ra beérkezik a gránátos ezred pk-a,akit tájékoztatok a helyzetről. A tájékoztatás után az ezred pk. tovább megy É-felé.

9^{h}kor Bakay hdgy.1.üpk.érkezik háp-omra és tájékoztat arról hogy az opk-t Kicsindén elfogták és Kicsind felől szd-nyi elg.gyság és három harckocsi nyomul K-felé.
A 3.üpk-val Hargitay fhdgy-al közöltem távbeszélőn a helyzetet,aki az osztályparancsnokságot átvéve ütegével bevonult Garamkövesd -psz-ra.
Közben visszaérkezik a gránátos epk.,aki miután a helyzetről tájékozódik elrendeli hogy az osztály a gr.e.törzshöz csatlakozva vonuljon É-felé.Szándéka:a rep.löv.e.részeihez csatlakozni és igy nagyobb erővel áttörni Ny.vagy D.felé.
Az ütegek fegyelme ekkor már felbomlik.A legénység egy része az épületek közt bujkál,másik része. elindul Ny-felé hogy csatlakozzék az elghez.Négy vetővel és kb.hatvan emberrel az osztály megmaradt része megindul a gr.e. törzs után É-felé.Öt percnyi menet után gpi.tüzet kapunk és látjuk,hogy az ezred törzs szétszórodva fut D-felé.Hargitay fhdgy. vissza forditja a vetőket és kiadja a pcs-ot:Menet Garamkövesd psz-át D-nek".A legénység az elg.gpi.tüzet halva,nem teljesiti a pcs-ot.Fegyvereit elhányva menekül.Hargitay fhdgy.elrendeli,hogy a tisztek és a megmaradt legénység/ 5 fő / próbáljunk kitörni a Garamkövesdi hid felé.

Elindulva D-i irányban kb.5oo.méter után gránáttüzet kapunk.Ekkor a már kimerült Hargitay fhdgy.feláll és feltartja a kezét.4oo méterre Ny-ra tőlünk integető oroszokat látunk.
Tovább menetelve D-nek elérjük a Garamot.Itt a jégtáblákon átkelve a tulsó parthoz érünk ,hol saját felderitő részekkel találkozunk.
Összesen öten jöttünk át: v.Farkas hdgy.sgt.,Bakay hdgy.1.üpk.Papp hdpr 3.ü.feti.és két osztályküldönc.

Utközben láttam a vezo-t és az o.feti-t,amint Garamkövesd felé menekültek.Feltehető,hogy ők is átjutottak a Garamon.

44.XII.28-án.

o. Farkas János hgy.
osztálysegédtiszt.

303./H. ho. tpk 5 Törzs. I/2.
Napló: 74.1. mell.

3. szövegmelléklet

volt. Jelentkeztem nála és tájékoztattam a Kicsindnél tapasztalt helyzetről. Azt a parancsot kaptam, hogy vonuljunk Garamkövesd-pusztára és ott egyesülve a 3. üteggel, északra, az ejtőernyősök és a gránátos-ezred állásai felé menetelve ott kitörünk, mert be vagyunk kerítve. A Kövesdi-pusztára vittem az üteget és a történteket jelentettem v. Farkas hadnagy, zászlóalj-segédtisztnek. A 3. üteg beérkezése után Hargitay főhadnagy úr vette át a parancsnokságot és Stefán alezredes úrék után északra a gyalogság állásai felé vonultunk. Menet sorrend 3.–1. üteg volt. Meredek emelkedőn a 3. üteg éle a hegy gerincéhez ért, ekkor géppisztolytüzet kapott s találkoztam Stefán alez. úrék visszafelé futó részeivel. Hargitay főhadnagy az osztályt visszairányítja Garamkövesd-pusztára. Az osztály-segédtiszt javaslatára elhatározza, hogy megpróbál áttörni Garamkövesd felé. A legénység azonban a parancsot megtagadja. Elbújik, jelvényét és rendfokozati jelzését leszakítja. Nagy része Pőhl hadnagy vezetésével, másik része Cifra őrmesterrel az istállóban és a házakban. Hargitay főhadnagy a helyzetet látva elrendeli, hogy a tisztek személyileg próbáljanak áttörni. Bajta felől harckocsizúgást, lövegtüzet hallva Farkas hadnagy, osztálysegédtiszttel és néhány önként jelentkezővel elindulunk délnyugat felé. Később Hargitay főhadnagy és Papp hadapród-őrmester is csatlakozik. Menet közben egy harckocsi tüzet nyit ránk. Hargitay főhadnagy – nem bírva a menetet – a távolból integető oroszoknak megadja magát.

A távot a 3 km-re levő Garamhoz nyílt, kopár szántóföldön kellett megtenni, de a fiatalokból álló csoport szinte végig futva tette meg az utat. A rohanás így sem volt zökkenőmentes. A Garam partján lefelé szivárgó orosz egységek küldtek felénk egy-egy géppisztolysorozatot, ezt viszonoztuk is, de Párkánynána irányából saját páncéltörő lövegek nyitottak ránk tüzet. Ha villant a torkolattűz már hasaltunk is. Így – bár elég pontosan lőttek – senki nem sérült meg. Déltájban értünk a Garamhoz, nem zajlott a víz s csak 30 m széles lehetett. Összefogódzva libasorban az erős sodorban is átjutottunk lábujjhegyen a – szigetre. Minden reményünk odaveszett. A folyó legalább 100 méter széles volt, hatalmas jégtáblák sodródtak a vízen, közöttük katonáink holttesteit is vitte a víz. Azonnal visszafordulva, újra át a jéghideg vízen visszatértünk a Garam balpartjára és valami csodára várva tovább futottunk déli irányban Garamkövesd felé. A csoda be is következett. A Garamkövesdről Párkányba vezető közúti híd fel volt robbantva,[268] de a jégtáblák a leszakadt hídszerkezeten összetorlódtak. Ezen a recsegő, ropogó jégen kúszva, kezünket véresre sértve, lépésről lépésre közelítettük a túlsó partot, a szabadulást jelentő oldalt. Egyenruhánk csurom víz. A kihalt Párkányban összefutottunk két, sebesülteket szállító Botonddal. Köbölkútra tartottak. A ponyva alatt tele voltak sebesültekkel, így kívül a sárhányókon, kocsilépcsőkön kapaszkodva tettük meg az utat a 22 km-re levő Köbölkútig. A vízes ruhákban szinte odafagyva emeltek le bennünket a kis hadikórház beosztottai. Meleg szoba, dunyhás ágy, gyógyszerek. Két nap múlva makk-egészségesek voltunk, nem

268 A sziget a térképen azonosítható. A leírás itt ellentmondásos a *Dárday*-napló XII. 28-i feljegyzésével, illetve a 77. sz. melléklet – „A hadosztály-parancsnokság intézkedése a Garamvédelemre" c. irat – 4. pontjával. Ez utóbbi a hidfő fokozatos kiürítését XII. 28-án 4h-ra rendeli el, a fenti feljegyzés szerint azonban a hídrobbantás végrehajtását Richter német tüzérparancsnok reggel 8h-kor jelenti. (Noha v. Farkas hadnagy, osztálysegédtiszt nem említi a hidat, de a jégtáblákon történt átkelésről ír. A Garam viszont zajlott és a jég csak ott torlódott össze, ahol akadály volt. Az aknavetős tüzérek átkelése XII. 27-én kora délután történt.)

köhögtünk, lázunk sem volt. Fiatalok voltunk, én pár hónappal múltam akkor 20 éves."

Bakay sorait, adatait támasztja alá az 1. közepes aknavető tüzérosztály segédtisztjének már idézett s itt fakszimilében közölt harctudósítása is. [269] Ez lett hát a novemberben még oly hősiesen küzdő – dicséretben részesült – aknavetős tüzéralakulatból a „lehetetlen" (nincs rá jobb szó) harchelyzet hatására.

Kövessük végül nyomon a felderítőosztály és a II. ejtőernyős zászlóalj maradékának további sorsát – Martin emlékezése alapján[270] – a XII. 29-én reggeli, Fenékpusztán tartott megbeszélés után: „– No akkor »felderítők előre«, adta ki a parancsot az »ales«,[271] ami talán kedélyesen hangzott volna, ha nem látom hozzá hamuszürke arcát és ide-oda rebbenő szemét. (Vele sem találkoztam többet.) Osztályparancsnokunk, Földes százados – most már azt kell mondanom, szokás szerint – egy árva szót sem szólt. Amikor megkérdeztem: százados úr, a.k., indulhatunk?, akkor is csak némán bólintott. A térképen megcéloztam a Kicsind község fölötti erdőszélet és az arra tartó erdei úton nekivágtunk. Vagy egy km-t tehettünk meg, csikorgó hidegben, amikor a földút keményre fagyott keréktúrásain az Opel-Blitz tehergépkocsi – utolsó járművünk – tengelytörést szenvedett. Elosztottuk róla a legszükségesebbet, majd a motort páncélököllel szétlőttük. További, közel 1 km-es menet után értünk az erdő szélére. Szőlővel, gyümölcsfákkal telepített lankás domboldal nyílt meg előttünk. 2–300 m-re erősebb lejtő, vagy letörés lehetett, mögötte kandikált ki néhány háztető és egy templomtorony. A lanka délnyugat felé amolyan legelőfélében, – vagyis teljesen fedetlen terepben – folytatódott, talán 3–400 m-re beláthatóan. Balról – délről – az erdőszél húzódott a látóhatárig. A Garam nem látszott. Jobbfelé – ameddig csak elláttam – gyümölcsfák, szőlőkarók. Míg az Opellel bajlódtunk, Földes százados, Nagy hadnagy és néhányan az osztálytörzsből utolértek, egy kisebb ejtőernyős csoport pedig megelőzött bennünket. Lehettek vagy öten, egy tiszt – mint később kiderült: Karsay főhadnagy – parancsnoksága alatt; a géppuskás század maradéka. Két villámgéppuskájuk volt, a többiek nyakában a hevederek lógtak.

Alig, hogy kiléptünk az erdőből – magam, Rábay Pistával,[272] Földesék és a szakaszomból néhányan – szorosan az ejtőernyősök mögött, balról máris tüzet kaptunk. A lejtős legelő alsó peremén – pont amerre a hidat sejtettük – T–34-esek tűntek fel, először egy, majd még kettő. Mintha csak ránk vártak volna, üdvözlésül néhány rövid sorozattal szórtak meg, aztán a lövegek is rázendítettek. Az ejtőernyősök igazi profik módjára csapták le a villámgéppuskát, vágódtak melléje, fűzték be a hevedert és máris tüzeltek. A harckocsikban persze nem sok kárt tettek, de a körülöttük mozgó gyalogság eltűnt, a T–34-esek megálltak, viszont perceken belül kiadós aknatűz zúdult ránk. A harckocsilövegek is tovább tüzeltek. Nekünk csak kézi fegyvereink voltak, ráadásul a géppisztolyhoz csak egyes

269 L. a 263. sz. jegyzetet.

270 *Martin*, 32–41. o.

271 L. a 260. sz. jegyzetet.

272 Vitéz Rábay István, ht. szakaszvezető. A 2. magyar hadsereggel, az 51. páncélvadász zászlóaljban – a bátorságáról híres dr. Legány Dezső t. zászlós Nimródjában kezelőként –, majd a Kramer hadtesthez vezényelve, rohamlövegkezelőként járt frontot. Bronz és nagyezüst vitézségi éremmel saját jogon lett vitéz. Német II. oszt. vaskeresztje is volt. Később 10 évet töltött a GULAG-on.

lövésre alkalmas lőszer.[273] A távolság amúgy is túl nagy volt. A hátrább levő embereimnél ugyan volt néhány páncélököl, kézigránát, de a harckocsik felé előnyomulni kilátástalan lett volna. Így hát a fedezést gyakoroltuk, miközben a szakaszmaradék puskásai – az ejtőernyősökön felbuzdulva – maguk is tüzelni kezdtek. Innen még vissza lehetett volna húzódni az erdőbe, noha sok jóra onnan sem számíthattunk. Szívem szerint északra próbálkoztam volna kitérni, de bíztam az ejtőernyősök rutinjában és valahogy nem akaródzott megfutamodni a »csatatérről«. Egy darabig folyt az egyenlőtlen tűzpárbaj, de a hevederek vészesen fogytak és már néhány halottunk, sebesültünk is volt. Próbáltam Karsayt megközelíteni, de mielőtt odaértem volna, már »tüzet szüntess«-t rendelt el és elkezdett oldalozni embereivel, jobbra a község felé, ahonnan semmilyen zaj nem hallatszott, ellenséget sem láttunk. Mi néhányan szorosan utánuk. Közben a ruszki harckocsilövegek és aknavetők tüzüket hátrább helyezték. Visszanézve láttam, hogy embereim a sebesültekkel foglalatoskodnak, az erdőszélen – északabbra és magasabban – feltűntek az ejtőernyős zöm katonái. Előttünk a községben továbbra is csend honolt, amikor már csak 25–30 lépésnyire lehettünk a letöréstől, aminek bemélyedésébe gyalogút vezetett. Itt néztem utoljára karórámra: 2 órát mutatott.

Egyszerre csak két koszos-szerelőruhába öltözött alak jelenik meg, fegyvertelenül, sapka nélkül és vadul integetni kezdenek. Először azt hittem, hogy civilek, csak később derült ki, hogy az olajfoltos vászonöltözék a szovjet páncélosok viseltes egyenruhája. A jellegzetes, hurkás bukósisak nem volt velük. Karsayék nem lőttek rájuk – furcsa is lett volna fegyvertelen emberekre – hát mi is vártunk, hogy mi lesz. Az egyik tört magyarsággal, de elég érthetően kiáltozni kezdett, valahogy ilyenformán: »Gyere magyarszki, nem lőjj, itt barát, gyere, nem bánt... kamerád...« Látom, hogy Karsay feláll. Én is felállok, velem együtt Pista. Nézek hátra: Nagy Valér szintén áll már, Földes százados eltűnt... Karsay mutogat a figuráknak, hogy jöjjenek közelebb. Azok pár lépést tesznek felénk, majd nekünk integetnek, hogy jöjjünk. Mi is megindulunk, de alig teszünk öt-hat lépést, amikor Pista megbök: hadnagy úr! nézze! jobbra! – Egy talán 30–40 m-re levő horhos-szerű mélyedésből rajnyi orosz indul felénk, kezükben géppisztoly, de nem lőnek. »Barátaink« mögött pedig két tányéros golyószóró kandikál ki a letörés mögül, tüzelőállásban. Önkéntelenül felkapom a géppisztolyt és hátrálni kezdek, amikor Pista keze nehezül a karomra. Most is előttem van a szeme, mély sötétbarna és – mint mindig – a félelem leghalványabb nyoma nélkül, barátságosan tekint rám, ahogy megszólal: »hagyja hadnagy úr, – nem érdemes...«

A többi már másodpercek alatt zajlott le. A faluból még vagy öt ruszki jött oda, vállára vetett géppisztollyal. Kezünket rázogatták, karunkat veregették. A jobbról jött fegyveresek néhány lépésre megálltak. Aztán..., mindennek vége volt. Úgy kerültünk fogságba, hogy fel sem tartottuk a kezünket. »Szépen elkérték« fegyverünket, térképtáskámat, távcsövemet, pisztolyomat. Már a községben kísértek lefelé, amikor elvették órámat, majd bárányбéléses bőrkabátomat húzták le rólam a csoportokban érkező szovjet katonák. Annyit legalább láttam, hogy továbbjutási esélyünk – erre felé – a nullával lett volna egyenlő. A község hemzsegett az oro-

273 A Király III. típusú magyar géppisztoly závárzatán valamit változtattak, ezért a Király II. lőszer csak egyes lövést tett lehetővé. Sorozat esetén akadály keletkezett.

szoktól.[274] Téli sapkám, halinacsizmám akkor még megmaradt, de csak egy szál zubbonyban tereltek be Karsayval, Nagy Valérral és Rábay Pistával – akit piros paszpolos testőrzubbonyában és kitüntetéseivel tisztnek néztek – egy paraszthaz udvarára. Ott, még mindig barátságosan – a számunkra érthetetlen beszédet mutogatással fűszerezve – nem kevesebbet akartak, mint azt, hogy menjünk vissza a vonalba és kiabáljunk mi a hátrább lévőknek: adják meg magukat, nem lesz bántódásuk. Erre egyikünk sem volt hajlandó. Akkor aztán vége szakadt a mosoly politikájának. Durván ordítva, káromkodva, a géppisztollyal hadonászva, majd a bordánkhoz nyomva lökdösni kezdtek a ház és udvar hátulján emelkedő, vagy 6-7 m magas löszfalhoz. Na, gondoltam, itt a vég. Az egyik ruszki fölénk eresztett egy jókora sorozatot. Hullott a fejünkre a meredek falból a lösz...[275]

Megint Pista volt, aki megmentett. Én kimegyek hadnagy úr, mondta. Utólag sokszor gondoltam rá, mennyivel nagyobb bátorság kellett ehhez, mint az ellenkezőjéhez... – A ruszkik – úgy látszott – ennyivel beérték, mert hárman, Pistával elvonultak, bennünket, többieket pedig otthagytak egy orosz őrizetében, aki beterelt a házba... Mérhetetlenül nyomorultnak éreztem magamat, gondolom a többiek se különbül...

Közben azért hallottuk a harcizaj erősödését. Hamarosan Pista is visszatért, most már csak egy őr kíséretében. Mondta, hogy a közelben levőket, részben még a szakasz maradékát sikerült élve megadásra bírnia, de arrébb – észak felé – szabályos ütközet dúl a ruszkik és az ejtőernyősök között. Őrájuk is odapörköltek, ezért aztán felvezetői nem erőltették tovább a dolgot.

Nem sokkal később – még világos volt – a község főterére kísértek bennünket. Ott már legalább ötven fogoly ácsorgott, részben a szakaszomból, aztán ejtőernyősök és más alakulatbeli szentlászlósok. Volt közöttünk néhány német is, szinte reszketve a félelemtől. Sajnos nem alaptalanul. A németeket közre vettük, amikor ötösével sorakoztattak bennünket, de jellegzetes zöldes-szürkés sátorlapjuk – amit magukra borítottak – bármennyire is összegörnyedtek, kirítt a magyar khaki zubbonyok, köpenyek és az ejtőernyős overallok lilás-barnás tömegéből. Kiszedték valamennyit a sorból – talán öten-hatan lehettek – majd a közeli bokrok mögé tuszkolták és minden teketória nélkül géppisztollyal kivégezték őket. Alig, hogy ezt elintézték, tisztességes aknatüzet kaptunk. A még harcban álló ejtőernyősök lőtték a községet vetőikkel és – mint később megtudtuk – utolsó aknagránátjaikkal. Komikus volt látni, ahogy a közelben levő ruszkik – őreink is – szanaszét futottak, fedezéket keresve. Mi, az előző események sokkjából még magunkhoz sem térve, helyzetünknek megfelelően csak álldogáltunk, de – csodák csodája – a tucatnyi robbanástól mégis csak néhány orosz sebesült meg. Rázták is a többiek az öklüket felénk amikor elszállították őket.

274 Meglepően sok volt a – mint később megtudtam – „gárda"-harckocsi-hadseregben a gyerekkinézésű – korú – méretű katona.

275 Úgy látszik, ez a körbelövöldözés hagyománnyá vált a szovjet hadseregben. A ma Oslóban élő Szűcs Sándor – 1956-ban Záhony állomásfőnöke – mondja el, hogy 1956. november 4-én orosz területre hurcolva, napokon át „körbelőtték" kihallgatás előtt. *Új Magyarország*, 1995. I. 14. (V. 12.) 12. o.

Miközben az egyik embertől kaptam egy pokrócot, megtudtam, hogy Földes százados, osztályparancsnokunk öngyilkos lett. Amikor látta a közeledő fegyveres oroszokat, egy szőlőkarórakás mögé húzódva pisztolyával főbe lőtte magát.[276]

Az aknatűz szünetében betereltek bennünket egy nagyobb épületbe – iskola, vagy községháza lehetett – a tiszteket külön, egy üres parkettás szobába. Az aknázás – mindössze néhány gránát erejéig – újra kezdődött, majd végleg elhallgatott. Négy óra után – már sötétedett – még néhány ejtőernyős tisztet löktek be a szobába. Karsay főhadnagy lelkesen üdvözölte az érkező Sanna »Harry« zászlóaljparancsnokot (már századossá léptették elő de csak két csillaga volt a zubbonyán), és Tóth Antal főhadnagyot. Egy Tolnai nevű repülő százados is velük volt. Sannáéktól megtudtuk, hogy az ejtőernyős zászlóalj maradéka még az erdőben kétfelé oszlott. A nagyobbik rész – a néhány fős géppuskás század velünk, a volt 5., és 6. század és a nehézfegyverszázad maradványa a nyomunkban – a kicsindi hadihidat próbálta megközelíteni, míg egy század túlélői észak felé tértek ki.

Az ejtőernyős zöm már nem futott bele – hozzánk hasonlóan – a »barátságos fogadtatásba« és így nem is adták olyan olcsón a bőrüket. Sajnos soknak közülük éppen ez lett a veszte. Két órán keresztül folyt a harc a szőlőben-gyümölcsösben fától-fáig. Az ejtőernyősök eleinte teret nyertek, de a községbe ők sem jutottak be és egyre nagyobb szovjet erők vonultak fel. A T–34-esek és az aknavetők pedig – tekintet nélkül a saját veszteségre – folyamatosan lőtték a harcolókat. Négy óra felé a lőszer és kézigránát kifogyott és az életben maradottak számára nem volt más választás, mint a megadás. A ruszkik a sebesülteket agyonlőtték, de a többieket nem bántották. Talán ha 35 volt a túlélő ejtőernyősök száma."

Szakítsuk meg itt az idézetet, az északnak, Kéménd felé kitért ejtőernyősök, Kövesdy főhadnagy, zászlóalj segédtiszt és Szakács főhadnagy, a 4. század parancsnoka és embereik útját követve. Sorsukról Kövesdy leveleiből,[277] Huszár munkáiból[278] és a Pályi által idézett Pethő-emlékiratból[279] tudunk.

Az északra kitérő zászlóaljtöredéknek csak harc árán sikerült a Garam-partot elérnie. Minthogy a víz itt már a parton is túl mélynek bizonyult – a jeges vízbe ugró katonák elmerültek – Pethő hadapródőrmester erélyes fellépésével, a pánikot elhárítva, harcolva tértek ki tovább északnak, ahol Szakács főhadnagynak már sikerült a túlpartig is csak nyakig érő gázlót találnia. Így – egymást vonszolva – fulladás nélkül jutottak a túlpartra. Néhányan – az elsőként odaérkező Kövesdy főhadnagy vezetésével – a felrobbantott kéméndi híd részein összetorlódott jég-

276 Vitéz gutori Földes Gyula testőrszázados meghasonlására némi magyarázatot ad egyénisége és kalandos élete. *Sikorszky-Vértes Béla:* Denkwürdigkeiten meiner Dienstzeit. III. k. 1939–1942. (Bregenz, 1985.) c. könyvében (32. o.) írja, hogy Földes, repülőmegfigyelői tanfolyam során, 1939-ben, engedély nélkül román terület fölé repülve egy bajtársával, kényszerleszállás után megalázva, meghurcolva Bukarestbe kerül, ahol halálra ítélik – majd kicserélik őket Magyarországgal. A keleti fronton vitézül harcolva, gazdagon kitüntetve (M. É. lovagkereszt, I.–II. o. német vaskereszt) a marosvásárhelyi páncélos hadapródiskola tanára lesz, majd a testőrséghez kerül. (*Bangha,* 271. o.) 1944. október 15-én lelki válságba jut. Nem akar a németek ellen fordulni, aztán mégis harcba lép, végül Skorzeny csak magas német kitüntetésére tekintettel engedi szabadon. (*Bangha,* 140–141. o., 163–164. o.) A felderítő osztály parancsnokságával, Nyéki-Takáts százados megsebesülése után bízzák meg, azt két napig látja el, teljes passzivitásban. Volt hadapródiskolásai szerint az oroszok már hangszórón emlegették nevét. Abban a két napban erről nem hallottam. Ha ez megtörtént, akkor még a keleti fronton lehetett.

277 Kövesdy Dezső levele, a szerzők birtokában.

278 *Huszár,* 1987., 313–314. o.; 1993., 149–150. o.

279 Pethő Sándor ejtőernyős hadapród őrmester visszaemlékezése, *Pályi,* 54/19. o. alapján.

táblákon kapaszkodtak át.[280] Kéménden a vendégszerető lakosság segítségével megszárítkozva, majd tovább vonulva Köbölkúton szállásoltak be, várva a további parancsot. „Nem érte el az ötvenet azoknak a száma, akiknek sikerült a kitörő 4. századdal átjutni a Garamon" – írja Sanna.[281]

Tassonyi kéziratos emlékezésében[282] úgy véli, hogy „ha Ugron százados, aki kiváló idegzetű, kiképzett híradós tiszt volt, nem sebesült volna meg Fóton, a garami csata a II. ejtőernyős zászlóaljra nézve másképp végződött volna". Ugron elismeri, hogy századparancsnokai olykor hajlamosak voltak a túlzott merészségre és a szükségtelen veszteséggel járó kockázatok vállalására is, Sannát azonban a legmegfelelőbbnek ítélte, éppen ezért bízta meg őt megsebesülésekor a helyettesítéssel s így vált utódjává. Hadd tegyük hozzá – noha ezt Tassonyi, különösen a január eleji Garamvédelem összeomlása kapcsán, mindenkinél jobban tudta – hogy mértéktelen túlerővel szemben a hősiesség már mit sem segít, ezt láthattuk a repülő-lövészezrednél is, de még az ezzel párosuló harctapasztalat sem. Ha ugyanis egy alakulat napokig hiába követeli, hogy leváltsák és leváltás után rögtön újra bevetik, méghozzá hagyva, hogy bekerítsék akkor ez a felsőbb parancsnokok felelőssége. Jobb felderítéssel legföljebb az utolsó – kicsindi – harc elől lehetett volna kitérni.

Visszatérve Martin emlékezéséhez: „Másnap, XII. 28-án, amikor a menetre került sor, úgy rémlik, hogy Karsayékkal és néhány külön fogságba esettel együtt sem sokkal haladták meg az ejtőernyősök a 40 főt. Úgy gondolom, hogy életüket nem annyira a genfi konvenciónak, hanem inkább annak a szovjet politikának köszönhették, amely az »utolsó csatlóst« kívánta leszakítani a németekről és ellenük fordítani. Alighanem ennek tulajdoníthattuk azt az általános és viszonylag barátságos magatartást, amit a szovjet katonák – a fogság kikerülhetetlen önkénye, megaláztatásai, inzultusai, kegyetlensége, nélkülözései közepette – kissé már a biztos győztes fölényével a magyarok iránt tanúsítottak. Állt ez főleg az elsővonalbeliekre, holott a véres veszteségeket éppen ők szenvedték. Persze nem egyszer megesett, hogy »törlesztettek« és ennek tanúi sajnos nem szólhattak meg többé. Nagy csalódás főleg azokat a foglyokat érte, akik készpénznek vették a Mari-nénik bombái mellé leszórt, Vörös János képével díszített röpcédulák szövegét, a magukat megadóknak ígért különféle kedvezményekkel, legfőképp igazolás utáni hazabocsátással.

A keletnek tartó fogolymenethez útközben kisebb fogolycsoportokat csatlakoztattak. Az egyikben a felderítő osztály két lovastisztjét, gróf Széchenyi századost és gróf Zichy főhadnagyot is megláttam. Utóbbi prémes, sújtásos huszármentében menetelt a csoport első sorában – csoda, hogy nem vették el tőle, talán mert magas sarzsinak vélték. A motozást (fogolykísérő-váltáskor) mindig rajta kezdték.

A Kovácshegyet északról megkerülve keltünk át Helembánál az Ipoly masszív, láthatóan harckocsikra méretezett hadihídján és sötétedéskor már a márianosztrai fegyházba tereltek be bennünket. Az örök optimisták másnap hiába várták a

280 Kövesdy írja: „mindenki magának volt a mestere, voltak akik lecsúsztak: visszajövetel nem volt." (277. sz. jegyzet.)

281 *Sanna*, 215. o. *Tassonyi*, 35. o. 50-nél többet, *Huszár*, 1993. 150. o. – Pethő nyomán – 50–70 főt ír.

282 *Tassonyi*, 33. o.

»dokumentet« és az elbocsátást. Minket, tiszteket délelőtt kihallgattak s a menetet máris indították, úgyhogy estére Bánkra értünk, igazi fogolytáborba...

A márianosztrai kihallgatást egy magyarul kifogástalanul beszélő fiatal szovjet őrnagy vezette. Elsősorban az alakulatok nevei, létszámai érdekelték. Egyenként hívtak be bennünket, de kint nem különítettek el. Sanna Harry magából kikelve jött vissza. Ilyennek sem addig, sem később nem láttam. Csak nagy sokára szólalt meg. Elmondta, hogy az őrnagy – mikor megtudta, ki áll előtte – nekirontott és megütötte. Harryt persze úgy fogták le. Az őrnagy ordított: »három hadosztályunkat tartotta fel egy hétig a nyomorult zászlóaljával!« – Aztán – kezét nyújtotta Harrynak: »gratulálok!«".[283]

Mérleg és epilógus

Az 1944 október első felében – a Szabolcs hadrendnek megfelelően – HM-rendelettel létre hívott Szent László hadosztály felállítása csak az október 15-e utáni „hungarista" hatalomátvételt követően kezdődhetett meg. A még szervezés-kiképzés alatt álló, de a német hadvezetés parancsára máris ide-oda dobált hadosztálynak a már november, illetve december elején harcba vetett és Szent László jelvénnyel ellátott két ejtőernyős zászlóaljának rendkívüli harci teljesítménye révén, de az 1. közepes aknavető tüzérosztály harcai nyomán is, félelmetes híre volt.

Az eleve csökkentett hadrenddel – két zászlóaljas ezredekkel – tervezett és igazából soha teljes értékűvé nem vált hadosztály első együttes bevetésére részint leharcolt, nagyrészt alig, vagy félig kiképzett – köztük más okból is minimális harcértékű – alakulatokkal került sor, december utolsó harmadában.

Ennek ellenére a német parancsra kapott feladatát – az Ipoly folyó mintegy 12 km-es szakaszának védelmét – egy héten keresztül teljesítette, feltartóztatva a folyót támadó mind nagyobb szovjet erőket s biztosítva ezzel az északabbra harcban álló német páncélos kötelékek visszavonulásának útját. E harcokban – különösen a letkési hídfő, majd a környező Ipoly-szakasz védelmében – a hadosztály színe-java, az 1/II. ejtőernyős zászlóalj, a repülő-lövészezred két zászlóalja, a felderítőosztály, a két rohamtüzér osztály és az utászzászlóalj súlyos veszteségeket szenvedett. Majd – minthogy a visszavonulás útját számukra sem a hadosztály vezetése, sem a német hadvezetés nem biztosította – az Ipoly és Garam között az 1. közepes aknavető tüzérosztállyal együtt legnagyobbrészt felmorzsolódott.

A német hadvezetés nem fukarkodott a dicséretekkel. Mind Guderian, a német vezérkar főnöke, mind a 6. német hadsereg új parancsnoka, Balck megemlélkezik a hadosztály teljesítményéről. Az előbbi egy, a Honvédségi Rendeletek 1945. január 6-i számából vett „Dicséret" keretében került ismertetésre, *(l. a következő oldalon, 4. szövegmelléklet).*

A másik német dicséret Balck páncélos tábornok – a 6. német hadsereg parancsnoka – levelében olvasható *(5. szövegmelléklet, 144. o.).*

283 *Martin,* 41–43. o.

1.szám.

HONVÉDSÉGI RENDELETEK.

1945.január 6.

Dicséret:

A Szent László ho-nak az Ipoly és Garam mentén vivott kimagasló, egyben sulyos harcaival kapcsolatban Guderian vezds. a német földi haderő vezérkari főnökétől az alábbi levelet kaptam:

"A Führer főhadiszállásán tett látogatása után a honvédségnek kiadott pcs-ának megküldéséért fogadja Nagyméltóságod szivélyes köszönetemet.

Remélem, hogy ez a pcs. és a többi,Nagyméltóságod által kiadott rendelet a magyar haderő harci erejének további megerősitését fogja szolgálni. Az ismét feléledt magyar harci szellem szép példáját nyujtotta a Szent László ho. az utóbbi napok harcaiban.

Kérem Nagyméltóságodat tolmácsolja e bátor ho-nak a szövetséges német haderő köszönetét a ho. rendkivül bátor és állhatatos magatartásáért

Bajtársi üdvözlettel vagyok Nagyméltóságod igaz hive:

GUDERIAN vezds. s.k."

Amidőn e levelet örömmel hozom a honvédség minden tagjának tudomására, egyben ama reményemnek adok kifejezést, hogy a Szent László ho. ragyogó példája ösztönzőleg fog hatni az immár hungarista szellemtől áthatott honvédség jelenleg harcoló és a jövőben harcbalépő ho-aira.

/:Rendeletszám: 4072/eln.1.vk.-1945.évi január hó 4-én.:/

BEREGFY vezds.s.k.

Guderian dicsérete a hadosztálynak.

4. szövegmelléklet

Der Oberbefehlshaber
der 6.Armee

A.H.Qu., den 9. Januar 1945

An den Kommandeur der
Kgl.Ung. Division
"Szent Laszlo"
Herrn Oberst i.G. S z ü g y i

Ich spreche Ihrer tapferen Division für die auf dem Schlachtfeld gezeigten Leistungen und ihre vorbildliche Standhaftigkeit, die ihre Würdigung durch Nennung im deutschen Wehrmachtbericht vom 27. Dezember 1944 fanden, meine ganz besondere Anerkennung aus.

Anliegend übersende ich der Division zur Weitergabe an die Truppe Auszüge aus diesem Wehrmachtbericht.

Balck

General der Panzertruppe

5. szövegmelléklet: Balck páncélos tábornok elismerő sorai

Deutsches Verbindungskommando 118
bei kgl. ung. Division Szt. Laszló

O.U. den 4. Februar 1945

Laut Verfügung O.K.H. P.A. P 5 1 St. vom 12. Januar 1945 wurde durch den Führer das Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes an

Oberst i. G. Zoltán vitéz Szügyi,

Kommandeur der kgl. ung. Division Szt. Laszló, verliehen.

Oberleutnant und stv. D.V.K.-Führer

6. szövegmelléklet

Talán a legszebb elismerő sorokat Ruttkaynál találjuk meg,[284] mint a Honvédségi Közlöny 1945 januári számából vett idézetet:

„A »Szent László hadosztály« 1944 karácsonyán az Ipoly és Garam mentén túlerejű ellenséggel szemben vívott igen súlyos harcaiban újból felemelte és magasan lobogtatta a magyar katonabecsület elejtett zászlaját."

Vitéz Szügyi Zoltán hadosztályparancsnok pedig a *6. szövegmellékleten* látható értesítést kapta a vaskereszt lovagkeresztjének odaítéléséről, *(144. o.)*

A bekerítésből kijutott szentlászlósok bizonyára sok, megérdemelt kitüntetéshez jutottak. (Így pl. Pályi György a M. É. kardos tisztikeresztjét kapta hadiszalagon, valamint I. osztályú német vaskeresztet is.[285]) Ugyanakkor nem hiányoztak német részről – már ekkor – a hamis hangok sem. Balck páncélos tábornok naplójában XII. 28-án a következő bejegyzés található[286] (fordítását közöljük):

„Tegnap rendkívül kritikus napunk volt; az Ipoly és Garam között a 3., 6. és 8. páncélos hadosztályokat elvágták, a Szent László hadosztály kétségtelenül bátor harcok után összetört, az LVII. páncélos hadtestet a megsemmisülés veszélye fenyegette. –

A helyszínen voltam és hidat építtettem a Garamon, majd idejében mindent veszteség nélkül kicsempésztem és fölépítettem a Garam védelmét. Ez a vezetés és a csapat jó teljesítménye volt. – Az, hogy minden tervszerűen sikerült és nagy veszteségek nélkül idáig jutottunk, az Kirchner vezénylő tábornok, a szárazföldi erők legidősebb páncélos tábornokának érdeme volt, aki személyesen ott volt a hídnál, a helyszínen és nem az íróasztaltól vezetett."

Mindehhez három megjegyzést kell fűznünk:

– Hogyan maradt még három német páncélos hadosztály XII. 28-ig északon, amikor XII. 24-én közel 200 német páncélos átvonult Ipolyszalkán dél felé?[287] Ott legnagyobbrészt csak gyalogság maradhatott.

– Pályi tényként írja, hogy az északi páncélos csata XII. 24-én befejeződött – s noha ezt más források későbbre teszik[288] – a visszavonuló páncélosok e mellett szólnak. Pályi így folytatja:[289] „A német egységek a Bénynél vert hadihidat XII. 24-én felégették, nem törődve az Ipoly és Garam közé szorult egységekkel." Erről az elsőnek elpusztított hídról Balck elfeledkezik.

– Miközben a Szent László hadosztály az Ipolyt védte, a háta mögött a szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg a Garam balpartján már XII. 26-án elérte Kicsindet, 27-én a Dunát, márpedig a Garam–Ipoly-közének védelme északi irányból nem a szent László hadosztály feladata volt. Minderről Balck és Kirchner ne tudtak volna?

A választ megtaláljuk – a napló más részeit olvasva – Balck beállítottságában a magyarokkal szemben. Ez a későbbi hírhedt – a háború után is hullámokat vető – „Balck ügyben"[290] csúcsosodott ki 1945 márciusában. Balck méltó párjává vált

284 *Ruttkay*, 179. o.

285 *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982., 81. o.

286 *Balck*-napló. HL Tgy. 3085. sz., 2. o.

287 *Bakay*, 303. sz. jegyzet; *Martin*, 27., 28. o.; *Lajtos*, 46–47. o.

288 *Dombrády–Tóth*, 396–397. o.

289 *Pályi*, 54/7. o.

290 Balck páncélos tábornok, egy kósza hírre alapozva – illetve szovjet propagandaadásnak hitelt adva – „a Szent László hadosztály 45. 03. 30-án átállt az oroszokhoz és orosz vezetés alatt megindította az ellenségeskedést a németek ellen" – a parancsnoksága alatt álló 6. német hadsereg sávjában a magyar alakulatok azonnali lefegyverzését, a

Friessnernek, a sikereket magának elkönyvelő, a kudarcokat a magyarokra hárító frontparancsnoknak. Van persze igazság is a következő – másutt olvasható[291] – mondatában... „Tele jóakarattal, de kellő politikai meggyőződés nélkül a katonák tömege nem harcol. Kivételt képez a Szent László hadosztály, amely hősiesen harcol, egy lépést sem hátrálva. Néhány nappal később hirtelenül összeomlik."

Ehhez csupán egy megjegyzést: A „pár nap" egy hét volt. Mégis, mit képzelt Balck, meddig képes egy ilyen „alig"-hadosztály, mint a Szent László, a megerősített 7. szovjet gárdahadsereggel szemben tartani egy hídfőt és a keskeny Ipoly folyócska vonalát, miközben még el is vágják visszavonulása útját?

A szovjet – önmagát heroizáló – hadtörténetírásban viszont főleg a szemben álló erők aránya – a sokszoros szovjet túlerő sikkad el, vagy esik „téves" adatok áldozatává, mint pl. a budapesti védősereg 188 000-es létszáma.[292] (Valójában alig több mint egyharmadnyi, javarészt csekély harcértékű magyar és német alakulat volt körülzárva.)

Pályi a hídfőharcok veszteségét a repülő-lövészezred vonatkozásában 300 hősi halottra teszi, a szovjetét, a lakosság elmondása alapján 2800-ra.[293] Még ha hozzá is számítjuk az ejtőernyős zászlóalj hasonlóra becsült veszteségét, az aránytalanság akkor is szembeszökő, és némileg a szembenállók erőviszonyaira is utal. Ugyanott idézi Pályi Kormos Jánost: „Ipolyszalkát az ejtőernyősök védték. Az oroszok féltek tőlük, mint az ördögtől." A repülő-lövészezred újoncai hasonló elszántsággal vetették magukat a harcba. Ez, ha nem is menti, de némileg magyarázza, hogy egyik, utolsó percig tüzelő, elfogott katonájukat az oroszok, kezét lábát kicsavarva valósággal széjjeltépték.[294] Általában elmondható, hogy 7. gárdahadsereg sokkal kegyetlenebbül járt el a magyar foglyokkal, mint a 6. gárda-harckocsihadsereg katonái. Ezt mutatja vitéz Csörgei László százados és Gál Iván hadnagy már említett tarkólövéses kivégzése is sok más társukkal[295] – noha a tettesek magyar partizánok is lehettek.[296]

A repülő-lövészezred számszerű veszteségét (halott + eltűnt + hadifogoly + sebesült) Pályi is csak szubtraktív módon tudja megadni. Az eredetileg 2200 fős ezredből a feltöltésnél – januárban – mintegy 100 fő volt a megmaradt létszám.[297] Ez 95%-os veszteséget jelent. A II. ejtőernyős zászlóalj 50 „átúszója" a 800 fő 94%-os apadását jelzi. A felderítő osztály gyűrűből kijutott létszámát nem ismerjük. Tény, hogy az egész hivatásos tisztikara odaveszett (6 hősi halott, 1 sebesült, 4 hadifogoly).

Mindezt alapul véve elmondhatjuk, hogy a dicséretek és kitüntetések ára a Szent László hadosztály harcos állományának csaknem teljes feláldozása volt. Ez rejlik a

---

fegyverek, lőszer és járművek elkobzását rendelte el. A valóságban a Szent László hadosztály akkor már nem Balck, hanem a 2. német páncélos hadsereg alá tartozott és nem állt át, hanem ennek parancsára vonult vissza. Az ügy részleteivel és az intézkedés következményeivel munkánk második részében foglalkozunk.

291 *Balck*, III. 269. o.

292 Pl. *M. Zacharov*, 1965. 320–332. o.

293 *Pályi*, 54/17. o.

294 Uo. 54/11. o.

295 L. a 192. sz. jegyzetet.

296 Uo.

297 Uo. 4., és 54/19. o.

magyar hadtörténetírás dodonai mondata mögött: „...a Szent László hadosztály pedig feltöltésre Pápára indult."[298]

Mindezek ismeretében újból szembe kell néznünk a fél évszázad során gyakorta nekünk szegezett kérdéssel: miért harcoltunk egyáltalán?

Arról már több ízben szót ejtettünk, hogy a hadosztály távolról sem volt „nyilas". Soha előretartott karral, nyilas jelszóval nem köszöntünk, nyilaskereszteseket a harcoló csapatok közt nem találtunk, ilyenekkel saját alakulatainknál sem találkoztunk. A felderítő osztály parancsnoka – Nyéki-Takáts százados – egy oktatás céljából megjelent nyilas „fazont" egyszerűen kidobott.[299] Az idézett Guderian-dicséret Beregfy-záradékában említett „hungarista szellemhez" semmi közünk nem volt, azt sem tudtuk, mi fán terem. Hogy miért harcolt a magyar katona 1944. október 15-e után – kétségek közt, megrendült lélekkel – az, úgy véljük, az alábbiakra vezethető vissza:

– Az újkori történelem legigazságtalanabb – a magyarság egynegyedét elszakító, az országot csaknem életképtelen torzóvá csonkító – békediktátumára, Trianonra;

– a Horthy-korszak békés revíziós politikájának csődjére a Nyugat – főleg Nagy-Britannia – indolenciája következtében, majd a „tengelyhatalmak" alapjában igazságos – csak következményeiben végzetes – terület-visszacsatolásaira. (Bécsi döntések. I. 1938 november: a Felvidék déli, magyarlakta része; II. 1940 augusztus: Észak-Erdély);

– a becsület hagyományos értelmezésére, az apolitikus alapállásra és a fegyelem, bajtársiasság erős összetartó érzésére a főtiszti, altiszti karban és a tisztesek és legénység nagy többségében, végezetül pedig

– a szovjet hadifogságtól és az orosz megszállás következményeitől, a kommunista jövőtől való rettegésre.

Az egyes pontok ok-okozati összefüggésben vannak. Az indokokat, hogy miért is harcolt a magyar katona október 15-e után, az utolsó két pont adja meg. Legalábbis a hadosztályra – úgy véljük – ez vonatkoztatható.

Természetesen a Szent László hadosztály emberanyaga távolról sem volt homogén. Anélkül, hogy részletekbe bonyolódnánk, csupán az október 15-én megszégyenített, halállal fenyegetett, foglyokként kezelt testőrök hadosztályba történő beállítására utalunk. Pályi ezt a HM részéről felelőtlen lépésnek minősíti.[300]

Valóban úgy tűnik, hogy a Békássy-zászlóalj hamarosan csődöt mondott – és lehet, hogy gróf Széchenyi Ernő lovas százada is – súlyosbítva ezzel a többi alakulat helyzetét, megnehezítve visszavonulásukat. Dr. vitéz Békássy Miklós, átállását ugyan – mint Pályi írja – a Vitézi Szék előtt kellően megindokolta és az ő kompetenciájuk nem vonható kétségbe, az azonban már túlmegy az önigazolás határán, amikor egy közelmúltban adott hírlapinterjúban a Szent László hadosztályt „nyilasnak" minősíti.[301]

Itt kell megemlíteni, hogy tapasztalat szerint a szovjet csapatok és frontparancsnokok az életben hagyott, harc közben fogságba esettek és az „átállók"

298 *Dombrády–Tóth:* 397. o.; Magyarország hadtörténete, 2. k. 415. o.

299 *Nyéki-Takáts,* 48. o.

300 *Pályi,* I. o., 52. o.

301 *Új Magyarország,* 1993. IX. 04. A becsmérlő jelzőre méltó választ adott Lejtényi János, egykori repülő-lövész levele. (*Új Magyarország,* 1993. IX. 22.) III. 221./16. o.

közt semmilyen különbséget nem tettek – talán azt is mondhatnók: sőt! A volt testőröket Debrecenben, a fogolytábor megnyitása előtt 1945 február végén kiemelték és kivitték a Szovjetunióba. Békássy és Bánó – maguknak köszönhetően – már Mezőtúrról[302] Focsaniba kerültek, majd a Szovjetunióba két évre. (De hiszen ebben a vonatkozásban a bölcsességéről híres gróf Bethlen István is végzetesen tévedett.)

Ennél is meglepőbb, hogy a szovjet illetékesek még a Börzsönyben mellettük – és a Szent László hadosztály ellen – partizánkodó magyar „görgeysta" ellenállókat is fogolyként kezelték, parancsnokukat, Csohány Endrét pedig csak 3 év után engedték haza a Szovjetunióból.[303] Mándi Márton István alezredes,[304] aki az LVII. német hadtest ellentámadásának időpontját a szovjeteknek elárulta, csak azért úszta meg a hadifogságot, mert a börzsönyi harcok végeztével „eltűnt".

Ugyanakkor a Kicsindnél hadifogságba esett ejtőernyősök, a felderítő osztály és az utászszázad maradékai bekerültek az új magyar demokratikus hadsereg 1. és 6. hadosztályába.

Befejezésül meg kell még emlékeznünk arról a heroikus munkáról, amit Puhovszky István tisztelendő, a letkési római katolikus plébános több mint egy évtizeden át a Szent László hadosztály szerteszórt, részint tömegsírokba eltemetett, még fellelhető hősi halottai felkutatása érdekében végzett. Négy éve múlt már annak is, hogy Letkés község önkormányzata és a plébánia áldozatkészségéből hősi emlékmű létesült a letkési temetőben, részint a község első és második világháborús hősi halottai, részben a letkési hídfőben elesett szentlászlós hősi halottak – negyvennél több azonosított név – tiszteletére. *(L. a következő oldalt!)*

Legújabban, 1994. december 18-án, a Ladócsy Gáspár tábori püspök által tartott ünnepi mise után felavatásra került a vitéz Pályi György-féle, Miamiban (Florida, U.S.A.) 1984-ben létesített, a repülő-lövészezred hősi halottai emlékét megörökítő bronztábla másolata. A túlélő Götzy Pál és más repülő fegyvernembeliek áldozatkészségéből létrehozott márványtáblát a templom belső déli falán helyezték el; leleplezésekor dr. Farkas Jenő mondott ünnepi beszédet.

Az ipolyszalkai temetőben levő hármas tagolású márványtábláról már Pályi György is beszámol.[305] Itt nyugszik a Szalka határában elesett negyven ismeretlen hős és néhány további név egykori birtokosa, a falubeliek hősi halottai mellett. A kicsindi temető két korhadt fakeresztjén kívül a sármezői tömegsírt már beszántották. Ennyi hát a Szent László hadosztály 1944 december végén elesett – ki tudja hány – hősi halottjának maradandó, vagy éppen eltűnő emléke. Zarándokhellyé – évenkénti hivatalos ünnepséggel is – a letkési temető vált az egyre fogyatkozó túlélők számára. – Vajha eltávozásunk után sem menne mindez feledésbe...

302 *Martin*, 75. o.

303 *Csohány Endre:* Ha ég a ház. (Tények és tanúk.) Budapest, 1988.

304 *Csohány*, 152., és 189. o. (A német LVII. pc. hdt. parancsnokság Vámosmikolán, a szovjet felderítő-parancsnokság Nagybörzsönyben volt.)

305 *Pályi*, 54/20–21. o.

Koszorúzási ünnepség a letkési temető hősi emlékművénél
1992. május 31-én, Hősök vasárnapján. (Dr. Martin emlékező szavai.)

Hadd zárjuk emlékezésünk első részét, távol bármiféle önigazolás keresésétől – ugyan mivégre is – egy afféle általános érvényű gondolattal.

Jaj egy országnak, ha felelőtlen, alkalmatlan politikai-katonai vezetése felesketett katonáit értelmetlenül, hibás helyzetmegítélés alapján küldi harcba, elveszejtve ezzel a nemzet színe-virágát. Jaj – mert az országot – hiába a hősiesség – legyőzik, megszállják, megcsonkítják és megalázzák.

De kétszeresen jaj, ha egy országnak nincsenek olyan fiai, akik katonákként készek felsőbb parancsra akár életüket is áldozni a Haza – vélt, vagy valós – védelmében.

Mert, ha ilyenek nincsenek, akkor az az ország, az a nemzet elveszik.